

Forestillinger om Amerika i Norge

Med vekt på motiver for utvandring i perioden 1866 til 1900,
i lys av amerikabrev, amerikabøker og aviser

Thor Indseth

Masteroppgave i Historie ved Institutt for Arkeologi, Konservering
og Historiske Studier, Humanistisk Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

1. november, 2006

Innholdsfortegnelse

FORORD	V
RÅD OG FORMANINGER TIL EN YNGRE BROR	VI
KAPITTEL 1: INNLEDNING.....	1
TIDLIGERE FORSKNING	3
<i>Utvandringsperspektivet</i>	4
<i>Innvandringsperspektivet</i>	7
<i>Migrasjonsperspektivet</i>	8
VALG AV KILDER OG TEORETISK TILNÆRMING	9
<i>Kilderedegjørelse: brev, amerikabøker og aviser</i>	9
<i>Kommunikasjonsteoretisk grunnlag</i>	14
<i>Samfunnsteoretisk grunnlag</i>	17
NORGE, AMERIKA OG UTVANDRINGEN	19
<i>Om migrasjonen fra Norge til Amerika</i>	19
<i>Områdene utvandrerne kom fra og dro til</i>	21
<i>Bemerkninger om Norge og USA</i>	27
DISPOSISJON	28
KAPITTEL 2: AMERIKA SOM ET STED Å LIVNÆRE SEG.....	30
PRAKTISK INFORMASJON	30
<i>Lønninger og levekostnader</i>	31
<i>Muligheter for arbeid</i>	36
<i>Avlinger, jord og krøtter</i>	38
<i>Muligheter for å skaffe jord</i>	42
KONKLUDERENDE BEMERKNING	47
KAPITTEL 3: IDEER OM FRIHET OG HVEM AMERIKA VAR EGNET FOR.....	51
AMERIKA SOM ET VELEGNET STED FOR FATTIGE	52
<i>Amerikas materielle kår som forklaring på økt sosial mobilitet</i>	52
<i>Politisk og sosial frihet i Amerika som forklaring på økt sosial mobilitet</i>	53
PERSONLIGE EGENSKAPER: KARAKTER, ALDER, KJØNN OG NASJONALITET	59
<i>Karakter, måtehold og arbeidsvilje</i>	59
<i>Alder: Muligheter for de unge og sterke</i>	61
<i>Kvinner: Lettere arbeid og stort behov for tjenestepiker</i>	62
<i>Nordmenn og skandinaver som særskilt velegnet for Amerika</i>	63
KONKLUDERENDE BEMERKNING	64
KAPITTEL 4: FREMTID OG FREMMEDHET	65
AMERIKA SOM FREMTIDEN	65
<i>Byer, vekst og rask endring</i>	65
<i>Ny teknologi: maskiner, jernbane og telegraf</i>	66
<i>Vestekspansjonen</i>	67
<i>Varer og forbruksmønstre</i>	68

<i>En annen økonomi: fra selvforsyning til pengeøkonomi</i>	69
<i>Fremtidsoptimisme og fremtidspessimisme</i>	70
BARRIERER OG TILPASNING	72
<i>I naturens vold: Amerika som det ville og utemmede</i>	72
<i>Sykdom og leger</i>	73
<i>Overfarten: Reisen fra Norge til Midtvesten</i>	74
<i>Umoral, kriminalitet, bedrageri, drukkenskap og generell lov og orden</i>	75
<i>Kulturell og språklig tilpasning</i>	80
<i>"Fremmede" nasjoner og folk: yankees, tyskere og irlendere</i>	82
<i>"Fremmede" nasjoner og folk: Indianere, svarte og asiater</i>	84
<i>Savn av familie, venner og hjembygd</i>	86
KONKLUDERENDE BEMERKNING	87
KAPITTEL 5: RELIGION OG TRO	91
<i>MANGEL PÅ PRESTER OG KIRKER</i>	92
<i>STRID I RELIGIØSE SPØRSMÅL</i>	95
<i>TROSMANGFOLD, SEKTER OG UKJENTE TROSRETNINGER</i>	97
<i>KONKLUDERENDE BEMERKNING</i>	99
KAPITTEL 6: AMERIKA SOM ET UTVIDET NORGE	100
KAPITTEL 7: AMERIKASYN HOS ELITEN OG ALLMUEN	110
KAPITTEL 8: KONKLUSJON	120
EPILOG	123
LITTERATUR OG KILDELISTE	125

Forord

Mennesker i bevegelse overskrider en rekke av de kategorier historiefaget er bygd på og inndelt etter. Dette gjelder først og fremst geografiske grenser, men også tematiske grenser. Migrasjon er derfor et svært spennende forskningsfelt som i seg selv er grensesprengende. De geografiske og tematiske overskridelsene har medført behov for en rekke ulike tilnærminger. Jeg har derfor måttet erverve meg kunnskap fra svært forskjellige forskningsfelt og fagdisipliner. Dette innebærer migrasjonsteoretiske tilnærminger fra fag som geografi, sosiologi og antropologi. Det innebærer også historiske underdisipliner som sosialhistorie og økonomisk historie, og kjennskap til historiske prosesser innenfor de geografiske områdene Norge, USA og Midtvesten. I tillegg kommer forskningen som er gjort innenfor norsk utvandringshistorie og amerikansk innvandringshistorie. Fordi temaet har vært forestillinger og ideer har jeg også hatt behov for å tilegne meg kunnskap fra mentalitetshistorie, antropologisk historie og kommunikasjonsteori. Denne sammensveisingen har vært svært utfordrende, spennende, lærerik og tiltider utmattende.

En stor takk rettes til min veileder *Knut Kjeldstadli*, for innspill under utformingen av masteroppgaven, gode litteraturtips, moralsk støtte og konstruktive tilbakemeldinger underveis. Veiledningsmøtene har vært av uvurdelig verdi. Det har også støtten fra *Hilde Reinertsen* vært. Takk for inspirerende og reflekterte faglige innspill, litteraturtips, hjelp med korrekturlesning og moralsk støtte. Jeg vil også rette en takk til *Dina Tølfshy*, bibliotekar ved Norsk-amerikansk samling ved Nasjonalbiblioteket, for hennes gode humør, smittende engasjement og høye biblioteksfaglige kompetanse. Takk til alle tilknyttet prosjektet "Amerika i våre hjerter?" for gode innspill underveis. Takk til alle de som har arbeidet med å samle inn og gjøre amerikabrev til en tilgjengelig kilde. I denne sammenheng vil jeg særlig trekke frem redaktørene av brevsamlingsserien *Fra Amerika til Norge*, *Orm Øverland* og *Steinar Kjærheim*. Takk også til mine foreldre for all støtte. Til slutt vil jeg også takke administrasjonen og student- og fagmiljøet ved IAKH, Universitetet i Oslo, og da særlig redaksjonen og miljøet rundt studenttidsskriftet *Fortid*. Dette miljøet har gitt meg en hyggelig og god arbeidsplass og ikke minst bidratt til en faglig refleksjon om historiefaget som overskrider inndelinger i ulike historiske fagfelt og teoretiske tilnærminger.

Thor Indseth

Oslo, 30. oktober 2006

Råd og formaninger til en yngre bror

Den som kommer her finder nok at der ikke er noget Paradis her heller ... bered dig strax til Flid og sved, Thi den som her til lands vil frem, Og vinde Brød og eget Hjem, Maa virke smugt med Kraft og Fynd, og Holde Lediggang for Synd, Man faar ai som i Sangen staar, Her til Foræring en Herregard ... Men det er sant, En Arbeidsmand, Her lønnes saa, han leve kan, At Landet med en Aaben Favn, Dig lover Sved, men ogsaa Gavn og du ai skal lide Nød, Thi her er Brød i Jordens Skjød, Et Land med Yppig Dug og Rægn, Saa Hveden gror ved Bondens Hegn, Et Land for stræbsom Arbeidsmand, Hvis lige neppe findes kan, Saa du med Flid om nogle Aar Kan pløie paa din egen Gaard, Se Haabet smiler til dig frem, At ogsaa du faar her et Hjem, Men kjære; Du maa ikke mene, Du kan leve af Brød alene, Dit Legeme er kin minste Delen Betænk den større som er Sjælen ... O Venner kjære betænk den Sag, Og søg dens Vel paa Naadens Dag ... Derfor saasnart du finder Ly, Paa Landet eller i en By Saa glem ai det i al din Virke, At spørge efter Moderkirke, Thi agsaa her som kjærlig Moder, Den møder dig med sine Goder, Tænk ai 'her er jo alting frit, Saa efter slig jeg spør kun lit, Jeg ai behøver her at høre, Hva jeg bør tænke Tro og gjøre, Det ved jeg alt til Pungt og Prikke, Saa Kirkegang behøves ikke, Min Ven, tro ai, man her vil prøve Dig nogen Frihed at berøve, Men mangan sig for frihet tenker, Mens han i Træl i tusind Lænker, Og disse maa han ligge i, Hvis Sønnen ai faar gjort ham fri, og Sønnen sagde ai paa Skrømt: 'Hvis ikke Tror han er fordømt.' Men Troen lever kun ved Ordet, Og søger Kraft ved naadebordet, Hvo saa ai søger Naadens Gud, Hans Tro maa snarlig slukne ud, Men netop her i Landet Mærk! Tidt drives meget Gjøglerværk, Med Herrens Ord; her ofte høres, At Folk fra Sandheden bortføres. Tro derfor ingen Prædikant, At han dig lærer ret og sandt ... Hvis ai med Kathekismen den, Han stemme, taler, slutter som du har lært af Martin Luther, Thi Herrens Ord og Luthers Lære, Til Kirkens Vel og Hærrens Ære, Skal vist Evindeligen bestaa, Om Jord og Himmel selv forgaa, Se derfor til du glæmmer ikke, Vor Fædres Tro og Fædres Skikke, Og som du selv af andre lærte, Som Far og Mor bant dig paa Hjertet Saa skal du lære nu især, Til dine smaa at Jesus er, Alene Sandhed, Liv og Vai, At hvo som tror fortages ai.

Utvandrer Ole Lis råd og formaninger til sin yngre bror.

Udatert brev, hentet fra *Fra Amerika til Norge* bind IV, s 377-378

Kapittel 1: Innledning

”Det er svært hvor høit America staar blant den norske almue ... Der kan ingen gjøre sig forestilling om med hvilken kjærlighed man her omfatter America og dem der ere dragne der over.”¹ Dette skrev L. K. Aaker, en utvandrer på besøk i Norge i 1879. I samme brev kan vi også lese at interessen for Amerika var stor. ”Alle vilde tale med mig. Jeg for fra sted til andet fra morgen til seent paa nat.”² Beskrivelsene i andre brev kan tyde på at Aaker her fortalte om et utbredt fenomen.

Temaet i denne masteroppgaven er *hvilke forestillinger om Amerika som eksisterte i Norge i perioden 1866-1900*. Amerika som kunnskapsfelt hang i perioden tett sammen med utvandring, og oppfatninger om Amerika var derfor tett sammenvevd med synet på utvandring. Migrasjonen til USA var også en forutsetning for at produksjon og formidling av kunnskap om Amerika fikk et bredt omfang i Norge. Enkeltpersoner og gruppers bakgrunn og materielle kår var med på å bestemme både tilgangen på informasjon og hvordan denne informasjonen ble tolket og lest.

Brev og amerikabøker var en del av kommunikasjonen som utgjorde grunnlaget for kunnskapen om Amerika som eksisterte blant Norges befolkning i perioden 1866-1900. Brevene gir et godt innblikk i allmuens kunnskaper om Amerika, fordi de ble skrevet og lest av allmuen selv. Brev er derfor denne oppgavens hovedkilde. Jeg har valgt å ta med amerikabøker som kilde fordi de representerer en annen gruppes syn. De var i de fleste tilfeller skrevet av en kulturell elite, som så Amerika med andre briller enn den jevne mann og kvinne.

Da nordmenn i perioden skulle ta valget mellom å utvandre eller bli værende, ble valget foretatt på bakgrunn av deres egne livserfaringer sammenliknet med de forestillinger de hadde om Amerika. En forutsetning for handling, i dette tilfelle migrasjon, er at subjektet både har vilje, viten og mulighet.³ I denne oppgaven vil jeg undersøke *vitene*. Oppgavens overordnede problemstilling er derfor: *Hva visste og trodde nordmenn om Amerika? Og hvilken informasjon hadde folk tillit til?* Fordi utvandringen ble foretatt av det brede lag av befolkningen har det videre vært viktig å spørre: *Hva var allmuens forestillinger om Amerika, og hvordan påvirket forestillingene motiver for migrasjon? Var det forskjeller mellom eliten og allmuens amerikabilder, og hva besto eventuelt disse forskjellene av?*

¹ Brev hjemmefra nr. 46

² Brev hjemmefra nr. 46

³ Brandt-Pedersen og Rønn-Poulsen 1994, s. 46. Min oversettelse fra dansk: ”villen, viden og kunnen”.

Jeg vil hevde at informasjonen om Amerika i overveiende grad var moderat, praktisk orientert og tett knyttet opp til hverdagslivet i Amerika. Informasjonen ga potensielle utvandrere kunnskap om økonomiske, sosiale og religiøse forhold, og informerte både om det som talte for utvandring og det som talte imot. Dette innebærer at informasjon om Amerika i brev ikke fostret noen ”amerikafeber”. Det kan synes som om Amerika i Norge ikke var utpreget myteomspunnet, men snarere et felt som allmuen var godt informert om. I sentrum sto Amerikas naturressurser i form av god og billig jord, og stedets behov for arbeidskraft. Det kan synes som at kunnskapen om Amerika var stor i Norge, men samtidig begrenset til to hovedfelt: Amerika som et fysisk sted med visse egenskaper som skilte seg fra Norge, og Amerika som det samfunnet den norske bosetningen hadde skapt. Det kan synes som om informasjon om jordpriser og avlinger ble ansett som mer relevant enn informasjon om kulturelle og politiske forhold. Informasjon om forhold utenfor de norske bosetningene synes fjern, fremmed og irrelevant. Utvandrerne kopierte ikke alt som var amerikansk, men omformet sine nye lokale omgivelser etter egne preferanser og forutsetninger. Den informasjonen utvandrerne formidlet til Norge var i overveiende grad basert på deres egne erfaringer fra lokalmiljøet. Utbredt kontakt mellom lokalsamfunn i Amerika og lokalsamfunn i Norge gjennom brev vevde disse sammen i den grad at de kan sees på som transnasjonale samfunn. Tilhørighet, lojalitetsbånd og kulturelle preferanser overskred på denne måten geografiske og politiske skiller. Dette fikk betydning for hvordan nordmenn så på Amerika, ved at Amerika for nordmenn ble forbundet med noe kjent og familiært snarere enn fremmed og eksotisk. Brevenes amerikabeskrivelsene vektlegger Amerika som et mulig destinasjonssted for utvandring og bedømmer forholdene ut fra kriterier som var viktige for potensielle utvandrere. Amerikabeskrivelser i aviser og amerikabøker skiller seg noe fra dette ved heller å se på Amerika som et forbilde eller en advarsel for Norge.

Jeg vil også hevde at for allmuen hadde brev stor autoritet som kunnskapsformidler om Amerika, og at brevene av allmuen ble ansett som både mer troverdige og mer relevante enn amerikabøkene og avisenes framstillinger.

Brevenes moderate og realorienterte beskrivelser av Amerika bør sees i lys av den norske allmuens kår. Beskjedne beskrivelser av Amerika blir mindre beskjedne når de sammenliknes med kårene i Norge. Jeg vil derfor hevde at årsaken til at øvrigheten i Norge talte om ”amerikafeber” og advarte mot brev som på urettmessig grunnlag fristet nordmenn til å utvandre, var en konsekvens av at øvrigheten i Norge ikke hadde de samme målene som allmennheten for hva som gjorde et område attraktivt som migrasjonsdestinasjon.

Tidligere forskning

I historiefaget har migrasjonen fra Norge til Amerika vært et omfattende forskningsfelt siden 1930-årene. Et historiografisk hovedskille går mellom å se migrasjonen fra Norge til Amerika primært som *utvandring*, noe norske historikere som regel har gjort, eller å se den samme flytteprosessen som en *innvandring* slik det har vært vanlig blant amerikanske historikere. Om denne vandringen har blitt sett på som en ut- eller innvandring har preget valg av tema og tilnærming. Dette skillet er derfor ikke et skille ut fra uenighet, men snarere et skille ut fra valg av perspektiv. Retningene har hatt gjensidig innflytelse på hverandre og har virket gjensidig utfyllende på studiefeltet som helhet.

Før vi går nærmere inn på dette historiografiske skillet, skal vi se nærmere på enkelte migrasjonsteoretiske tilnærminger fra geografi, økonomi, sosiologi og antropologi. Disse tilnærmingerne kan grovt sett deles inn i et makro- og et mikro-perspektiv, og kan være fruktbare også i historisk forskning.

En makrotilnærming til migrasjon tar utgangspunkt i politiske, økonomiske og kulturelle strukturer. Studieobjektene har primært vært strukturelle ulikheter mellom områder og variasjon over tid. I studiet av den transatlantiske migrasjonen har demografiske forhold, ulikheter i økonomiske forhold og teknologisk utvikling vært av avgjørende betydning. Kjedemigrasjonens forsterkende effekter har vært påpekt, men uten at vilkårene kjedemigrasjonen opererer etter og innenfor har vært studert ytterligere. Makrotilnærmingen har vist seg å kunne forklare store deler av de transatlantiske migrasjonsstrømmene.

Mikrotilnærmingen til migrasjon vektlegger betydningen av individuelle valg og aktørenes mål og preferanser. En slik tilnærming har lagt til grunn at aktører er rasjonelle, opplyste og maksimerende, og videre forutsatt at potensielle migranter velger det stedet som i størst grad evner å tilfredsstille deres ønsker og behov.

Både makro- og mikromodellen har anvendt begrepsparet *push/pull*, som baserer seg på en videreutvikling av Ravensteins migrasjonslover.⁴ *Push* betegner et steds negative egenskaper, som fremprovoserer et ønske om å utvandre, mens *pull* betegner et steds positive egenskaper, som trekker migranter til seg. Modellen har derfor fått navnet gravitasjonsmodellen. Den har særlig influert mikrotilnærmingen og utgjør fundamentet i nyklassisk økonomisk migrasjonsteori. Det har vært satt spørsmålsteget ved hvor fruktbart skillet *push/pull* er. Fischer et.al. har påpekt at flere av de forutsetningene denne modellen hviler på er problematiske.⁵

⁴ Faist, 1997a, se også Fuglerud 2001

⁵ Kort oppsummert kritiserer Fischer seks av modellens forutsetninger: At migrasjon er kostnadsfritt; at migrasjon er risikofritt; at potensielle migranter er en homogen gruppe; at potensielle migranter har perfekt og kostnadsfri informasjon; at potensielle

Å utvandre var et stort valg, og den endelige avgjørelsen ble fattet av individer som del av mindre grupper. Både makro- og mikroperspektivet har vist seg nyttig for å forklare migrasjon og har ikke har vært gjensidig ekskluderende. Det har likevel vært problematisk å kombinere dem, og de innehar hver for seg en rekke svakheter. Ensidig vektlegging av strukturelle makroforklaringer kan skjule både variasjoner og de valgmulighetene individene faktisk hadde. På den annen side kan et ensidig fokus på enkeltaktørens frie valg skjule de begrensinger og føringer som fantes av både økonomisk, sosial, teknologisk og kulturell art. Flere har derfor påpekt behovet for perspektiver og undersøkelser som kan synliggjøre samspillet mellom mikroforhold og makroforhold.⁶

Thomas Faist har foreslått en tilnærming på meso-nivå, der studiet av sosiale nettverk, familieband og grupper av formell og uformell art gjøres til det primære studiefeltet. På dette mellomnivået kan valg og eventuelle føringer og begrensinger på valg komme tydeligere frem, ved at relasjonene individene er en del av vektlegges. Mesotilnærmingen kan synliggjøre strukturelle føringer innenfor større eller mindre grupper og variasjon mellom disse. Den kan også synliggjøre migrasjonsprosessens “*internal dynamics* ... described as self-feeding processes of cumulative causation, usually in ways that reinforce existing staying/moving patterns.”⁷ Videre kan betydningen av overføringsmuligheter av sosial og kulturell kapital fra ett sted til et annet synliggjøres. Særlig interessant i en mesotilnærming er kommunikasjons-nettverk, ulike tolkninger av informasjon og grupperes preferanser. Tilgangen på informasjon og nødvendige ressurser har vist seg å være av stor betydning for å forklare valg av destinasjon. Forklaring på meso-nivå har slik vist seg å være nyttig i studiet av forestillinger, kanskje særlig fordi det har åpnet opp problemstillinger som synliggjør betydningen av tidsdimensjonen i migrasjonen. Mindre grupperes muligheter til å radikalt forandre levevilkårene lokalt *over tid* har vist seg å være av betydning for hvordan Amerika ble fremstilt i Norge.

Utvandringsperspektivet

Sentralt innen den norske tradisjonen står Ingrid Semmingsens forskning. Hennes tobindsverk *Veien mot Vest* fra 1950 har en bred tilnærming og henter sine forklaringer fra flere ulike forhold. Semmingsen legger mest vekt på demografiske og makroøkonomiske forhold, men hun vektlegger også det hun kaller ”psykologiske årsaker”.⁸

migranter handler på en fullstendig rasjonell måte; og at en potensiell migrant er et autonomt individ uten sosial kontekst. For en grundig utdypning av disse punktene, se Fischer, Reiner og Straubhaar 1997a.

⁶ Faist 1997a, se også Kjeldstadli 1991, Bjerén 1997, Fischer 1997, Hammer, Brochmann, Tamas og Faist 1997, Hammer og Tamas 1997, Wegge 1998, Gabbacia 1999, De Jong 2000, Bailey 2001, Østrem 2002

⁷ Faist 1997a, s. 197 (Faists uthevelse)

⁸ Semmingsen 1950

Einar Niemi mener Semmingsens tilnærming til feltet har preget norsk og til dels skandinavisk historiografi på området i den grad at man kan kalle dette for ”Semmingsen-skolen”. Ifølge Niemi er denne skoleretningen preget av pluralisme i forklaringsfaktorer, der *push*-faktorer vektlegges sterkt. Metoden kan sies å være empirisk-positivistisk, da ”kvantitativt statistisk materiale utgjør det klart viktigste empiriske analyse materialet, spesielt demografisk materiale”⁹. Videre skriver han at ”de aller fleste av hovedfagsoppgavene i historie har vært innenfor ... ’Semmingsen-skolen’, tematisk, metodisk og empirisk”, og at ”nesten alle var case-studier av migrasjon fra lokalsamfunn”.¹⁰ Det var altså ikke et paradigmeskifte etter Semmingsen, men kontinuitet i valg av tema og problemstillinger. Arbeidene undersøkte hvor mange som dro, når de dro, hvordan de dro og hvor de dro. En siste sentral problemstilling innen dette studiefeltet er spørsmålet om *hvorfor folk dro*.

Undersøkelser av hvorfor folk dro har vært knyttet opp til et vidt problemkompleks og en rekke ulike, men ofte sammenfallende forklaringer. Befolkningsveksten på 1800-tallet og bedre økonomiske forhold i USA enn i Norge er i denne sammenheng avgjørende. Det er altså økonomiske og demografiske forklaringer som har fått mest oppmerksomhet. I norsk historie har *pull*-faktorene vært ansett som mer sentrale en *push*-faktorene,¹¹ fordi utvandrerens større grad fulgte konjunktorene i USA enn konjunktorene i Norge. Dette sammenfaller i stor grad med tilsvarende forskning fra andre europeiske land.¹²

I tillegg til Semmingsen har Andreas Svalestuen vektlagt befolkningspress i sine årsaksforklaringer. Denne forklaringen har møtt en viss motstand fra blant andre Stein Tveite, som mener en gjennomgang av eiendommer tyder på at det ikke var noe befolkningspress i Norge verken sammenliknet med tidligere tider eller sammenliknet med Sverige.¹³ I hvilken grad Norge var overbefolket eller ikke vil jeg ikke ta stilling til i denne oppgaven. Jeg vil derimot påpeke at det kan synes som om den norske befolkningen *oppfattet* Norge som overbefolket.¹⁴ Dette kan ha sammenheng med at Amerika kom inn som en relevant størrelse å sammenlikne med for nordmenn. Nordmenns oppfatning av befolkningspress kan således ha vært en sammenlikning med Amerika mer enn en sammenlikning med tidligere tider. Oppfatningen av velstand/ikke velstand er med andre ord relativ i forhold til potensielle utvandrerens sammenlikningsgrunnlag. Også de omfattende teigdelingene utover 1800-tallet kan ha bidratt til oppfatningen om befolkningspress i samtiden. For selv om produksjonen ikke ble mindre, ble arealet

⁹ Niemi 1998, s. 14

¹⁰ Niemi 1998, s. 15

¹¹ Dette tiltross for at studieobjektet gjerne har vært fokusert mot *push*-faktorer.

¹² Semmingsen 1950 s.492ff

¹³ Tveite, 1980, s.43ff

¹⁴ Se mer om dette i kapittel 4

mindre per hushold, og mindre areal kan også ha bidratt til en oppfatning om at Norge var overbefolket.

Svalestuen skriver om Semmingsen at hun fremhevet den industrielle revolusjon som den avgjørende drivkraften i den europeiske utvandringen fordi den fremmet utvikling av en internasjonal økonomi, en transportrevolusjon og nasjonale og internasjonale flyttebevegelser som følge av "... dyptgripende strukturendringer i primærnæringen og fremvekst av by og industri-sentra."¹⁵ Den andre hovedforutsetningen var eksistensen av tynt befolkede oversjøiske områder. Videre mente Semmingsen at

[f]or å komplettere bildet måtte man også ta med den tiltrekningskraft som De Forente staters økonomiske, politiske og sosiale system representerte, og den Amerika-oppfatning som etter hvert festnet seg hos de brede masser av potensielle emigranter – myten om Amerika.¹⁶

Studiet av forestillinger om Amerika er således ikke et brudd med Semmingsen men en videreføring på ett av de områdene hun mener var avgjørende, nemlig betydningen av "myten" om Amerika.

I tillegg til det økonomisk-demografiske perspektivet ser også Semmingsen betydningen av kjedemigrasjon.¹⁷ I forklaringen på hvorfor så mange dro fra Norge sammenliknet med Sverige og Danmark fremhever Semmingsen at utvandringen begynte tidligere i Norge enn i nabolandene, og at det således var etablert en tradisjon for utvandring allerede i årene rundt den amerikanske borgerkrigen. For at dette skulle skje, måtte det,

... være kontakt mellom hjemstedet og det nye land ... Utvandrene må ha greidd å bygge opp en noenlunde god økonomi – etter sine krav og forventinger, med sosiale, politiske og religiøse forhold på det sted der de har slått seg ned.¹⁸

Semmingsen fremhever her kommunikasjonslinjene som svært relevante. Også mikrostudier av migrasjon fra ett bestemt lokalmiljø i Norge til ett bestemt lokalmiljø i Amerika har vist kommunikasjonslinjenes avgjørende betydning.¹⁹

Migrasjonsforskningen har således konsentrert seg om hvordan forholdene faktisk var i Norge sammenliknet med hvordan de faktisk var i Amerika. Men, som nevnt over, handlet ikke mennesker ut fra hvordan forholdene egentlig var, de handlet ut fra hvordan de opplevde forholdene. Dette er en sentral distinksjon. Studiet av forestillinger om Amerika er derfor av

¹⁵ Svalestuen 1980, s.13

¹⁶ Svalestuen 1980, s.13

¹⁷ Semmingsen bruker ikke selv begrepet kjedemigrasjon.

¹⁸ Semmingsen 1978, s. 14

¹⁹ Se for eksempel Gjerde 1985

avgjørende betydning for å gi et bilde av bindeleddet mellom *pull*-faktorer og potensielle utvandrere. Videre kan studie av forestillinger kaste nytt lys over hvordan en utvandringstradisjon ble bygget opp og forsterket.

Innvandringsperspektivet

Sentralt innen den norsk-amerikanske og amerikanske tradisjonen, som vektlegger innvandringsperspektivet, står arbeidene til de amerikanske historikerne Theodore Blegen, Odd Lovoll og Jon Gjerde.²⁰ Også denne retningen er preget av pluralisme, men i større grad enn ”utvandringshistorien” er ”innvandringshistorien” konsentrert rundt spørsmål om tilpasning, etnisitet, kulturmøter, samfunnsdannelse og institusjonsdannelse i Amerika. Selv om også Lovoll tar i bruk statistisk materiale og forholder seg aktivt til *push/pull*-begrepene, kan man si at Lovoll i større grad har en kvalitativ tilnærming, der det norsk-amerikanske samfunnet står i sentrum. Frem til 1960-70 årene var studiet preget av et behov for å rettferdiggjøre nordmenns plass i Amerika og preget av en *filiopietistisk*²¹ og ukritisk tilnærming.²² I løpet av 1960-70-årene ble studiet preget av *new social history* og et *bottom up*-perspektiv. Skoleretningen tok et oppgjør med ”... the idea that immigrants lacked agency or that they were bewildered and alienated peasants in an imposing American world.”²³ I en norsk-amerikansk kontekst betydde dette at norsk-amerikanerne bygget opp en egen identitet som ikke sto i konflikt med storsamfunnet, men var preget av det Gjerde kaller ”complementary identities”.²⁴ Dette muliggjorde et eget norsk samfunn i USA. At det var rom for dette i USA fikk avgjørende betydning for forestillingene om Amerika i Norge. Som jeg vil vise var forestillingene i Norge preget av at Amerika ikke var kulturelt, religiøst og samfunnsorganisasjonisk fremmed, men omtrent som Norge på disse tre feltene. Dette var først og fremst en konsekvens av at informasjonen kom fra det norske Amerika, og derfor sentrert rundt det norske samfunnet i Amerika mer enn storsamfunnet.

Norsk-amerikanernes historie er en del av et større amerikansk studiefelt som tar for seg innvandring, tilpasning og etniske gruppers historie i USA. Dette utgjør et svært stort felt i amerikansk historiografi, både fordi USA er et innvandringsland og fordi multi-etnisitet er et sentral tema i debatten rundt amerikansk identitet.²⁵ I de senere årene har forskningsfeltet blitt inspirert av studier av nyere innvandring fra Latin-Amerika, Afrika og Asia. Forskningen på

²⁰ Se for eksempel Gjerde 2002

²¹ Historieskrivning som overdrevent opphøyer betydningen og bragdene til antatte forfedre eller antatt opphav.

²² Gjerde 2002, s. 13. Det fantes dog flere unntak, som for eksempel Theodore Blegen

²³ Gjerde 2002, s. 15. Dette er en reaksjon på Oscar Handlins tese om ”the uprooted”, se Handlin 1953. Se for øvrig kapittel 6.

²⁴ Gjerde 2002, s. 18

²⁵ Se for eksempel Gjerde (red.) 1998, Handlin 1952 og Daniels 2002

den norske innvandringen til Amerika har gjennom denne inspirasjonen begynt å rette fokuset mot opphavslandet og slik plassert ”the study of immigration into a ’transnational’ framework”.²⁶ Å se innvandringen også med et fokus på opphavslandet er ikke det samme som et skifte til et utvandringsperspektiv. Det er snarere å se migrasjonen som en helhetlig kontinuerlig prosess hvor interessen for videreføringen av nettverk, kommunikasjonslinjer og informasjonsspredning har blitt større.²⁷ Studier av forestillinger inngår som en del av dette.

Migrasjonsperspektivet

Skriftserien til Norwegian-American Historical Association (NAHA) har fungert som et møtepunkt for de to forskningstradisjonene, og bidratt til at de aldri har vært reelt adskilt. Skriftserien er flerfaglig, der felles tema mer enn faglig tilhørighet er avgjørende. I tillegg til å videreføre Semmingsen-skolen og amerikansk forskningstradisjon preges NAHAs skriftserie av kulturhistorisk og litteraturvitenskaplig forskning, samt mindre akademiske tekster med fokus på kulturarv.

Denne oppgaven vil også kombinere de to skolene. Som jeg vil vise senere i oppgaven fikk de makrostrukturer Semmingsen-skolen var særskilt orientert mot, gjenklang i forestillingene om Amerika. Slik peker mine funn i generelt samme retning som tidligere historiografi på området. Tilsvarende føyer denne studien seg også inn i det transnasjonale perspektivet som særlig har vært fremhevet av Jon Gjerde, ved at jeg hevder at det var allmuens kommunikasjon over havet som la fundamentet for forestillingene om Amerika i Norge.

Flyttingen skapte kommunikasjonsbånd over store avstander. Jan Eivind Myhre gjør oppmerksom på flyttingens innvirkning på informasjonsspredning²⁸ og endring i forestillingsverden.²⁹ Jeg vil hevde dette ikke bare gjelder de som vandret, men også de som ble værende i avsenderlandet og migrantenes etterkommere i mottakerlandet. Dette innebar at kunnskap fra Amerika kom til Norge via grasrota. I en slik sammenheng er det viktig å være oppmerksom på at denne type informasjonsspredning var kommunikasjon mellom to eller flere lokalområder. Informasjonen bar preg av dette. Kunnskap om Amerika ”begynte” derfor ikke som kunnskap om det generelle som gradvis ble mer fokusert mot det spesielle, men vice versa. Det var kunnskap om det lokale som ble fundamentet for kunnskap om det generelle.

²⁶ Gjerde 2002, s. 15. For videre utdypning se også Gabbacia 1999 og Gerber 2001

²⁷ En slik endring er også gjeldende innen den norske forskningstradisjonen. Verdt å nevne er blant annet Aamots hovedfag-soppgave 2005, Østrem's doktorgradsavhandling 2002 og Jorangers (ved d.d.) pågående doktorgradsavhandling, som alle kan sies å i større grad ha et transnasjonalt perspektiv enn et (tradisjonelt) *ut-* eller *inn-*vandringsperspektiv.

²⁸ Myhre 1998, s. 66

²⁹ Myhre 1998, s. 59

Avgjørende for å forstå motivasjonen til de som dro og de som ble igjen, er derfor en nærmere undersøkelse av kommunikasjonen mellom Amerika og Norge. Det var denne kommunikasjonen som ga allmuen i Norge et bilde av Amerika og gjorde at Amerika som et potensielt sted å reise festet seg i norske menn og kvinners bevissthet. Uten denne bevisstheten og de etter hvert omfattende forestillingene om området i vest ville ikke valget om å dra eller bli ha eksistert. Kommunikasjonen, kunnskapen om Amerika og gjennom dette forestillinger om Amerika blir med dette løftet frem som det primære studieobjektet.

Valg av kilder og teoretisk tilnærming

I studiet av forestillinger om Amerika i Norge har jeg valgt en kvalitativ tilnærming der klassisk hermeneutikk og tekstanalyse står sentralt. Det innebærer at gjentatte lesninger av kilder, relevant realhistorisk litteratur og teoretisk litteratur fra samfunnsfag, historie og litteraturstudier har endret både hovedproblemstillingen og delproblemstillinger underveis i prosessen. Jeg vil først redegjøre for valg av kilder og deretter for det kommunikasjons-teoretiske og samfunnsanalytiske grunnlaget avgjørende i min lesning og tolkning av kildene.

Kilderedegjørelse: brev, amerikabøker og aviser

Kunnskap om og kontakt med Amerika ble formidlet gjennom ulike kanaler. Kanalene kunne være skriftlige, muntlige eller visuelle. En inndeling og klargjøring av disse kanalene er hensiktsmessig fordi de har ulike egenskaper og kvaliteter som historiske kilder. Blant de skriftlige finner vi brev, amerikabøker, avistekster, skjønnlitteratur, faglitteratur og offentlige rapporter. Amerikanere i Norge, tilbakevendte utvandrere, utvandringssagenter og sjømenn/reisende utgjør de muntlige, mens de visuelle kanalene er fotografier og reklame/annonsemateriell.³⁰

Alle disse kanalene opererte i interaksjon og bør sees i lys av hverandre for at vi skal få en helhetlig forståelse av nordmenns forestillinger om Amerika. Som historikere møter vi imidlertid en rekke praktiske begrensninger. De muntlige kanalene er nærmest utilgjengelige for ettertiden. Dernest er enkelte av de skriftlige og visuelle kanalene så ulike hverandre at det er behov for svært ulik teoretisk tilnærming. Derfor har jeg valgt å fokusere på de skriftlige kanalene som man kan ha en forholdsvis lik metodologisk tilnærming til, og som vi dessuten kan gå ut ifra hadde størst påvirkningskraft. Kildene til denne oppgaven er derfor brev, amerikabøker og avistekster. Utvalget er gjort ut fra et pragmatisk hovedprinsipp om tilgjengelighet. Brevene

³⁰ I en gjennomgang av annonsemateriell fant jeg ingen utsagn om Amerika eller deler av Amerika. Annonsene reklamerte utelukkende med å kunne sørge for best, billigst, mest komfortabel eller raskest befordring. (Kilde: *Norwegian Heritage*)

fremstår som den fremste informasjonskanalen og kontaktbindelsesledet mellom samfunn i Amerika og samfunn i Norge, og er derfor valgt som hovedkilde.

Brev

Brev er den kilden som gir best innsikt i allmuens forestillinger om Amerika, og var i tillegg den viktigste og mest utbredte kommunikasjonsformen over Atlanterhavet i det 19. århundre.³¹ Brevene var et middel til å opprettholde sosiale nettverk på tvers av Atlanteren og spredte gjennom dette informasjon i Norge om forholdene i Amerika.³² Brevene ble sendt i stort omfang og nådde ut til alle sosiale lag.³³ Det er godt dokumentert at interessen for amerikabrev var stor i Norge, og at de ble spredd og lest av mange.³⁴

Forskning på andre migrasjonsprosesser har vist at “[t]he image of alternative destinations is based on personal contacts rather than public information.”³⁵ I vår sammenheng er brevene en direkte kilde til disse personlige kontaktene.

Brevene som her er blitt benyttet som kilde er de brevene som har blitt transkribert og utgitt i bokform. Fordelene ved dette utvalget er at disse brevene allerede er valgt ut med tanke på representativitet og bredde, at transkripsjon gjør dem lettere å lese og at tilgjengeligheten letter tekstens etterprøvbarehet. Brevsamlingen i *Fra Amerika til Norge* (heretter FAN) utgjør hoveddelen av kildematerialet i denne oppgaven.

I norsk historieskrivning har amerikabrevene som kilde i stor grad blitt anvendt som beretninger, for å finne ut hva og hvordan folk levde, hvordan emigrasjonsnettverkene fungerte eller hva som var enkeltpersoners motiver. For å kunne synliggjøre forestillingene om Amerika vil brevene her bli brukt som levning. Brev lest som levning kan gi oss innblikk i hvordan mennesker i lavere sosiale lag opplevde og forsto virkeligheten.³⁶ Ved å se systematisk på hvordan brevskriveren beskrev sin verden og hvilke fenomener han/hun tar med, og hvilke temaer og beskrivelsesmåter som går igjen, kan vi få innblikk i hva utvandrerne var opptatt av, hva som ble betegnet som viktig og hvordan de tolket omgivelsene rundt seg. Brevene var også utvanderens fremste bindeledd til Norge, og er derfor en god kilde til undersøkelse av kontakt og opprettholdelse av bånd.³⁷ Hvordan brevene ble lest og oppfattet i sin samtid er i denne sammenheng viktigere enn troverdigheten slik den fremstår for forskere i dag.

³¹ Curti 1950, s. 204ff

³² Engen 1978, s. 159

³³ Det har ikke blitt foretatt omfattende beregninger av antall brev sendt til Norge. Undersøkelser fra Tyskland har imidlertid vist at det var omfattende der, med et gjennomsnitt på to millioner brev årlig i 1870-årene. Se Kamphoefner (red.) 1991, s.27.

³⁴ Se for eksempel Semmingsen 1950, s. 470, Blegen 1956, Lovoll 1997, s. 20ff

³⁵ Malmberg 1997, s. 41

³⁶ Alsvik 1994

³⁷ Gerber 2001, s 67ff

Ett enkelt brev kan ikke si noe generelt om hvilke forestillinger som fantes, men ved å lese en rekke brev systematisk og analytisk for å se hvilke ideer som går igjen, kan man få et innblikk i hva som var vanlig. Det har imidlertid ikke vært noen ambisjon i denne oppgaven å konkludere i forhold til representasjon. En forekomst av en idé kan være av interesse selv om den bare er representert i ett brev. Dette viser at tankene fantes, noe jeg anser som verdifullt i seg selv, og det gir en god opposisjon og sammenlikning til det som kan sies å være mer generelt. De enkelte brevene er derfor blitt lest som representanter for et bredere fenomen enn den enkeltkommunikasjonen de var en del av. I denne sammenheng har det også vært nyttig å se hvilke tema brevene *ikke* tok opp.

Brevene skiller seg fra det øvrige kildematerialet ved at de var en del av en toveiskommunikasjon.³⁸ Større deler av meningsinnholdet er dermed underforstått ved å ha vært referert til tidligere eller vært del av et større felles kunnskapsgrunnlag. Dette gjør at den kommunikasjonen brev inngikk i ofte var tett knyttet opp til kontekst, og at denne konteksten kunne variere sterkt fra brev til brev. Det kan på den ene siden gjøre at brev er en problematisk kilde fordi avsender forutsetter en mengde kunnskap hos mottaker som ikke er tilgjengelig for ettertiden. På den annen side kan en tolkning av brevene gi oss et visst innblikk i hva som var underforstått. Dette kan være nyttig for å forstå tankemønstrene som forestillingene om Amerika hvilte på.

Det er liten tvil om at amerikabrevene utvidet folks synskrets. Et brev spredte ikke bare nytt fra Amerika til adressaten og nærmeste familie; de ble lest opp i forsamlinger og på kirke-trappen, skrevet av og spredd til andre bygder og ikke sjeldent trykket i aviser.³⁹ Dette gjør at brev kan klassifiseres både som offentlige og private.⁴⁰ Ifølge Orm Øverland var mange brevskrivere klar over at brevene ville bli lest utenfor den private sfære. Dette synliggjøres ved at enkelte brevskrivere markerte avsnitt som ikke skulle leses høyt eller kopieres, ba om at akkurat dette brevet ikke skulle skrives av eller liknende.⁴¹ At brevskriverne var klar over at brevet hadde en offentlig funksjon, medførte at de ofte overbragte informasjon som kunne interessere flere. Roger Chartier har påpekt at tekst ble lest på en annen måte tidligere enn nå. Høytlesning var mer utbredt, noe som gjorde at tekstene også kunne nå de med svak eller ingen leseferdighet.⁴² En slik praksis kan ha vært særskilt utbredt i forhold til brevene fra Amerika, fordi dette var informasjon som i større grad en aviser og amerikabøker hadde en nærhet til

³⁸ Det finnes i følge litteraturviter Orm Øverland kun én korrespondanse der brevene fra begge sider er samlet på ett sted, men denne korrespondansen er broket og ukomplett (Korrespondanse: Anders Olsen Lie. Riksarkivet).

³⁹ Innledning av Semmingsen s. X (romertall) i Blegen 1958, og Skard 1976. En avis som trykket brev påpeker i innledningen at det har vært stor etterspørsel etter brev fra Amerika fra lesere.

⁴⁰ Kjeldstadli 1999, s. 176

⁴¹ Øverland 1996, s. 211f

⁴² Chartier 1992, s. 50ff, ”leserkrets” er oversettelse av Chartiers ”Community of readers”.

leseren gjennom slekt og vennskapsbånd eller gjennom mer abstrakte bånd som stand- eller klassetilhørighet. Brevene må derfor antas å ha hatt en *leserkrets* som kunne bestå av folk tilknyttet husholdet, som barn, tjenerskap og drenger, samt nære slektninger, naboer og venner.

Ved at Amerika gradvis ble mer kjent for allmuen i Norge følte ikke brevskriverne i samme grad som tidligere forpliktet til å opplyse om alle tenkelige forhold i Amerika, og kunne derfor konsentrere seg mer om det personlige.⁴³

Amerikafarerne var i overveiende grad personer fra allmuen med liten utdannelse og få literære referanser. Dette medfører flere utfordringer. Brevskriverne har ofte en inkonsekvent og til tider kreativ rettskrivning og tegnsetting, noe som har vært problematisk for lesningen. Jeg har valgt å verken rette feilstavninger eller markere feil i sitater da jeg mener dette ville forstyrre mer enn hjelpe leseren.⁴⁴ Dessuten er slike indikasjoner på skriftkompetanse av en viss relevans.

At brevskriverne forholdt seg til andre konvensjoner og sjangere enn det vi er vant til i dag innebærer også en utfordring. Det er rimelig å anta at Bibelen, religiøse skrifter og andre amerikabrev var de fleste brevskrivernes primære, og for noen eneste, leseerfaring. Noen benyttet også håndbøker for brevskrivning, som ga brevskriverne en norm de kunne følge. Ola Alsvik mener at brev som ble sendt fra Norge, ”norgesbrevene”, er påfallende like, med klare mønstre når det gjelder hva de tok opp og hvordan de beskrev verden rundt seg. Særlig været, familien og økonomien var tematiske gjengangere.⁴⁵ Disse temaene finner vi igjen som sentrale også i amerikabrevene. Øverland mener brevene i seg selv kan kategoriseres som en egen sjanger som brevskriverne mer eller mindre bevisst skrev innenfor. Brevsjangeren hadde sine egne normer for hva som burde med og hva som ikke burde skrives. Brevskriverne hadde gjerne selv erfaring som amerikabrevlesere og visste hva som var of ikke var av interesse. Dette var også med på å styrke brevenes troverdighet. Både leseren og brevskriveren var klar over at brevskriveren kunne holdes ansvarlig for ”feilaktig” informasjon.⁴⁶ Amerikabrevleseren hadde også sanksjonsmuligheter ovenfor brevskriveren i langt større grad enn ovenfor avisskribenter og amerikabokforfattere. Dette kan ha bidratt til den moderate fremstilling vi finner i brevene. Brevene er lest og analysert ut fra en forutsetning om at de samlet hadde et bredt nedslagsfelt og at det som sto i brevene ble husket og videreført.

På grunn av brevmengdens omfang har brevenes opphavssituasjon ikke blitt bestemt mer enn det teksten i brevene har kunnet gi svar på. På grunn av brevenes ofte selvbiografiske preg

⁴³ Øverland 1996, s. 224

⁴⁴ Fordi mange brev ikke benytter normale tegnsettingsregeler og fordi settingsstrukturen ikke følger de normer vi i dag benytter, har jeg valgt å ikke markere kutt før og etter ett sitat. Kutt midt i et sitat er markert med ...

⁴⁵ Alsvik 1994. I denne sammenheng refererer Alsvik til lokalhistorikerne Elisabet Risa og Aadne Utvik.

⁴⁶ Øverland 1996, s. 213ff

gir de fleste brevene i seg selv god nok informasjon om forfatterens sosiale og økonomiske situasjon til å gi en antydning til plassering i den sosiale rom. Fordi det har vært et mål å kunne se hvilke temaer som går igjen i brevene, har jeg valgt å se på et stort antall brev fremfor å søke biografisk kunnskap om brevskriverene.

Amerikabøker

Amerikabøker er en samlebetegnelse for debattskrifter, reisehåndbøker, reisebeskrivelser og opplysningsskrifter utgitt i Norge eller USA som pamfletter eller bøker, der Amerika eller utvandring var det sentrale temaet. I tidligere forskning har amerikabøkene blitt behandlet som en felles kildetype til tross for sprik i sjanger. Det vil også bli gjort her.

Utvalget av amerikabøker er basert på tilgjengelighet, i denne sammenheng Nasjonalbibliotekets utvalg. Bøkene er blitt lest ut ifra en idé om antatt opplag fordi bøkene selv ikke oppgir opplagstall og fordi arbeidet med å beregne opplagstall ville vært svært tidkrevende.⁴⁷ Bøker som bærer preg av å være håndbøker for utvandrere og som i tillegg er relativt like innholdsmessig kan antas å ha en større representativitet enn mer debattorienterte bøker. Debattbøkene er imidlertid mer meningsmettet, på grensen til det kakafoniske, noe som kan gi historikere større tilgang til sentrale trekk og karakteristika ved amerikaforestillingene.

Amerikabøker skrevet før 1866 har ikke blitt systematisk behandlet. Av amerikabøker skrevet før 1866 har kun bøkene til Ole Rynning,⁴⁸ Jacob Neumann⁴⁹ og Johan R. Reiersen⁵⁰ vært undersøkt.

Jeg har ikke lyktes med å finne biografiske opplysninger om alle forfatterne. Dette gjelder L.L. Gunderson, Hugo Nisbeth og Wilhelm Sommer.⁵¹ Fordi amerikabøkene på samme vis som brevene her tolkes som levning, anser jeg heller ikke biografiske opplysninger om forfatterne som avgjørende. Det generelle inntrykket er at forfattere av amerikabøker tilhørte den utdannede delen av befolkningen. Anton B. Lange var journalist fra Bergen og utvandret til Amerika i 1882, der han skrev *Amerika og Amerikanerne*.⁵² P. Hjelm-Hansen, forfatter av *Om*

⁴⁷ Det er vanskelig å si noe sikkert om utbredelsen av amerikabøker. Jostein Fet har vist at utbredelsen av verdslige bøker i perioden 1690-1839 var svært begrenset (Fet 1995, s.254). Det er likvel problematisk å si noe om amerikabøkernes utbredelse i siste halvdel av 1800-tallet ut fra Fets undersøkelse, da denne dekker en periode på 150 år med store endringer både i bønders lesekyndighet og bøkernes utbredelse. Videre kan ikke nedslagsfelt kun analyseres ut fra bøkernes fysiske utbredelse siden bøker, for eksempel ble lest av andre enn eieren selv og kunne leses høyt for de ikke-lesedyndige, slik Roger Chartier har påpekt (Chartier 1992). En gjennomgang av skifter fra perioden kunne ha gitt en antydning om utbredelsen av amerikabøker, men dette er problematisk for skifter utover 1800-tallet. Av tidsmessige hensyn har det ikke blitt foretatt her.

⁴⁸ Rynning utvandret i 1836 og ledet et følge av utvandrere til Beaver Creek. Hans bok ble svært populær og gikk under navnet "Amerika-Bogen". Rynning døde av "sumpfeber" før hans bok ble utgitt i 1837. (Halvorsen: *Forfatter-Lexicon*)

⁴⁹ Neumann var Biskop og stortingsrepresentant. Hans kritikk ble trykt i *Bergens Tidende* 1837 (Halvorsen: *Forfatter Lexicon*)

⁵⁰ Reiersen var lærer, forfatter og boktrykker før han utvandret i 1845. Hans bok fra 1844 er en omfattende og detaljert beskrivelse av forholdene i Amerika. Reiersen ble beskyldt for å ha forført folk til å utvandre (Halvorsen: *Forfatter-Lexicon*).

⁵¹ Det er lett etter opplysninger i Halvorsen: *Forfatter-Lexicon* og i utvandringslitteraturen.

⁵² Skard 1976, s. 254

Nordamerika, var aktiv i *Selskabet for Folkeopplysningens Fremme*. Han dro til Amerika i 1867, der han arbeidet som norsk journalist og innvandringsagent ved innvandringskontoret i Minnesota. Han speidet ut Red River-dalen, som mange nordmenn dro til noen år senere.⁵³ Kristofer Janson, forfatter av *Amerikanske forhold*, var sønn av den amerikanske konsulen i Bergen, arbeidet som lærer, prest og dikter og var aktiv i høyskolebevegelsen sammen med blant andre Bjørnstjerne Bjørnson. Janson virket i en periode som prest blant norsk-amerikanerne.⁵⁴ Adolf T. Boyesen var løytnant og en kort periode utvandringsagent i Norge. *Utvandrernes veileder og raadgiver* skrev han i Norge etter et opphold i USA.⁵⁵ John A. Johnson Skipsnæs, forfatter av *Om Udvandringen*, var utvandrer til Amerika, skribent og i følge NAHAs skriftserie en vellykket industrialist.⁵⁶ I tillegg er Knut Hamsuns bok *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* samt en tekst av Arne Garborg fra tidsskriftet *17de mai*, tatt med.⁵⁷

Aviser

Avismaterialet i denne oppgaven er tatt med for supplere brevene og amerikabøkene, og er derfor ikke behandlet systematisk med tanke på å gi et representativt bilde av avisomtalen av Amerika i Norge i perioden.

Det er et omfattende og tidkrevende arbeid å lese gjennom hele årganger av aviser. Jeg har valgt å benytte meg av Morgenbladets venners bibliografi over *Morgenbladet*, T. Blegens kartotek, og Semmingsens kildehenvisninger. Et aber med dette utvalget er at det i stor grad blir gjenbruk av tidligere behandlede kilder. Imidlertid har både Blegen og Semmingsens sett kildene i lys av andre problemstillinger enn min egen,⁵⁸ hovedsakelig fordi de begge så etter uttrykk for faktiske sosialhistoriske forhold og i mindre grad etter hvilke forestillinger avistekstene var uttrykk for.

Kommunikasjonsteoretisk grunnlag⁵⁹

Roger Chartier har gjort oss oppmerksom på at fordi lesningen av en tekst, altså hvordan teksten ble oppfattet, tolket og husket i sin samtid, ikke er direkte tilgjengelig for oss som histori-

⁵³ Semmingsen 1950, s. 257ff

⁵⁴ Skard 1976, s. 224ff, Lovoll 1997, s. 125. Janson skrev også om Amerika for både *Dagbladet*, *Morgenbladet*, *Skandinaven* og *Verdens Gang* (se Halvorsen *Forfatter-Lexicon*).

⁵⁵ Semmingsen 1950, s. 113. Boyesen som her omtales må ikke forveksles med den noe mer kjente norsk-amerikanske forfatter og skribent Hjalmar Hjort Boyesen.

⁵⁶ I *NAHA studies and records* Vol. 33, s. 205ff er Skipsnæs' tekster om Amerika som ble publisert i *Billed-Magazinet* (et norskspråklig tidsskrift utgitt i USA) oversatt til engelsk. Skipsnæs innleder med at teksten er beregnet på et norsk publikum i Norge, og regner med å nå disse fordi *Billed-Magazinet* ble sendt til Norge av slektninger i USA. Skipsnæs forkortet navnet sitt til John A. Johanson, og er i USA kjent under dette navnet.

⁵⁷ Biografiske opplysninger om Hamsun og Garborg antas kjent. For øvrige amerikabøker se "Amerikabøker" i litteraturlisten.

⁵⁸ Jamfør skillet beretning og levning, som forklart i avsnittet om brev.

⁵⁹ Følgende kommunikasjonsteoretiske perspektiv er inspirert av Blakemore 1992, Chambers 1995 og Svennevig 2001.

kere, må en historisk undersøkelse av *lesning* alltid hvile på to antagelser:

That reading is not already inscribed in the text, with no conceivable difference between the sense assigned to it (by the author, usage, criticism, and so forth) and the interpretation constructed by its readers; and that, correlatively, a text does not exist except for a reader who gives it signification.⁶⁰

For å forstå den kommunikative prosessen som innvirket på norske amerikaforestillinger er det videre nødvendig med en innfallsvinkel som tar hensyn til konteksten kommunikasjonen var en del av. Her er pragmatikken et nyttig teoretisk grunnlag, fordi dette fagfeltet studerer ”... hvordan språkbrukere relaterer ytringer til kontekst for å skape en aktuell, spesifikk mening.”⁶¹ Man har her en forståelse for at et uttrykks mening påvirkes av konteksten det inngår i, og at mottakerens møte med og lesning av teksten står i sentrum.

En kommunikativ situasjon har tre bestanddeler: avsender, tekst og mottaker. Relasjonen dem i mellom kan tenkes som en trekantmodell. Hvordan teksten formes og leses er avhengig av henholdsvis avsenders og mottakers motiv og erfaringsgrunnlag. I tillegg er avsenders språklige formidlingsevne av betydning. Disse tre faktorene er igjen påvirket av avsenders og mottakers posisjon i det sosiale rom. Videre er det gjensidig påvirkning mellom både avsender-tekst og tekst-mottaker, i tillegg til at avsender og mottakers relasjon utenfor teksten påvirker både hvordan avsender former teksten og hvordan mottaker møter den.

I en analyse av forestillinger er mottakers tolkning av teksten særskilt relevant. I denne sammenhengen er de tre begrepene *kontekstuell kunnskap*, *relevans* og *autoritet* av sentral betydning, fordi mottakers tolkning av teksten er avhengig av hva han/hun allerede vet, hva han/hun oppfatter som relevant og hvilken autoritet han/hun tillegger budskapet.

For å operasjonalisere disse begrepene har jeg konstruert en rekke kriterier for å forsøke å avgjøre en teksts mulige påvirkningskraft på antatte mottakere. Kriteriene fremkommer dels gjennom teksten selv og dels ved at vi kan konstruere dem gjennom kunnskap om samfunnet og tiden avsender og mottaker levde i. Slik konstrueres det en forbindelseslinje mellom et makro-perspektiv og et mikro-perspektiv.

Kontekstuell kunnskap utgjør mottaker og avsenders tidligere kunnskap. Hvis det er stor samhörighet mellom avsender og mottakers kontekstuelle kunnskap, høy gjensidig kontekstuell kunnskap, forenkles kommunikasjonen. Dette får betydning for i hvilken grad teksten er forståelig for mottaker.

⁶⁰ Chartier 1992, s. 47 (siste antagelse må ikke leses bokstavelig i betydningen at tekstens materielle eksistens ikke finnes).

⁶¹ Svennevig 2001, s. 17

En mottaker vil aldri oppfatte en hel tekst eller vektlegge alle dens deler likt. *Relevans* betegner hvilke deler ved en tekst mottaker bevisst eller ubevisst oppfatter og husker. Hva mottaker anser som verdifull informasjon er her av avgjørende betydning. Videre vil hva som er verdifullt for mottaker variere, men også delvis korrelere, med vedkommendes plassering i sosialt rom. Slik betegner ikke relevans bare et sett av forhåndsgitte spørsmål mottaker stiller til teksten, men opererer også i samspillet mellom tekst og mottaker. Tekstens evne til å vekke mottakers interesse kan slik påvirke dens relevans.

For å bli en del av mottakers forestillingsverden må informasjonen være forståelig for mottaker gjennom tilstrekkelig grad av gjensidig kontekstuell kunnskap. Videre må den være tilstrekkelig relevant for å bli oppfattet og husket. Det er imidlertid også avgjørende at budskapet anses som sannferdig. Dette innebærer at mottaker tillegger informasjonen *autoritet*. Et budskap kan inneholde færre/flere og svakere/sterkere autoritetskriterier. Autoritetskriteriene kan ligge både i relasjonen mottaker-tekst og i relasjonen avsender-mottaker. Hvilke autoritetskriterier som er avgjørende varierer mellom ulike mottakere, men korrelerer med plassering i sosialt rom. Samspillet mellom tekst og kontekst spiller inn også her ved at hva som gis autoritet ikke er konstant, men påvirkes av andre utsagn utenfor den enkelte tekst.

Autoritetskriterier	Innbefatter for eksempel:
Personlige bånd	Vennskap, slektskap
Sosiale bånd	Samme virke, samme stand/klasse
Gruppeidentitet	Samme menighet, samme trosretning, samme bygd, samme distrikt, samme etnisitet etc.
Egenerfaringer	Opphold i Amerika og lengden på oppholdet. Erfaring med re-etablering.
Karakterstyrker	Oppfyller normer for god adferd, ærlighet, rettskaffenhet, arbeidssomhet.
Sosial status	Forskjell mellom avsender og mottaker i semi-formelle statushierarkier som farsønn, prest-menig, storbonde-husmann.
Fravær av egeninteresser	Ingen avslørte sekundære motiver hos avsender, verken av økonomisk art, følelsesmessig art eller på bakgrunn av status hevelse.
Sanksjonsmuligheter	Mottakers mulighet til å utføre sanksjoner ovenfor avsender. Maktbalanse.

De autoritetskriteriene jeg har funnet frem til her er derfor knyttet til de sosiale, materielle, kulturelle og historiske forhold som kommunikasjonen og kunnskapsfeltet Amerika var en del av i perioden 1866-1900. I spørsmålet om hvilke autoritetskriterier som var gyldige for hvem, har jeg valgt en grovmasket inndeling inspirert av Bourdieus klasse- og kapitalbegrep, nettopp fordi dette begrepsapparatet er utviklet med tanke på et mer holistisk perspektiv som evner å se de sammenfallende prosessene mellom økonomiske, historiske, sosiale og kulturelle forhold.⁶²

Den metodologiske tilnærmingen i denne oppgaven bygger på et premiss om at *det er stort samsvar mellom avsenders opplevelser og forestillinger av Amerika, teksten avsender produ-*

⁶² Wacquant 1992, s. 26ff. Se også Bourdieu 1991, 1992, 1995, Chalaby 1996, Emirbayer 1997, Kjeldstadli 1991, Meyer 1997.

serte og mottakers tolkning av teksten. Dette innebærer at brevenes beskrivelser av Amerika antas å gjenspeile *mottakers forestillinger om Amerika* i tilstrekkelig grad til at brevene egner seg som kilde for å belyse dette.⁶³ Premisset bygger på fire underpremiss: For det første at avsender og mottaker av brev i overveiende grad har en tilsvarende plassering i det sosiale rom. Dette medfører nærhet i preferanser og verdensanskuelse (*habitus*), noe som igjen medfører en relativt lik tolkning av omgivelsene. For det andre, at kommunikasjonsteoretiske krav til god kommunikasjon langt på vei er oppfylt. Dette vil jeg argumentere for fortløpende i teksten. Et eksempel er hvordan beskrivelser av jordbruksforhold bygde på felles kunnskap, som beskrevet i kapittel 2. For det tredje, at brevene var del av en toveiskommunikasjon med spørsmål og svar, noe som knytter avsender og mottaker nærmere sammen enn tilfellet er for eksempel for bøker. Og for det fjerde, at mottaker hadde begrenset tilgang til andre informasjonskilder. Det skriftlige materialet som her er anvendt som kilder er representativt for de informasjonskildene potensielle utvandrere hadde til rådighet og gir derfor tilgang til hva potensielle utvandrere baserte sine forestillinger på. Tolkningen av brevene er i det følgende gjort ut fra en tenkt gruppe mottakers sannsynlige tolkning av brevene. Det er verdt å bemerke at forestillingene jeg identifiserer ikke gjaldt alle individer i en gruppe. Men sett som et bredere fenomen antas dette å gjelde i en såpass stor utstrekning at det har avgjørende betydning.

Samfunnsteoretisk grunnlag

Jeg har sett "... theory as a *modus operandi* which practically guides and structures scientific practice ..."⁶⁴. Altså vil teori her bli anvendt som et sett av tilnæringsmåter og konsepter som kan gjøre en oppmerksom på sammenhenger og fenomener som ellers ville vært vanskelige å se. Tekstanalysen er gjort ut fra en antagelse om at ulike sosiale grupper har ulike preferanser samtidig som de oppfatter kunnskap om et emne forskjellig fordi deres forforståelse og referansegrunnlag er ulikt. I denne sammenheng er det relevant å trekke inn Pierre Bourdieus *habitus*begrep. *Habitus* betegner en persons sett av preferanser og kunnskaper som betinger hvordan vedkommende hankses med og handler i møte med både valgte og uforutsette situasjoner.⁶⁵ Personens plassering i sosialt rom er avgjørende for dens *habitus*. Ulike sosiale grupper har ulik *habitus*, noe som gjør at ulike grupper vurderer sine omgivelser ulikt og at personer

⁶³ Brev brukt som kilde til mottakers kunnskaper og forestillinger om Amerika er også benyttet i Hoerder og Rössler (red.) 1993. En liknende tilnærming er også foreslått av David Gerber i Gerber 2001

⁶⁴ Bourdieu 1992, s. 161, *modus operandi* har gjerne vært oversatt til *mode of operation* eller 'måte å operere på'.

⁶⁵ Bourdieus definisjon av *habitus*: "... the strategy-generating principle enabling agents to cope with unforeseen and ever-changing situations ... a system of lasting and transposable dispositions which, integrating past experiences, functions at every moment as matrix of perceptions, appreciations and actions and makes possible the achievement of infinitely diversified tasks." Bourdieu sitert etter Wacquant 1992, s. 18

innenfor samme gruppe vurderer sine omgivelser likere. Bourdieu påpeker videre en sammenheng mellom sosiale og mentale strukturer:

There exists a correspondence between social structures and mental structures, between the objective divisions of the social world – particularly into dominant and dominated in various fields – and the principles of vision and division that agents apply to it.⁶⁶

Bourdieu skriver videre at et individs posisjonering i det sosiale rom er bestemt ut fra personens mengde av sosial, økonomisk og kulturell kapital, og at det eksisterer en statistisk korrelasjon mellom de ulike formene for kapitalmengde. Ved å fokusere på hvordan de ulike formene for kapital kommer til uttrykk i en tekst er det mulig å identifisere avsenders sosiale posisjonering. Dette er relevant i vår sammenheng fordi avsenders habitus får innvirkning på hvordan teksten formes på samme måte som mottakers habitus får innvirkning på hvordan den tolkes. Som indikasjonsfaktor for plassering i sosialt rom er både standstilhørighet og plassering i produksjonssystemet av betydning, slik som skillet mellom bonde og arbeider. Dette var også sentrale kategorier i samtiden. Stand formet habitus og innebar en felles identitet. Tilknytning til jordbruket er i denne sammenheng av avgjørende betydning.

En aktørs posisjonering i sosialt rom danner grunnlaget for vedkommendes forestillinger om hvilke muligheter som finnes og hva som er en ”naturlig”, sannsynlig og ”god” framtid.⁶⁷ Dette danner igjen grunnlaget for motivasjon bak handling. Å vite hva som utgjør grunnlaget for motivasjon er særlig viktig i denne oppgaven, fordi spørsmålet om å utvandre til USA eller ikke var tett sammenvevd med forestillingene potensielle utvandrere hadde om Amerika.

For å identifisere brevenes betydning som kommunikasjonskanal har det vært nyttig å se kommunikasjonen som noe mer enn en kommunikasjon mellom to individer. I stedet har jeg sett den som en kommunikasjon mellom klynger av individer i relasjon til hverandre. En vektlegging av på den ene siden hvilke relasjoner brevene var med på å opprettholde og på den annen side hvordan utvandrerne sto i relasjoner til andre, har synliggjort en rekke forhold som ville vært oversett ved en ensidig mikrotilnærming med ”rational choice” som bærende prinsipp, eller en ensidig makrotilnærming med overordede strukturer som bærende prinsipp. En meso-tilnærming som beskrevet i Faists ”The Crucial Meso-Level” har derfor vist seg nyttig.

⁶⁶ Wacquant 1992, s. 12 (sisert fra Bourdieu 1989: *La noblesse d'Etat*)

⁶⁷ Frønes 2001, s. 61 og Bourdieu 1995

Norge, Amerika og utvandringen

Jeg vil i det følgende gi bakgrunnsinformasjon om migrasjonen fra Norge til USA, forholdene i USA, det amerikanske ”vesten”, den norske bosetningen og samtidige forhold i Norge. Formålet er å gi et bilde av den konteksten forestillingene om Amerika inngikk i.

Om migrasjonen fra Norge til Amerika

Utvandringen fra Norge til Amerika startet i 1825 og var fra 1836 et årlig fenomen. I perioden fra 1835 til 1865 dro 77 873 nordmenn til Amerika.⁶⁸ I 1866 vokste utvandringen eksplosivt og markerte starten på en periode med masseutvandring. Veksten i 1866 må sees i sammenheng med den amerikanske borgerkrigen.⁶⁹ Utvandringen kan deles i tre store bølger: 1866-73, 1879-1893 og 1900-1910. I tillegg regnes en fjerde mindre bølge fra 1920-1929. USA innførte innvandringsbegrensinger fra 1917.⁷⁰ Den økonomiske verdenskrise i 1930-årene stanset masseutvandringen og bidro til tilbakevending. I alt utvandret om lag 800 000 nordmenn. Av disse vendte om lag en av fire tilbake til Norge.⁷¹

Masseutvandringen på 1800-tallet var ikke et særnorsk fenomen. I alt utvandret omlag 52 millioner mennesker fra Europa i perioden 1860 til 1914.⁷² Utvandringsraten (utvandring relativt til folketallet) var imidlertid særdeles høy i Norge. I perioden 1861-1910 sett under ett hadde Norge den nest største utvandringsraten i Europa etter Irland.⁷³ Kjedemigrasjonen var helt avgjørende; omtrent 40 prosent av alle nordmenn reiste på forhåndskjøpte billetter.⁷⁴ Utvandringen virket også selvforsterkende ved at tidligere utvandrere ga informasjon og kunne være hjelpelige.⁷⁵

Forutsetninger for den europeiske migrasjonen

Jeg vil her fremheve fire hovedårsaker til migrasjonen fra Europa med utgangspunkt i økonomi, kommunikasjonsteknologi, politiske forhold og informasjonstilgang.

⁶⁸ Lovoll 1997, s. 20

⁶⁹ *The Homestead Act* av 1862 sikret gratis jord til nybyggere hvis de bodde på ”claim’et” i fem år, eller jord for 1,25 \$ pr. acre etter 6 mnd. Dette var en del av Nordstatenes økonomiske strategi for å vinne krigen, samt et middel for å skaffe flere soldater. Ordningen vedvarte etter borgerkrigen.

⁷⁰ 1917-loven satte lesekyndighet (hvilket som helst språk) som krav (det var nok at mannen kunne lese), pluss visse geografiske begrensninger som rammet asiater (med unntak av filipinere og japanere). Loven hadde liten innvirkning på migrasjon fra Europa. *The Chinese Exclusion Act* av 1882 stoppet innvandring fra Kina. *The Immigration Act* av 1924 begrenset den generelle innvandringen betydelig. Se Daniels 2002, s. 265ff

⁷¹ Hagemann 1997, s. 74ff, Lovoll 1997, s.37. Det meste av tilbakevandringen ble foretatt fra 1890-årene og fremover. Bare i perioden 1891-1920 var det ca. 150 000 som tilbakevandret.

⁷² Strikwerda 1999, s. 376

⁷³ Baines 1995, s. 4. Utvandringsraten i Norge varierte fra mellom fem promille til ti promille årlig.

⁷⁴ Daniels 2002, s. 183

⁷⁵ Semmingsen 1950, s. 32f

Overfart og nyetablering krevde kapital. Vekst i produksjon og handel i Europa medførte at flere fikk økonomisk mulighet til å utvandre. Overgangen til pengehusholdning og vekst innenfor norske primærnæringer var derfor sentrale forutsetninger for masseemigrasjonen.

Kommunikasjonsrevolusjonen utover 1800-tallet med utviklingen av jernbanenettverk, mer effektive skip, lese- og skrivekyndighet blant allmuen og relativt rimelige postforsendelser, er en annen sentral forutsetning for masseemigrasjonen.⁷⁶ Fra 1866 vokste jernbaneutbyggingen i USA raskt. Dette medførte lettere tilgang til ny jord i vest og lettere markedstilgang for jordbruksvarer fra Midtvesten til de voksende byene i øst.⁷⁷ Utviklingen av skipsfartsteknologi bidro både til større sikkerhet, raskere overfart og billigere priser.⁷⁸ I løpet av 1850-årene ble utvandring i økende grad en inntektskilde for rederiene. For å øke utvandringens lyst ansatte de agenter og distribuerte brosjyrer og annonser.⁷⁹

En tredje forutsetning for masseemigrasjonen var av politisk art. Det fantes svært få innvandring- og utvandningsreguleringer på 1800-tallet, noe som medførte at arbeidsmigranter kunne flytte fritt mellom land.⁸⁰ Spede forsøk på utvandningsrestriksjoner fantes, men ingen av dem gjorde seg særlig gjeldende.⁸¹ Selv om det fantes sterke krefter som var skeptiske til utvandringen var det allmenn enighet om utvandningsfrihet som prinsipp i perioden.⁸² Dessuten manglet statene det byråkratiske systemet som skulle til for å regulere utvandringen effektivt, som for eksempel systemer for pass og visum.⁸³

Informasjon om destinasjon er en fjerde forutsetning for masseemigrasjon. Informasjonen ble formidlet via brev, bøker og aviser. Dette nådde bredt ut, fordi det var lite analfabetisme i Norge som følge av en tidlig og godt etablert allmueskole.⁸⁴ At allmenndannelse ble et grunnprinsipp i skolen, hadde "... opna tronge skulevindaug mot den pulserande verda utanfor."⁸⁵ Postvesenet både i Norge og USA var velfungerende. Dette skapte en unik forutsetning for utbredt kontakt over Atlanterhavet. Allmueskolen og postvesenets utbredelse gjorde kommunikasjon over store avstander mulig for alle, noe som igjen ble av avgjørende betydning for

⁷⁶ Lovoll 1997, s. 28

⁷⁷ Semmingsen 1950, s. 47

⁷⁸ Prisen på overfarten ble også lav fordi handelen mellom Amerika og Europa var preget av overførsel av plasskrevende råvarer østover og mindre plasskrevende foredlede varer vestover, noe som medførte et kapasitetsoverskudd i skipstrafikken vestover. Se Semmingsen 1950, s. 30ff

⁷⁹ Semmingsen 1950, s. 30ff. Fraktprisen for en person kunne være nede i så lite som 10 shilling fra Irland til Amerika. I 1881 hadde *Allanlinjen* alene 619 underagenter i Norge. Se Lovoll 1997, s. 30

⁸⁰ Strikwerda 1999, s. 374ff

⁸¹ Semmingsen 1950, kapittel 1

⁸² Semmingsen 1950, s. 434

⁸³ Strikwerda 1999, s. 383f

⁸⁴ Nerbøvik 1999, s. 47ff. Jostein Fet har vist at skrift og lesekyndighet var mer utbredt i perioden 1600 til 1850 enn det en ensidig vektlegging av skoleutbredelse skulle tilsi. Fet har videre vist at det intellektuelle liv i bygde-Norge hadde mer kontakt med kontinentet og var mer omfattende på et tidligere tidspunkt enn tidligere antatt. Se Fet 1995, Fet 2003.

⁸⁵ Nerbøvik 1999, s. 50

massemigrasjonen. For i motsetning til bøker og aviser kunne amerikabrev ”finne veien til den minste og mest fattige stue.”⁸⁶

Ut ifra de ovennevnte forutsetningene ser vi at nordmenn i perioden sto fritt til selv å velge å utvandre, og at de hadde muligheten til selv å innhente den informasjonen de anså som nødvendig. Sammenlignet med senere migrasjonsprosesser fremstår således Norge-USA-migrasjonen som en prosess i stor grad preget av valgfrihet. Dette gjør at en studie av forestillinger er særskilt relevant.

Områdene utvandrerne kom fra og dro til

Jeg vil i det følgende gi en kort presentasjon av områdene som norske utvandrere dro fra og kom til i perioden 1850-1900.

Norge 1850-1900

Den siste halvdel av 1800-tallet kan betegnes som en oppbruddstid. Det var store endringer i produksjonsmønster, og nye produksjons- og organisasjonsformer preget landbruk, handel og foredlingsnæringene. Fra 1860 ”... var stands- og privilegiesamfunnet under full avvikling, og vi ser konturane av eit heilt nytt klassesamfunn.”⁸⁷ Hvordan samfunnet og enkeltindividene skulle møte impulser utenfra og nye ideer hjemmefra var et stridstema. Flere av samfunnets organiserende prinsipper som mange hadde oppfattet som uforanderlige, som for eksempel kirken eller den sosiale lagdelinga, ble brutt eller omkalfatret. Det som tidligere hadde blitt ansett som fast ble nå ansett for å være foranderlig. Dette åpnet opp for drømmer om egen fremtid og en større åpenhet overfor alternativer. Mange flyttet – ikke bare til Amerika, men også til byer og tettsteder i Norge.

Innenfor landbruket skjedde det en dyptgripende, men langsom omstrukturering og modernisering som innebar en gradvis overgang fra primært selvforsyningsjordbruk til større grad av salgsjordbruk og markedsøkonomi. Dette var en selvforsterkende prosess som åpnet mulighetene for modernisering i form av innføring av maskiner og mer vitenskapelig funderte metoder innen avl og organisering.⁸⁸ Dette kommer til uttrykk i brevenes fokus på primærnæringer, som vi vil komme tilbake til senere. I perioden opplevde Norge en varig vekst i BNP. Det ga seg utslag i økt kjøpekraft også for de lavere lag av befolkningen.⁸⁹ Den økte kjøpekraften ble i stor grad brukt på bedre kosthold som økt forbruk av kjøtt, melk og smør og bør derfor sees som en

⁸⁶ Semmingsens innledning s. X (romertall) i Blegen 1958

⁸⁷ Nerbøvik, 1999, s. 85

⁸⁸ Nerbøvik 1999

⁸⁹ Hodne 2000, s. 277ff

lavterskelforbedring.

Moderniseringen av infrastrukturelle forhold forsterket og var delvis en forutsetning for moderniseringen av landbruket. Gamle privilegier falt bort og handelen ble fri ”landhandleriene åpnet landdistrikta for marknadsøkonomien.”⁹⁰ Det var også endringer i den sosiale lagdelinga på bygda. Nerbøvik mener at ”1850-60-årene var høgdepunktet for husmannsvesenet. Etter den tid var det tale om ei rein avvikling.”⁹¹ Videre påpeker han at befolkningsvekst førte til jordhunger, som igjen førte til at bruk og teiger ble splittet og delt.⁹²

Paternalisme gjennomsyret samfunnets sosiale lagdeling både på mikronivå og makronivå. ”Både i sosial teori og praksis var familien samfunnets kjerneorganisasjon.”⁹³ Familiebånd var avgjørende med henhold til å skaffe arbeid i alle sosiale lag. Mannen var familiens overhode.⁹⁴ Det hierarkiet som lå i familiestrukturen var ikke ulikt det som gjaldt i arbeidslivet. Husbonden hadde en paternalistisk autoritet over tjenerskapet. Husholdet var en sentral økonomisk enhet, noe som også fikk betydning for utvandringsmotivene. For- og motargumenter baserte seg ikke bare på individet; hensyn til familie og kommende generasjoner var også viktig.

USA 1850-1900

Som vi senere skal se er flere markante trekk ved USA i perioden er nærmest utelatt i informasjonen om Amerika som kom til Norge via brev. Dette gjelder særlig de politiske og sosiale konfliktene som var markante og gjennomgripende i perioden, i tillegg til den massive industrialiseringen og urbaniseringen. Derfor vil jeg her gi et kort overblikk over sentrale trekk ved USA i perioden 1866-1900 for å tydeliggjøre at det kun var et utsnitt av Amerika utvandrerne skrev hjem om.

USA hadde en enorm befolkningsvekst i perioden 1860 til 1900, fra 31,4 millioner til 76 millioner innbyggere.⁹⁵ Veksten var i all hovedsak en konsekvens av den massive innvandringen. Den etniske sammensetningen i landet skiftet fra primært å bestå av briter og nordeuropeere før 1880-årene til en raskt voksende andel øst- og søreuropeere. Urbaniseringen vokste også massivt i denne perioden.⁹⁶

Industrialiseringen vokste i takt med urbaniseringen og førte til nye sosiale spenninger. Sosiale bevegelser vokste i antall og størrelse, både blant industriarbeidere og farmere. Streiker

⁹⁰ Nerbøvik 1999, s. 89. Se også Hodne 2000, s. 173ff for utdypning

⁹¹ Nerbøvik 1999, s. 87

⁹² Nerbøvik 1999, s. 27

⁹³ Seip 1997, s. 166

⁹⁴ Seip 1997, s. 166

⁹⁵ Jenkins 1997, s. 91 og s. 175

⁹⁶ For eksempel vokste New York fra 806 000 innbyggere i 1860 til 3 437 000 i år 1900, og Chicago fra 109 000 til 1 699 000 i samme periode. Se Jenkins 1997, s. 177

og uroligheter ble slått hardt ned. Klassekonfliktene preget 1870 og -80 årene sterkt; bruk av vold fra begge sider var vanlig, og mange ble drept.⁹⁷

Republikanerne sto meget sterkt i perioden, delvis som en følge av borgerkrigen. Perioden har i ettertid blitt kalt *the Republican Years*. USA var delt politisk mellom nord og sør, med demokrater i sør og republikanere i nord. Republikanerne representerte for mange det samlede USA og et nordeuropeisk verdsett; et forsvar mot demokratenes *rum, romanism and rebellion*.⁹⁸ Republikanerne beholdt makten til tross for flere økonomiske kriseår.⁹⁹

Selv om noen brev er inne på disse temaene gjenspeiler de ikke omfanget av urbaniseringen, industrialiseringen, den etniske sammensetningen eller de fremste politiske motsetningene.¹⁰⁰ Dette er strømninger som ellers må betegnes som tunge og gjennomgripende.

Det amerikanske Vesten

”The West” utgjør i hovedsak områdene vest for Missouri-elven, men områder betegnet som ”the frontier” har gjerne vært innlemmet i begrepet på grunn av vesentlige fellestrekk.¹⁰¹ Få nordmenn dro til ”the West”-begrepets kjerneområde, men mange dro til Midtvesten, som av flere tas med i begrepet ”the West”. Områdets særegne karakter har derfor hatt sentral betydning for forestillingene om Amerika i Norge. Området har hatt en særegen realhistorisk utvikling som skiller området fra det øvrige USA. Mentalhistorisk har området lenge vært en egen kategori, som har blitt tillagt særskilte egenskaper. Villmarkens tosidighet, på samme tid grusom og storslått, har stått sentralt i mytene om det amerikanske Vesten. Området har blitt ansett for å være vilt og urørt, til tross for at indianere og spanjoler transformert og dyrket det i århundrer. *Uberørt av nordeuropeere* var lenge synonymt med *uberørt av mennesker*.¹⁰²

Arealutvidelsene vestover etter 1800 var et omstridt tema i USA. Kritikerne mente områdets ”ville karakter” utgjorde en fare for den unge republikken. Tilhengerne av den arealexpansive politikken forestilte seg derimot at nettopp kultivering av villmarken i vest kunne sikre republikkens fremtid. Dette var basert på ideen om at selveiende frie bønder var republikkens fundament. Arbeid med jord ga visse egenskaper som edlet sinn og kropp, og gjorde at bonden intuitivt ville handle rett. Den vestlige ekspansjonen ville sikre stadig tilgang på jord, noe som

⁹⁷ Zinn 2003, s. 211ff

⁹⁸ *Rum*: beskyttelse av alkoholindustrien og det generelt utsvevende liv. *Romanism*: Katolisismen og de nye innvandregruppene. *Rebellion*: sørstantene og motstand mot Unionen.

⁹⁹ Demokratene hadde en presidentperiode innenfor denne perioden Cleveland 1885-1889.

¹⁰⁰ Se kapittel 3 og 4

¹⁰¹ En sentral fellesnevner ved området betegnet som ”the west” er at de ble innlemmet i De Forente Stater etter 1800. Kjernen i begrepet er således ikke rent geografisk betinget. ”The West” har i amerikansk historiografi gjerne vært spaltet ut som et eget forskningsfelt på grunn av områdets egne særegne historiske utvikling. For akademikere som har vært opptatt av ”The West” har gjerne områdene som til enhver tid ble betegnet som ”the frontier” vært kjernen. Følgende er i hovedsak basert på: Gjerde 1997, White 1991, Smith 1950, Marx, Leo 1964

¹⁰² White 1991

igjen ville holde andelen selveiende bønder stabil selv når folkemengden økte.¹⁰³ Dette ville sikre republikken mot å bli et nytt overbefolket, korrumpert, urbanisert og proletarisert Europa. Republikken ville bli en agrar utopi i sterk kontrast til Europas urbane dystopi.¹⁰⁴ Veien mot denne agrare utopien lå i ideen om USA som "the garden of the world." Muligheten for utvidelse vestover tilfredstilte utopiens viktigste premis – stadig tilgang på ubrukt jord. Smith hevder den amerikanske farmeren lenge trodde at

... he [the farmer] was not a peasant but a peer of the realm; that his contribution to society was basic, all others derivative and even parasitic in comparison ... that he was compensated for any austerity in his mode of life by being sheltered against the temptations of luxury and vice, and against ups and downs in the market.¹⁰⁵

Ekspansjonen fant legitimitet i en fremtidsvisjon om republikkens *manifest destiny* snarere enn i fortidig ervervelse.¹⁰⁶

Sentralt i den agrare utopien sto altså ideen om jordbrukets dannelsesegenskaper. Frederick Jackson Turner skrev i sitt berømte essay fra 1893 at "the frontier" skapte "amerikaneren" i opposisjon til "europeeren". Ideen var at villmarkens ensomhet, anarkiske frihet og barske krav til overlevelse kledde av immigrantens alle hans negative europeiske trekk. Den gradvise kultivering og siviliseringen av villmarken, blandingen av natur og kultur, gjorde at resultatet ble et nytt menneske som verken var barbar (indianer) eller europeer, men amerikaner.¹⁰⁷

Tilhengerne av den arealekspansive politikken vant frem. Konsekvensen av dette ble oppkjøpet av Louisiana i 1803 og innlemmelse av store landområder som Texas og Oregon under presidentskapene til ekspansjonistene James K. Polk (1844-1848) og John Tyler (1848-1852). Hovedstrategien for arealutvidelsen var todelt: Salg av billig jord til privatpersoner og jernbaneselskaper, samt fordriving av den opprinnelige befolkningen gjennom bruk av militærmakt og etnisk rensning. Vestekspansjonen må anees som et svært vellykket koloniseringsprosjekt. Masseinnvandringen bidro til den folkeveksten som var nødvendig for å få kolonialisert disse områdene. En annen viktig strategi var *the Homestead Act* fra 1862. Denne loven var et politisk virkemiddel for å skape en fattigdomsventil i byene, men også for å utnytte utvandringspotensialet den amerikanske staten så i Europa. Arealekspansjonen la grunnlaget for forestillingen om Amerika som et sted med nærmest ubegrenset tilgang på jord.

¹⁰³ White 1991, s. 74ff. Et annet argument som ble brukt var at ekspansjon ville bedre tilgang til markeder i Asia og dermed sikre omsetning av USAs overskudd av jordbruksprodukter.

¹⁰⁴ Smith 1950

¹⁰⁵ Smith 1950, s. 193

¹⁰⁶ White 1991, s. 73

¹⁰⁷ Turner 1893, Ideen er inspirert av farmeren Hector st. John Crèvecoeurs brev fra 1782 (Brevet finnes i Gjerde 1998, s. 75). For diskusjon rundt Crèvecoeur og the immigrant paradigm, se Grestler 1997a og Gabaccia 1997.

Utviklingen i det amerikanske Vesten etter borgerkrigen gikk i retning av mer urbanisering og mer markedsøkonomi. Agraridealet mange hadde forestilt seg ble imidlertid aldri en realitet. Ideen ble også sterkt utfordret. Historikeren Henry Nash Smith mener markedspresset på bøndene, spekulasjon i jord og idyllisering av det øvre borgerskapets liv i byene ødela ideen gradvis i perioden.¹⁰⁸ Slik oppfyltes ikke myten om USA som ”the garden of the world”.

The Western farmer found instead of being independent, he was at the mercy not only of the Chicago and New York and Liverpool grain pits, but also of the railways and elevator companies and steamship lines upon which he must rely to get his crop to market.¹⁰⁹

Byens muligheter erstattet etter hvert det agrare ideal som samfunnets mål, ved at “... the ostentatious luxury of the newly rich in the growing cities was paraded in the press with a kind of prurient fascination as evidence of what a free society might achieve by way of the good life.”¹¹⁰

Jeg vil hevde at ideen om den agrare utopien og myten om USA som verdens hage er tungt til stede i brevenes beskrivelser av Amerika. Disse ideene, sentrert rundt det agrare og det ukultiverte, samt synet på overgangen til markedsøkonomi som en trussel. Det kan synes som om disse forestillingene befestet seg i Norge på et tidspunkt da de ble sterkt utfordret i Amerika. De norske forestillingene om Amerika slik de kommer til uttrykk i brevene skilte seg således fra den samtidige tendensen i USA.

Den norske befolkningen i USA

Mer enn noe annet var brevenes beskrivelser av Amerika beskrivelser av *det norske samfunnet i Amerika*. Derfor er det nødvendig å gi et raskt oversiktsbilde av utvandrerens tilværelse etter de hadde nådd sin destinasjon.

Den norsk-amerikanske befolkningen var sterkt konsentrert i øvre Midtvesten. I 1860 bodde det i ”... Illinois, Wisconsin, Iowa og Minnesota – mer enn 55 000 mennesker av norsk fødsel eller avstamning. Omtrent 68 prosent av disse var født i Norge. I andre deler av Amerika var det kanskje til sammen tusen nordmenn.”¹¹¹ Fra 1865 ble Minnesota en særlig attraktiv stat for nordmenn. Befolkningsveksten var eksplosiv, og allerede i 1875 var det 83 856 innbyggere av norsk herkomst i staten. De norske eller norskættede nybyggerne trakk videre vestover. I 1880-årene var Dakota-statene attraktive. I året 1900 var det 51 000 nordmenn i Sør-Dakota og

¹⁰⁸ Smith 1950. For en mer realhistorisk behandling av problematikken se Danbom 1995, s. 132ff

¹⁰⁹ Smith 1950, s. 193

¹¹⁰ Smith 1950, s. 193

¹¹¹ Lovoll 1997, s. 66

75 000 i Nord-Dakota.¹¹² Disse områdene var særskilt velegnet for jordbruk.”[Norsk-amerikanerne] var de mest rurale av alle større innvandregrupper ...”¹¹³ Omkring halvparten av de norske innvandrerne drev jordbruk i året 1900. Prosentandelen økte med generasjonene. Norsk-amerikanerne hadde et utpreget ”ruralt verdisystem”. Jordbruket var altså den primære næringsveien for norsk-amerikanerne. Skogbruk var heller ikke uvanlig. Fiskerinæringen var minimal blant norsk-amerikanere før 1870-årene og gjorde seg ikke særlig gjeldende før slutten av 1890-årene. Både mineralutvikling, handel og industrinæringene var i perioden beskjedne. Av de som ikke drev jordbruk var det blant nordmenn, i motsetning til andre etniske grupper, liten yrkesspesialisering. Denne rurale tilværelsen gjorde at norske menn hadde begrenset kontakt med storsamfunnet. Derfor var det i mange tilfeller kvinner som var brobyggeren over til det amerikanske samfunnet, fordi mange kvinner jobbet som hushjelper i deler av livet. Dette bidro til god innsidekunnskap om amerikansk kultur og språk, og ble slik en viktig amerikaniseringsfaktor for norsk-amerikanere.¹¹⁴

Samholdet blant norsk-amerikanerne var sterkt til tross for de store avstandene, og en egen norsk-amerikansk identitet var tydelig allerede i 1840-årene. Det etappepregede bosetningsmønsteret medførte at nye og gamle settlement’er fikk nære forbindelser.¹¹⁵ ”[R]egional tilknytning fra Norge fortsatte å virke på bosetningsmønsteret.”¹¹⁶ Norsk-amerikanerne følte seg likevel også som amerikanere, og evnet slik å opprettholde en paralell identitet. Patriotismen ovenfor USA vokste særlig i løpet av og i tiden etter borgerkrigen.

Den norske staten tok aldri noe ansvar overfor migrantene. Særnorske samfunnsinstitusjoner ble derfor bygget opp på eget initiativ. Særlig gjaldt dette kirkesamfunnene. Etter en rekke brytninger i 1840-årene mener Lovoll at *Den Norske Synode* i løpet av 1850-årene ”med en viss rett [kan] beskrives som den norske kirke i Amerika.”¹¹⁷ Det religiøse livet til norsk-amerikanerne var likevel utpreget heterogent, og nordmenn fantes blant de fleste lutherske retninger. Svært mange norsk-amerikanere var imidlertid skeptiske til kirken, og ”sett under ett var det alltid et mindretall av norsk-amerikanerne som søkte medlemskap [i en menighet].”¹¹⁸ Kirken var i Amerika som i Norge et sentralt møtested, der nyheter både fra lokalsamfunnet, fra Norge og fra Amerika ble utvekslet og diskutert.¹¹⁹

¹¹² Lovoll 1997, s. 100ff

¹¹³ Lovoll 1997, s. 104

¹¹⁴ Lovoll 1997, s. 227ff

¹¹⁵ Lovoll 1997, s. 50-66

¹¹⁶ Lovoll 1997, s. 100

¹¹⁷ Lovoll 1997, s. 74. *Den Norske Synode* var et norsk-amerikansk kirkesamfunn etablert 1853, da med 38 menigheter.

¹¹⁸ Lovoll 1997, s. 77

¹¹⁹ Lovoll 1997, s. 66 og 125

Egne norske skoler ble etablert utover 1840-årene. Motivet for dette var ikke motvilje mot å lære engelsk eller skepsis mot amerikanisering, men skepsis mot den sekulære amerikanske skolen. Selv om flere norske skoler ble dannet etter initiativ fra menighetene, fortsatte de aller fleste norsk-amerikanere å sende sine barn til *common school*, også de steder de hadde et reelt valg. Utover 1870-tallet ble det organisert akademier for høyere utdanning, noen i konkurranse med *high school*, andre fordi *high school* ikke fantes i området.¹²⁰

Emigrasjonspressen ble en særskilt viktig sosial og kulturell institusjon. Bladene bidro til meningsutveksling, lokal informasjon om tilstelninger og lokale nyheter, og informerte immigranter om amerikanske forhold – skikker, politikk, historie og geografi. Særlig viktig ble denne informasjonskilden for ferske innvandrere, som sjeldent behersket engelsk. Utover 1850-årene vokste antallet blad, publikasjoner og abonnenter markant.¹²¹

Norsk-amerikanerne var en av de etniske gruppene der samholdet innad og isolasjonen utad var sterkest. Til tross for dette deltok norsk-amerikanerne aktivt i amerikansk politikk. I likhet med forholdene i Norge fungerte lokalpolitikken som en modningsplass for politisk engasjement og politiske ferdigheter.¹²² Utover 1870-80-tallet gjorde norsk-amerikanere seg synlige på delstatsnivå, gjerne i allianse med svensker og dansker. På dette nivået i politikken ble skandinaver sett på som ett. Norsk-amerikansk politisk aktivisme og samhold var et fenomen begrenset til Midtvesten.¹²³

Bemerkninger om Norge og USA

Ved å samstille utviklingen i Norge og USA ser vi at begge land i perioden opplevde en utvikling i retning av større sosial mobilitet og ustabilitet, voksende politisk uro, modernisering av jordbruket og en voksende andel markedsøkonomi. Men selv om utviklingen kan sies å gå i samme retning i de to landene var de likevel svært ulike på disse områdene. Å hevde at USA ”hadde kommet lengre” enn Norge antyder en historisk determinisme som er uheldig. Men dersom vi sammenlikner utviklingen i de to landene i perioden 1850-1900 er det mulig å hevde at mange av de mekanismene som var sterkt virksomme i Amerika ble virksomme i Norge noe senere og også i svakere grad. At nordmenn bosatte seg i Midtvesten, var bønder og synes å ha

¹²⁰ Lovoll 1997, s. 128

¹²¹ Det første norsk-amerikanske bladet, *Nordlys*, kom ut første gang i 1847. De største publikasjonene var *Skandinaven* (1866-1941), *Decorah-posten* (1874-1972) og *Minneapolis tidene* (1887-1935). Fra 1870-årene fantes det et mylder av publikasjoner. Antallet er usikkert, men omtrent 400 titler eksisterte i perioden sett under ett. De fleste bladene var kortlivede prosjekter. En kuriositet som også kan nevnes er at *Skandinaven* ved århundreskiftet faktisk var verdens største norskspråklige avis. Se Lovoll 1997, s. 85ff og s. 144

¹²² Lovoll 1997, s. 141 og Seip 1997, s. 144ff

¹²³ Lovoll 1997, s. 154ff. Et stort flertall av norsk-amerikanerne i perioden stemte republikansk. De fleste norsk-amerikanske politikerne tilhørte den progressive og reformvennlige retningen, i likhet med de fleste politikere fra Midtvesten. Avholdssaken engasjerte mange norsk-amerikanere og ble for mange en vei inn i politikken.

beholdt agrare verdier lengre enn amerikanere flest, kan tyde på at den agrare utopien, Vesten som verdens hage, ble adoptert av norsk-amerikanerne, og overlevde blant denne gruppen lengre enn blant amerikanerne som helhet. Denne agrare utopien må ha hatt klangbunn i det norske bondesamfunnet. Særlig odelsvesenet ble utover 1800-tallet opphøyd til nasjonens stolthet og fundament. Odelsbonden som ideal ligger tett opp til det frie farmer-idealet som lå til grunn for den agrare utopien. Fordi det var disse idealene som ble kommunisert over Atlanterhavet, kan det ha gitt grobunn for at forestillingene om Amerika i Norge hadde nært slektskap med de agrarutopiske forestillingene om det amerikanske Vesten.

Disposisjon

Før vi går over til hoveddelen vil jeg gi en kort presentasjon av et brev jeg mener belyser hovedtendensen i nordmenns forestillinger om Amerika, samt gi en kort presentasjon og begrunnelse for den videre organiseringen av stoffet.

Jeg har i det følgende valgt å organisere materialet etter det som synes å være samtidens egen organisering av kunnskapsfeltet. Et brev som er egnet for å oppsummere mitt hovedinntrykk av brevenes beskrivelse av hva Amerika var, er Arne Jørgensen Bragers brev. Prioriteringene han gjør er illustrerende. Brager beskrev Amerika for en venn som vurderte å utvandre til Australia. Han skrev først at det var ”Nok Arbeid at faa”¹²⁴ og ”ingen mangel paa Føde.” Amerika tilfredsstilte således primærbehovene. Videre kan vi lese at det i Amerika også var muligheter for sosial mobilitet fordi det var tilgang på ledig jord. Man kunne ”reise vest eller did vor Homstat eller Hjemstavns Land er og Udvelje sig 4 Forties eller 180^{tyve} Acres Land for Uden Betaling.” Av avgjørende betydning var det også at dette landet var ”godt Agerdyrningsland.” Videre får vi høre at ”saadant Land er at Finde Baade i Wisconsin og Jova Minisota ...” Slik er Midtvesten det geografiske fokuset. Først etter denne beskrivelsen av materielle forhold relatert til jordbruk gikk Brager over til å beskrive andre forhold.

I motsetning til omtalen av materielle og økonomiske forhold påberopte Brager seg ingen ekspertkunnskap om politikk. Som han skrev, ”Her er saa vit jeg Forstaar meget gode Laave” Videre informerte han om at ”Religions-Frihed Findes” i Amerika. Dette opplevdes som en trussel snarere enn som et gode, og han håpet at ” den Norsk Evangelisk Lutherske Kirke af Guds naade vil Stride af alle Krefter at formere vort Kirke Samfund.” Etter denne passasjen vendte han igjen tilbake til sitt hovedargument for hvorfor vennen ikke bør dra til Australia, og refererte til en bok han hadde lest som mente Australia ikke var noe ”Overmaade Frugtbart

¹²⁴ Sitatene i følgende to avsnitt er alle hentet fra FAN III 143

Land.”¹²⁵ Den implisitte sammenligningen til Amerika er her åpenbar.

Den følgende organiseringen av stoffet ligger nært opp til det som kjennetegner Bragers og mange andres brev. Det innebærer først spørsmålet om hvorvidt Amerika var et godt sted å livnære seg (kapittel 2), og deretter for hvem Amerika eventuelt var velegnet for (kapittel 3). I hvilke grad Amerika representerte progresjon eller risiko og oppfatninger om hvilke barrierer og ulemper ved Amerika som fantes blir deretter behandlet (kapittel 4), før en gjennomgang av migrantenes formening om religionsfrihet og trospraksis i Amerika (kapittel 5). De to siste kapitlene skiller seg noe fra de øvrige ved at de tar for seg mer abstrakte problemstillinger. I kapittel 6 vil jeg se nærmere på betydningen av fremveksten av transnasjonale migrasjonssamfunn for å vise hvordan forestillingene om Amerika i Norge ble preget både av særtrekk ved den norske migrasjonsstrømmen og av utvandrerens evne til å transformere områdene de bosatte seg i. Dette bidro blant annet til at det norske Amerika hadde en rekke fellestrekk med Norge. Samtidig er det tydelig at det ikke var særtrekkene ved Norge som helhet men snarere et sosialt utsnitt av Norge. I kapittel 7 vil jeg se nærmere på ulike forestillinger om Amerika blant eliten og folket: Hva preget de ulike forestillingene og hva var årsakene til at visse fremstillinger fikk større gjennomslagskraft enn andre?

Den tematiske organiseringen av stoffet er gjort ut fra tanken om at en slik fremstilling er bedre egnet til å belyse mentaliteter enn det en kronologisk fremstilling ville vært. Organisering av fremstillingen og valg av problemstillinger innrettet mot å belyse mentale forhold er dog ikke uproblematisk. Behovet for en bred tilnærming kan overskygge variasjoner over tid. Den grovmaskede inndelingen i sosiale grupper kan overskygge variasjoner innenfor gruppene, kanskje særlig geografiske variasjoner innad i Norge. Det er derfor en fare for at fremstillingen får forholdene til å fremstå som mer statiske enn det som faktisk var tilfelle. Jeg har forsøkt å kompensere for dette ved å også vise eksempler på variasjoner, både over tid og innenfor sosiale lag. Jeg har valgt en grovinndeling av sosiale kategorier og skilt mellom folket og eliten. Det er viktig å påpeke at det ikke var en enhetlig forestilling om Amerika innenfor disse gruppene, og at de variasjoner som fantes ikke kan dekkes i sin helhet i denne fremstillingen. Dette er problemer som historiske og antropologiske studier av folkelige forestillinger nødvendigvis møter ved at den er problematisk å avgjøre i hvilken grad en idé er representativ for en større gruppe, eller om det er et særtrekk ved enkeltindividet som har produsert kilden. På den annen side er man avhengig av å bruke kilder produsert av mange forskjellige individer som i liten grad har etterlatt seg andre kilder. Det er verdifullt å ha dette i bakhodet når denne teksten leses.

¹²⁵ FAN III 143

Kapittel 2: Amerika som et sted å livnære seg

Et gjennomgående trekk ved brevene er ideen om Amerika som et sted å bo og livnære seg. Brevene fokuserer på Amerikas egenskaper som bosted, hvilket som nevnt betyr at andre egenskaper ved landet som regel er utelatt eller sterkt nedtonet. Brevene preges av fravær av informasjon som ikke er av direkte betydning for en potensiell utvandrer. Fordi utvandrerne i stor grad hadde sin bakgrunn i primærnæringene og fortsatte å være sysselsatt der også etter de hadde blitt innvandrere, var den praktiske informasjonen sentrert rundt jordbruk.

Informasjonen om jordbruksforholdene i Amerika var i overveiende grad av positiv art. Ressursgrunnlaget var her sentralt. Brevene beskriver mulighetene til å skaffe seg jord og godt lønnet arbeid. Dette kan i første omgang synes som svært beskjeden informasjon, men det var av avgjørende betydning for allmennheten i Norge når valget om å reise eller bli værende skulle tas. Brevene beskriver jevnt over Amerika som et sted med bedre økonomiske kår enn i Norge.¹²⁶ Et brev som eksemplifiserer dette er brevet Andreas Hjerpeland¹²⁷ skrev til sin venn i 1873, mens han var på leting etter land i USA:

Amerika er intet Paradis, men det kan ikke nægtes, at det er et godt Land. Jorden bærer rigelig Grøde og lønner den flittige Arbeider rigelig for sin Møie. Arbeidsmanden faar en stor Dagløn, saa at den flittige og sparsommelige kan lægge sig Penge tilbedste. Naar han saa har sparet sammen 4 a 5 hundrede Dollar, kan han reise længere mod Vest, hvilket nu er min Plan, og tage sig Land på homestead (160 Akre) for ingen Ting.¹²⁸

Her ser vi flere sentrale temaer som går igjen i broket form i en rekke andre brev. Momenter som rikelig grøde, godt land – men ikke paradiset og nødvendigheten av hardt arbeid går igjen. I tillegg ser vi at sosial mobilitet fra arbeidstaker til selveiende bonde var mulig, fordi daglønningene var bedre og jorden billigere. At mulighetene for progresjon var bedre i Amerika ble begrunnet med landets naturressurser.

Praktisk informasjon

Brevene er fulle av praktisk informasjon om priser, lønninger, avlinger og krøtter. Brevet fra Paul og Sven Larson fra 1872 er et godt eksempel, fullt av sirlige nedtegnelser av areal og antall krøtter. De kommenterte, ”Her er altsaa ikke saa meget Nyt.”¹²⁹. Store deler av brevmot-

¹²⁶ FAN III 1, 12, 20, 22, 35, 37, 41, 45, 49, 52, 54, 56, 57, 60, 64, 66, 68, 69, 70, 79, 80, 93, 94, 113, 105, 115, 119, 133, 139, 155, 167, 168, 172, 179, 212, 227, T17

¹²⁷ Andreas Hjerpeland var lærer i Vågå i Norge før han utvandret. Se FAN III, s. 231

¹²⁸ FAN III 155

¹²⁹ FAN III 139

takernes forestillinger om Amerika må ha vært bilder sammensatt av all denne praktiske men, brokete informasjonen.

Jeg har valgt å legge stor vekt på denne praktiske informasjonen fordi det er gjennomgående mye av den i brevene, og fordi den til dels er blitt oversett i tidligere forskning til fordel for mer normative utsagn. Videre er denne type informasjon svært komprimert fordi den bygger på stor grad av gjensidig kontekstuell kunnskap. Den hadde avgjørende relevans for potensielle utvandrere, og må antas å fremstå med stor autoritet. Jeg vil derfor i denne delen vise at slik detaljert informasjonen kan gi oss et godt innblikk i forestillingene om Amerika.

Orm Øverland advarer mot å lese den praktiske og materielle orienteringen som preger de fleste brev som et uttrykk for "... lack of emotional life."¹³⁰ Han mener denne praktiske orienteringen har sammenheng med at emigrantene var "untrained in literary expression."¹³¹

Øverlands poeng er viktig, samtidig som hans skille mellom det materielle og følelsesmessige er noe kategorisk. Beskrivelsene av jord, lønninger og avlinger ga leserne hjemme et godt innblikk i utvandrede venner og slektingers liv som helhet. Detaljerte beskrivelser av materielle forhold lot leseren ta del i hverdagslivet i Amerika. Fordi brevskriverne og leserne delte så mange livserfaringer visste leserne hvilke følelser som var knyttet til gode og dårlige avlinger og lite og mye jord.¹³²

Lønninger og levkostnader

Lønns- og prisnivået i Amerika var av avgjørende betydning for potensielle utvandrere. Utvandrerne hadde som regel mangel på kapital og måtte en periode arbeide som lønnsarbeidere før de kunne kjøpe det som måtte til for å bli selveiende bønder. Lønns- og prisnivåets avgjørende betydning kommer tydelig frem i brevene. Temaet blir omtalt ofte og detaljert.¹³³ Lønningene omtales i de fleste tilfeller som høye.

Når en lærer skrev at det å leie "Tjenestepige er en umulighed; thi de forlange 2 a 3 Dollar om Ugen,"¹³⁴ fortalte dette folk i Norge at kvinnearbeid i Amerika var godt lønnet. Tilsvarende kunne brevet fra en farmer, som mente det ikke var "en Arbeider at faae paa det simpleste arbeide for mindre end 1 Dolar Dagen og i Skaaraanen fra 1 ½ til 3 Dolar,"¹³⁵ fortelle at menn

¹³⁰ Øverland 1996, s. 217

¹³¹ Øverland 1996, s. 216

¹³² Det sentrale i denne sammenheng er at visse grupper ut fra sin livserfaring har andre preferanser for vakkert og følelsesladet enn det vi i dag har. Jeg vil hevde at de som har vokst opp i en primærnæring ser i en god avling ikke bare som et materielt gode men også tilfredshet. For bønder i Norge var det således lett å forestille seg "et godt liv" etter de hadde fått beskrevet avlingene i USA.

¹³³ FAN III 2, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 41, 43, 44, 45, 56, 57, 60, 62, 67, 70, 72, 83, 87, 98, 102, 103, 110, 112, 113, 115, 127, 133, 155, 161, 167, 171, 176, 177, 179, 181, 202, 209, 211, 214, 218, 219, 221, 224, 225, 228, T17

¹³⁴ FAN III 60

¹³⁵ FAN III 57

tjente godt. Slik ser vi at både husarbeid og jordbruksarbeid, altså jobber allmuen i Norge visste at de kvalifisert for, ga god betaling.

Det er kanskje ikke å forundre seg over at arbeidsgivere klaget over høye lønninger. Men det synes som om lønnsarbeiderne selv var fornøyde med det de tjente, og skrev hjem om dette. De fleste beskriver lønn i rene deskriptive former uten videre sammenlikning, men i ett brev omtaler en arbeider et lønnsnivå på ”18 a 20 Dollar per Maane” og ”75 Cent til 3 Dollar pr Dag” som en ”Uhyre stor Dagløn.”¹³⁶ Mange beskriver lønninger på omkring dette nivået, og vi kan således anta at en lønn på dette nivået ble ansett som god lønn i Norge.¹³⁷ En brevskriver som arbeidet i skogen vinterstid og i jordbruket sommerstid ønsket sine bekjente til Amerika fordi de i Norge ”ikke nessten fortjener en enesste Daler for Aaret og her kunde fortjene 100 a 200.”¹³⁸ Andre skriver at ”En Gudt kan Kjene Hundre Daler Snarere end han Kan Gjøre Tyve i Norge,”¹³⁹ at ”Arbeidslønnen er større, og her er mere at tjene paa og videre at lære end i Norge,”¹⁴⁰ eller at ”det er lettere at Oparbeide sig til en Sorgfri Fremtid her end i Norge.”¹⁴¹

Innenfor lønnsarbeid i jordbruket var gjerne kosten en del av lønnen. Flere brev nevner at kostholdet er bedre enn i Norge, men få går så langt som Erik E. Hagene, som i 1880 skrev: ”Kosten er saadan her at om jeg skal tale derom saa vil de næpe tro at jeg siger sanhed.”¹⁴² Hagene fremhever at arbeidsfolk i Amerika spiste store mengder kjøtt, sukker, smør og fløte. Særlig blant de i ”den ringere stand” i Norge må dette ha hatt stor betydning.

Beskrivelsene av høye lønninger gjelder primært lønninger for kroppsarbeid. Akademiske yrker tales det lite om, med unntak av lærere og prester.¹⁴³ En lærer klaget sin nød i 1870 ved å påpeke at ”[d]e store Skolelønningene, som vi hørte om i Norge, ere for lærere i Engelsk ved de høiere Almueskoler i Byerne.”¹⁴⁴ En annen lærer mente at for ham var ”[d]e ydre og verdslige Goder ... større i Norge.”¹⁴⁵ De få eksemplene som omtaler lærernes økonomiske stilling peker slik i retning av at forholdene i Amerika ikke var bedre enn i Norge, samtidig som det må ha eksistert en forestilling i Norge om at lærerlønningene i Amerika var fordelaktige.

De høye lønningene for jordbruk og kroppsarbeid var imidlertid nominelle. Flere påpekte at prisnivået på mange varer var høyere i Amerika, og modererer slik inntrykket. De presiserer at

¹³⁶ FAN III 41

¹³⁷ Fra slutten av 1870-årene var det lønninger på mellom 2-3 dollar dagen som beskrives som normalen.

¹³⁸ FAN III 20

¹³⁹ FAN IV 9

¹⁴⁰ FAN III 227 ”mere at tjene paa” betyr i denne sammenhengen lettere tilgang til arbeid.

¹⁴¹ FAN IV 89

¹⁴² Erik E. Hagene datert 16. november 1880, Norsk Utvandremuseum Hamar

¹⁴³ Skipsnæs nevner riktignok mulighetene for andre akademiske yrker som leger og advokater. Skipsnæs 1870, kap. 5

¹⁴⁴ FAN III 60

¹⁴⁵ FAN III 79

prisene på mat var lavere, men at alt annet de trengte, slik som klær, husrom, redskaper og maskiner, var dyrere. Følgende eksempel dekker alle disse elementene:

De vil vel in bilde sig paa en saa dan mad som her Er op regnet at vi kan samle penge i hob tal Men de maa ikke tro det gar ful saa fort. Ale ting vi har til at kjobe her er i høi pris og her maa en gaardbruger kjobe alle sine redskaber i byen og alle slas Masskiner er dyre at Kjobe og til lige for en fameli men saa leges der mange penger ned i byen ti nan maa kjobe baade sko og kleder Varer.¹⁴⁶

Forholdet mellom lønns- og prisnivået varierte noe over tid, men det generelle inntrykket er at både lønningene og prisene ble beskrevet som høyere enn i Norge.

Beskjedne kunnskaper om økonomi både hos mottaker og avsender kunne skape forvirring om de faktiske forhold. Et eksempel er fraværet av forståelse for et begrep som reallønn. I tillegg kunne ulik pengekurs, det at en dollar ikke var det samme som en daler og ulike varepriser for noen være problematisk å forstå og enda vanskeligere å forklare. At prisene på ulike varer heller ikke hadde samme prisdifferanse gjorde det problematisk for bosetterne å beskrive, og for de i Norge å forstå, de reelle økonomiske forholdene i Amerika. Et brev som forsøkte å klargjøre dette kunne for eksempel være slik: ”Dette synes vistnok at være en stor Løn; men naar det betænkes, at næsten Alt her er saa meget dyrere end i Norge, og at Pengene, som her bruges, kun er Papir, der er af saa daarlig Verdi, at 3 Dol ikke er mer verd end 2 norske Spd. saa er ikke Lønningen just saa Stor.”¹⁴⁷ Her ser vi at brevskriveren forholder seg til reallønn, men avslører manglende kunnskaper om hvordan det økonomiske systemet fungerte. Andre bruker ”dollar” og ”daler” noe om hverandre, og synes ikke å være bevisst forskjellen på dem. Dollaren var mindre verdt enn spesidaleren noe som kan ha gitt inntrykk av at lønningene i Amerika var høyere enn det de reelt var. Vi ser her at på området internasjonal økonomi var det ikke bare begrenset kunnskap blant allmuen, men også et misforhold mellom avsenders og mottakers gjensidige kontekstuelle kunnskap. Hovedinntrykket er likevel at brevene informerte godt både om lønninger og priser gjennom å vise til konkrete kjøp, slik at disse økonomiske forskjellene ble informert om på en måte som ble oppfattet og forstått.

Selv om de fleste brevene omtaler lønnen som god i Amerika finnes det noen brev som omtaler dårligere lønn.¹⁴⁸ Beskrivelsene fra et brev trykt i *Morgenbladet* i 1868, der man kunne lese at arbeidslønnen var dårlig og at innvandrerne fikk det grøvste og tyngste arbeidet, må sies å være utypisk og en lite utbredt oppfatning.¹⁴⁹ Omtale av dårligere betaling for jordbrukspro-

¹⁴⁶ FAN III 174

¹⁴⁷ FAN III 60

¹⁴⁸ FAN III 176

¹⁴⁹ *Morgenbladet* 15. januar 1868

dukter på grunn av nedgangstider i Amerika var mer utbredt.¹⁵⁰ Enkelte beskriver nedgangstidene innvirkning på lønnsforhold og priser på jordbruksprodukter lokalt og regionalt. Særlig nedgangstidene i 1873-74 må ha vært velkjent i Norge, både fordi de nevnes i flere brev¹⁵¹ og fordi de i ett brev eksplisitt omtales som kjente i Norge.¹⁵² Ser vi på utvandringsstatistikken ser vi at 1874 var et år med en stor nedgang i utvandringen fra Norge.¹⁵³ Vi kan derfor stille spørsmålet om hvorvidt det var en sammenheng mellom brevenes beskrivelse av nedgangstider og nedgangen i utvandring, og om brevenes beskrivelser av nedgangstider sammenfaller med makroøkonomiske svinginger. Brevmaterialet er for begrenset til å kunne peke på en direkte sammenheng mellom makroøkonomiske svingninger og omtale av pengekrise og dårlige tider i brevene. Dessuten nevner brevene også pengekrise i perioder der det ikke var noen makroøkonomisk nedgang.¹⁵⁴ Enkelte nevner også pengekrise i oppgangsperioder. På samme måte beskrives oppgang både i år med senere målt makroøkonomisk oppgang og i år da dette ikke var tilfellet. For eksempel ser vi at beskrivelser av økonomiske forhold i årene før utvandringsbølgen i 1879-80, da det også var økonomisk vekst i USA, ikke var entydige. Noen brev fra høsten 1877 og utover omtaler ”Gode Thider”¹⁵⁵ med mer ”Penger og mere Rørelse i blant Folk,”¹⁵⁶ mens andre brev beskriver dårlige tider.¹⁵⁷

Brevene kan sies å ha fungert som en kunnskapslenke om makroøkonomiske forholds konsekvenser for den norske bosetningen i USA. Som tidligere nevnt har mye av utvandringsforskningen fokusert på makroøkonomiske analyser for å forklare utvandringen. Funnene viser at det ble informert om konsekvensene av makroøkonomiske svingninger, men at disse var usikre og ofte inneholdt ”feil” i forhold til senere forskning. Brevene kan derfor ikke støtte opp om teser som bygger på rasjonelle og opplyste aktører og korrelasjon mellom svingninger i antall utvandrere og makroøkonomiske svingninger.¹⁵⁸ På den annen side ser vi at brevene informerer om de store svingningene i salgsprisene for jordbruksprodukter. Fra 1867 til 1897 opplevde USA en langvarig deflasjonsperiode som gikk hardt ut over mange farmere.¹⁵⁹ Fenomenet som helhet fremkommer tydelig i brevene og må derfor ha vært en del av bevisstheten om Amerika i Norge.

¹⁵⁰ FAN III 35, 46, 51, 54, 66 (skrevet 1870), 89 (1871), 144, 151 (1873), 172, 176, 177, 188 (1874).

¹⁵¹ FAN III 144, 151, 172, 176, 177, 188. For mer informasjon om de økonomiske svingningene på siste halvdel av 1800-tallet se for eksempel North 1983, s. 128ff og Scheiber 1976, s. 200ff

¹⁵² FAN III 177 (februar 1874)

¹⁵³ Fra 13 865 i 1872, 10 352 i 1873 til 4601 i 1874. se *Norges offisielle statistikk VII. 25 Utvandringsstatistikk*

¹⁵⁴ FAN III 35, 46, 51, 54, 66 (skrevet 1870), 89 (1871).

¹⁵⁵ FAN IV 53 (november 1877), 70 (juli 1878), 80 (1878), 90 (1879), 127, 129 (1880), 181 (1881)

¹⁵⁶ FAN IV 53 (november 1877)

¹⁵⁷ FAN IV 84, 85, 92, 93 (1879)

¹⁵⁸ Dette gjelder brev som omtaler økonomi mer generelt enn privatøkonomien. Korrelasjonen kan derimot ha andre årsaks-sammenhenger, som for eksempel at det i ”gode år” sendes mer billettenger til Norge. Se Semmingsen 1950, s. 500ff

¹⁵⁹ Scheiber 1976, s. 214

Amerikabøkene skiller seg noe fra brevene ved at de var mindre nøkterne i sine beskrivelser, og mer polemiske i sin form. J. A. Johanson Skipsnæs, en svært amerikapositiv skribent, mente den største forskjellen mellom Norge og Amerika var at i Amerika hadde også "Daglønneren" mulighet til å legge seg opp penger og slik slippe å leve fra hånd til munn.¹⁶⁰ Adolph Boyesen gikk noe lengre ved å hevde at arbeidere i Amerika ble betalt bedre enn noe annet sted¹⁶¹ og at Amerika var det landet der betingelsene for stor verdslig makt og rikdom var best.¹⁶² Han underbygget dette ved å skjematisk angi lønn for både "Mandsarbeide" og "Fruentimmer-Arbeide".¹⁶³

De mer amerikakritiske amerikabøkene som Anton B. Lange og Wilhelm Sommers bøker nevnte ikke lønnsnivået spesielt. Den eneste indikasjon på at de forholdt seg til temaet var Langes oppfatning om at immigranter fikk de jobbene amerikanerne selv ikke ville ha,¹⁶⁴ noe som indirekte kan ha gitt leseren et inntrykk av hva slags lønnsnivå en utvandrer kunne forvente seg. Verken Lange eller Sommer finner lønnsnivået av særskilt stor betydning. Mangelen på interesse for lønn hos Lange og Sommer kan anses som et uttrykk for at de ikke anså dette som særskilt relevant i forhold til andre temaer. Dette sier igjen noe om deres sosiale situering ved at de hadde muligheten til å distingvere seg fra det som i deres øyne var trivielle og vulgære spørsmål.¹⁶⁵

Brevene beskriver både arbeid og lønn som noe bedre enn i Norge, men muligheten for å bli rik er, med ytterst få unntak, ikke et tema. Derimot er dette et tema som amerikabøkene tar opp. L. L. Gunderson skrev: "Man kan finde Mænd, som for en Del Aar siden arbeidede for en Dagløn, har saaledes at svinge sig frem, at de nu er Eiere af flere Millioner."¹⁶⁶ Han påpeker dog at dette er unntak.¹⁶⁷ Skipsnæs har også et avmålt forhold til det å bli rik i Amerika, tiltross for sin svært positive generelle omtale av landet. Som han skrev, " ... Indvandrereren maa heller ikke indbilde sig, at Penge og Rikdom her vindes uden Anstrengelse. Ingensteds i Verden flyver stegte duer i Munden paa Folk; man maa ialfald selv fange og tilberede dem."¹⁶⁸ Vi kan således gå ut ifra at Amerika som et sted å bli rik ikke var en sentral del av forestillingene om Amerika i denne perioden. Hadde det vært det ville det vært et tema mer omtalt i kildematerialet, og kanskje særlig et tema i de amerikakritiske bøkene, fordi disse ville hatt et behov for å dementere påstanden.

¹⁶⁰ Skipsnæs 1870, s. 10

¹⁶¹ Boyesen 1869, s. 93

¹⁶² Boyesen 1869, s. 5

¹⁶³ Boyesen 1869, s. 113ff

¹⁶⁴ Lange 1887, s. 9f

¹⁶⁵ Bourdieu 1995

¹⁶⁶ Gunderson 1886, s. 21f

¹⁶⁷ Gunderson 1886, s. 21f

¹⁶⁸ Skipsnæs 1870, s. 11

Muligheter for arbeid

I tillegg til informasjon om lønns- og prisnivå inneholdt brevene mye informasjon om mulighetene for arbeid i Amerika. Informasjonen kom i de fleste tilfeller i form av brevskrivners beskrivelse av eget og bekjentes arbeid. For menn var det lønnsarbeid i jordbruk, skogbruk (inkludert sagbruk) og byggevirksomhet (særlig jernbaneutbygging) som utgjorde hovedandelen av informasjonen om mulighetene for arbeid i Amerika. For kvinnene var det nesten utelukkende tjenestearbeid som ble omtalt.¹⁶⁹ Denne typen arbeid beskrives som både lett å få og godt betalt.¹⁷⁰ Få skrev om lediggang. Gjennomgangstonen var snarere at det i Amerika var ”Nok arbeide at faa,”¹⁷¹ og at det var behov for arbeidskraft av den typen allmuen i Norge kunne utføre.¹⁷²

I et brev sendt fra Norge finner vi den samme ideen om Amerika som et arbeidsmarked. Offiseren Theodor D. Reymert¹⁷³ var bekymret over utvandringen, og skrev:

Mange sunde kroppe ere i det sidste snes aar fra os dragne over havet mod vest, for at finde anvendelse for deres muskler, medens de her hjemme, som andet-steds i 'den gamle verden' har manglet arbeide og lønnende beskæftigelse.¹⁷⁴

Å skaffe seg arbeid var av primær betydning også for de som siktet seg inn på å bli selveiende bønder. Det er to årsaker til dette. For det første var det som nevnt mange som ikke hadde kapital nok til å begynne som farmere med en gang de ankom Amerika, og derfor måtte ta lønnsarbeid for å legge seg opp penger.¹⁷⁵ I tillegg kommer at nyryddede *claims* ikke ga nok avkastning de første årene, noe som gjorde det nødvendig å ta lønnsarbeid i tillegg.

Det fantes bekymringer i Norge med tanke muligheten til arbeid i Amerika. I et brev som gir oss et hint om dette kan vi lese: ”Jeg hørte ogsaa det Rygte med jeg var i Norge at her ingen Fortjenesste er om Vinteren men det er ikke sant, for den som vil arbeide er her nok af om Vinteren lege vel som om Sommer.”¹⁷⁶ Det må altså ha eksistert en idé om at vinterarbeid var problematisk å skaffe seg i Amerika. Dette kan ha sammenheng med at flere brevskrivere bosatt på prærien klaget over mangelen på skog. For en norsk bonde var vinterarbeid knyttet til arbeid i skogen, og en naturlig konsekvens av ingen skog var intet vinterarbeid. Bare ett brev

¹⁶⁹ I ett brev ser vi et unntak der brevskriveren forteller om arbeid som humleplukker, se FAN III 2

¹⁷⁰ FAN III 22

¹⁷¹ FAN III 143

¹⁷² For betydningen av *same skills* for migrasjon, se Fischer, Reiner og Straubhaar 1997a, s. 79

¹⁷³ I brevet står det at han nylig hadde ledet en sesjon. Ut fra det er det rimelig å hevde at han er en form for offiser.

¹⁷⁴ *Brev hjemmefra* nr. 1

¹⁷⁵ De totale etableringskostnadene for en farm er estimert til minimum 500 dollar, se Kamphoefner et.al. 1991, s.52. White beregner kostandene noe høyere og har satt 1000 dollar som et minimum: ”... with anything less than \$1000 a farmer's chances for eventual success would diminish.” White 1991, s. 185

¹⁷⁶ FAN III 20

uttrykte direkte at mulighetene for vinterarbeid var dårlige: ”Her er Temeligt vanskelig for arbeide om Vinteren og Dorlig hyre.”¹⁷⁷

Brevene gir inntrykk av stor etterspørsel etter tjenestepiker. ”Her er ikke tjenestepiker at faa,”¹⁷⁸ skrev en mann som hadde hyret et eldre ektepar for å stelle huset. Ser vi på utvandringsstatistikken og sammenlikner perioden 1866-70 og 1881-85 for kvinner, ser vi at en stor andel av veksten var unge kvinner i aldersgruppen 20-30 år.¹⁷⁹ Selv om brevmaterialet er for begrenset til å gi et entydig svar, kan dette tyde på at denne økningen i utvandring av kvinner var basert på vissheten om gode muligheter for å få arbeid som tjenestepiker i Amerika, da dette var noe de hadde fått vite gjennom brevene.

Arbeid som krevde akademisk utdanning er med unntak av prester og lærere fraværende i brevene. Beskrivelser av at det i Amerika var mangel på både lærere og prester må ha gitt et inntrykk i Norge av at utsiktene for jobb for disse yrkesgruppene var gode. Det ble klaget over lærermangel i enkelte brev, hvilket må ha gitt et bilde av at det var lett å få jobb som lærer.¹⁸⁰

Andre yrker nevnes sjelden i brevene. Arbeid innen industri,¹⁸¹ handel¹⁸² og håndverk med unntak av byggevirkosomhet som snekkerarbeid og jernbaneutbygging er det lite tale om. I brevene framkommer det et sprikende syn på om dette var attraktivt arbeid eller ei. Noen mente det var godt betalt¹⁸³ mens andre så det som lite lukrativt.¹⁸⁴ Det kan synes som om bygningsarbeid ble ansett som midlertidig og som et middel til å skaffe seg kapital nok til jordkjøp, altså som et middel for sosial mobilitet. Det generelle inntrykket er at bygningsarbeid ble ansett som lett å skaffe.

Når det gjelder håndverksarbeid er beskrivelsene beskjedne både i mengde og innhold, noe som gjør det problematisk å si om forholdene på dette feltet ble ansett som annerledes i Amerika enn i Norge.¹⁸⁵ Et brev fra Martin H. Elverud, en garver fra Hobøl, gir oss imidlertid et hint om at det å være ”ukjende med disse mange forhold [i Amerika]”¹⁸⁶ kan ha blitt sett på som en barriere for håndverkere. Elverud skrev videre at ”min Beslutning er hidtildags at slaa mig fast i Jord, for det sier alle er det sikreste og Roligste Liv.”¹⁸⁷ Elveruds brev viser at det eksisterte en idé om at Amerikas ”fremmedhet” gjorde jordbruket til en mer egnet levevei enn annet

¹⁷⁷ FAN III 24

¹⁷⁸ Brevet er referert til i en fotnote i FAN IV, s. 142

¹⁷⁹ *Norges offisielle statistikk VII*. 25 s. 110

¹⁸⁰ FAN III 81. I FAN III 155 informerer brevskriveren om at det er billigere å utdanne seg til prest i Amerika enn i Norge.

¹⁸¹ Kun ett brev i FAN III nevner arbeid i fabrikk. Se FAN III 166

¹⁸² Tore Belgum anbefalte, i et brev, de” der fra Norge af er noget oplyst” om å dra fordi det er god lønn for arbeid ”enten i en Butikk, eller på Contor”. Belgums brev må likevel ses på som et unntak. Tore Belgum, november 1869, Norsk Utvandrer-museum Hamar.

¹⁸³ FAN III 45, 56, 80, 110

¹⁸⁴ FAN III 13, 40, 68, 90

¹⁸⁵ FAN III 19, 228

¹⁸⁶ FAN III 22

¹⁸⁷ FAN III 22

arbeid. Noe av det samme finner vi i en artikkel i *Morgenbladet* fra 1866, der det påpekes at det i Amerika gikk overraskende godt for nyankomne, særlig jordbrukere, men at situasjonen var vanskeligere for håndverkere og handelsmenn fordi disse næringsveiene er mer avhengig av språkbeherskelse.¹⁸⁸ Det samme finner vi i Kristofer Jansons bok, der han ikke tør ”raade Haandverkere hjemmefra at reise til de store Byer [fordi] Konkurrencen er store og det gjelder at kunne Engelsk.”¹⁸⁹

Mineralutvinning omtales bare unntaksvis i brevene, og da som en ikke særskilt lukrativt beskjeftigelse. Dette gjelder også i perioden rundt 1876 da man kunne forventet å finne omtale av gullfunnene i Black Hills i Sør-Dakota, særlig fordi Sør-Dakota var geografisk nærliggende til områder der det bodde mange utvandrede nordmenn. Kun ett brev nevnte dette funnet, men omtalte det som ”Humbog.”¹⁹⁰ Brevskriveren mente at slikt virke ikke var for andre enn ”pralere og finfanter som ikke ville leve af andet end letverk.”¹⁹¹ I materialet finnes det kun ett brev som promoterer gullgraving. ”Alle for det nye Vest, hvor Guld og Sølv, Kobber og Jern findes i Masser i Bjergenes Skjød”¹⁹², ble det skrevet fra New Mexico. Såfremt utvalget av brev er representativt kan en derfor hevde at brevene ikke kan ha bidratt til noen ”gullfeber” i Norge.

De utvandringspositive amerikabøkene nevner muligheten for arbeid i svært generelle vendinger. Gunderson mente det fantes ”mange lette Næringsveje.”¹⁹³ Skipsnæs skrev at ”Den Flittige og Ordentlige behøver her ei at ængstes for Næringsssorger [og at] to arbeidsvante hænder og Lyst til at bruge disse er Alt, hvad der forlanges.”¹⁹⁴ Heller ikke de amerikakritiske bøkene var særlig presise i sin omtale av arbeidsforholdene og mulighetene for arbeid i Amerika. Sommer nøyer seg med å hevde at ”arbeidet venter ikke paa Eder.”¹⁹⁵ Det kan i det hele virke som om akkurat denne delen av Amerika ikke var de amerikakritiskes interesseområde, på linje med deres omtale av lønn.

Avlinger, jord og krøtter

I tillegg til lønn, priser og muligheter for arbeid gir brevene mye informasjon om avlinger, jord og krøtter. Jorda i USA beskrives med adjektiver som ”meget rig” og ”Meget Fed,” og som

¹⁸⁸ *Morgenbladet* 1866 fredag 28. september

¹⁸⁹ Janson 1881 (fjerde foredrag)

¹⁹⁰ K. K. Hande datert 27. mars 1876, Norsk Utvandremuseum Hamar.

¹⁹¹ K. K. Hande datert 27. mars 1876, Norsk Utvandremuseum Hamar.

¹⁹² FAN IV 173. Denne brevskriveren valgte heller ikke selv å grave gull, men heller å selge klær og sko i New Mexico.

¹⁹³ Gunderson 1886, s. 26

¹⁹⁴ Skipsnæs 1870, s. 6f

¹⁹⁵ Sommer 1867, s.15

”udmerket Farmingsland.”¹⁹⁶ Det meste av informasjonen om jordbruksforholdene fremkom imidlertid som skjematiske og detaljerte oppramsinger av årets avling, størrelsen på oppdyrket mark og antall krøtter av ulike slag. For en befolkning som livnærte seg av jordbruket der den materielle velstanden var direkte avhengig av årets sesong, vær, jordmonnskvalitet og arealstørrelse må slike nedtegnelser ha vært fulle av meningsinnhold. Antall beskrivelser av avlinger er meget stort; om lag ett av tre brev nevner avlinger i en eller annen sammenheng.¹⁹⁷ Det er derfor av avgjørende betydning for å forstå forestillingene om Amerika i Norge at vi tar en nærmere titt på hva disse tallene i brevene egentlig betød i samtiden. Hvor mye var for eksempel 100 bushel eller 160 acres, relativt til det en norsk bondehusholdning avlet i løpet av et år og hadde av eiendom? Og hva betydde forskjellen for en som sammenlignet en mulig fremtid i Amerika med det han kunne forvente å leve av i Norge?

For å belyse dette er det behov for en beregning av hvor stor produksjon et norsk hushold hadde på siste halvdel av 1800-tallet. Til det bruker jeg en statistikk fra 1866.¹⁹⁸ Denne statistikken kan av ulike årsaker ikke regnes som helt pålitelig.¹⁹⁹ Statistikken tar heller ikke hensyn til tilleggsnæringer som skogbruk og fiske, noe som generelt sett var en større del av næringsgrunnlaget for norske bønder enn for farmerne i Amerika. Til tross for disse åpenbare svakhetene kan statistikken fra 1866 gi oss et bilde av hva bønder i Norge hadde som sammenlikningsgrunnlag når de leste om avling, areal og krøtter i amerikabrevene. Det følgende er således en sammenlikning av forestillingene om den amerikanske produksjonen basert på informasjonsgrunnlaget (brevene), med en antatt realproduksjon i Norge.²⁰⁰

Gjennomsnittlig produksjon i Norge var i følge 1866-statistikken 15 tønner bygg og 4 kuer pr skylddaler.²⁰¹ Statistikken hevder videre at 53 283 bruk av totalt 135 183 bruk i 1860 (39,4 %) var på under én skylddaler, altså under 60 maal. 28 652 bruk (21,2 %) var på mellom én og to skylddaler, og de resterende 53 248 brukene (39,4 %) var på mer enn to skylddaler.²⁰²

Ut fra dette tallmaterialet er det ikke mulig å regne ut gjennomsnittsproduksjon, men det gir en pekepinn på størrelsen på norske bruk og produksjonstall for de nederste 60 prosentene av bondestanden. Vi kan derfor gå ut ifra at et flertall av disse 60 prosentene hadde en produksjon

¹⁹⁶ Sitater fra henholdsvis FAN III 168, FAN IV 20, FAN III 43

¹⁹⁷ I FAN III og FAN IV er det 151 av til sammen 484 brev som nevner avlinger.

¹⁹⁸ *Morgenbladet* fredag 28. september 1866

¹⁹⁹ Utrekningene er gjort på bakgrunn av skattematrikler, og vi kan regne med at mange hadde interesse av å oppføre både mindre eiendom og mindre avkastning enn det de i realiteten hadde. I tillegg kommer mer tradisjonelle metodologiske usikkerheter i tilknytning til innsamling av statistikk, som igjen forsterkes av at statistikken er såpass gammel.

²⁰⁰ 1 *tønne* er omtrent 4 bushel som er omtrent 36 l. All produksjon ble regnet om til bygg og alle dyr ble regnet om til kuer etter denne formelen: 1 tønne bygg = $\frac{3}{4}$ tønne hvete, erter, eller rug, eller 1 $\frac{1}{2}$ tønner blandet korn, eller 2 tønner havre eller tre tønner poteter. 1 ku = $\frac{1}{2}$ hest eller 6 får eller gjeter. 1 skylddaler = 60 maal. 4 maal er omtrent 1 Acre. *The Homestead act* satte en begrensning på 160 Acres (640 maal). Den norske statistikken nevner selvsagt ikke mais, men fordi mais er lite volumeffektivt og fordi utregningene for statistikken er så omtrentlig som de er har jeg valgt å sette mais til 3.

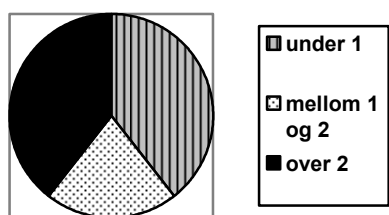
²⁰¹ *Morgenbladet* fredag 28. september 1866

²⁰² *Morgenbladet* fredag 28. september 1866

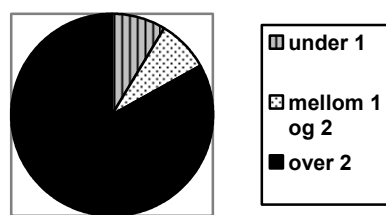
på under 15 tønner (60 bushel) og 4 kyr, og at et mindretall hadde en produksjon på under 30 tønner (120 bushel) og 8 kyr. Her er det verdt å nevne at dette er statistikk basert på skattematriser. Det bør derfor tas hensyn til underrapportering.

Hvordan er så inntrykket som brevene ga om produksjon og arealstørrelse i Amerika? Gjennomsnittet for brevene i *Fra Amerika til Norge III* (1869-1874)²⁰³ er 817 bushel bygg (regnet om etter samme formel som den norske statistikken) eller hele 204 tønner, og, om de nevner dyr, 14 kyr. Laveste og høyeste produksjon nevnt i brevene er henholdsvis 110 bushel bygg (27,5 tønner) og 2225 bushel bygg (556,25 tønner). Disse nevner ikke dyr. Selv den laveste produksjonen som disse brevene formidlet må ha blitt regnet som relativt god i Norge. Selv om disse tallverdiene er svært usikre med tanke på det lave antallet brev som statistikken er regnet ut fra, er dette åpenbart svært markante forskjeller.

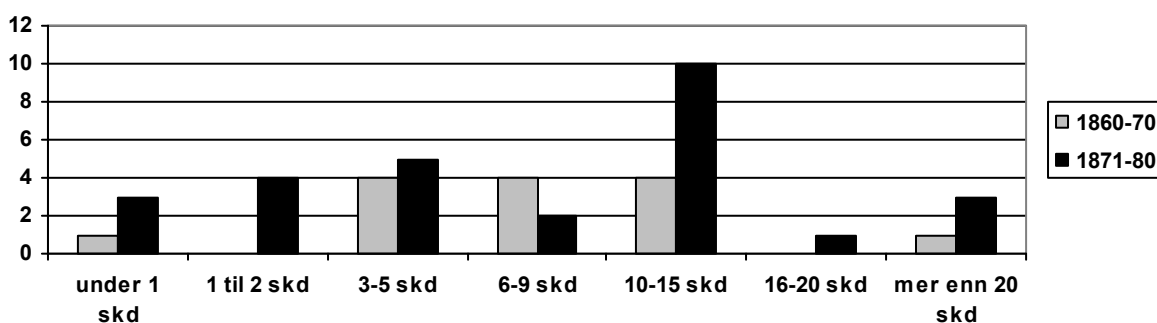
Når det gjaldt arealstørrelse var forskjellen ennå mer markant. Utgangspunktet er arealstørrelse som beskrevet i brev fra 1868 til 1880²⁰⁴ der totalt 42 eiendommer er beskrevet. Arealstørrelsen er regnet om til skylddaler for å kunne sammenliknes med norsk statistikk.

Tabell 2.1: Størrelse på eiendommer i Norge etter statistikk fra 1866 i skylddaler.

Tabell 2.2: Størrelse på eiendommer i Amerika slik de er beskrevet i brevene omregnet i skylddaler.

Tabell 2.3: Størrelse på eiendommer i Amerika slik de er beskrevet i breven, omregnet i skylddaler.

Som vi ser av tabell 2.3 lå svært få eiendommer i USA på under én skylddaler, og flertallet lå godt over tre. Et stort antall, særlig etter 1871, hadde mer enn ti til 15 ganger større areal enn

²⁰³ FAN III 12, 15, 21, 28, 29, 31, 32, 33, 43, 69, 71, 74, 99, 121, 133, 140, 142, 147, 164, 169, 174.

²⁰⁴ FAN III: 1, 2, 12, 13, 15, 21, 31, 34, 43, 50, 63, 74, 75, 83, 113, 139, 142, 147, 157, 172, 174, 185. og fra FAN IV: 2, 5, 6, 19, 17, 25, 26, 31, 46. Der brevene har beskrevet flere eiendommer, for eksempel en annen slektnings har dette blitt talt to ganger. Noen brev inneholder således flere henvisninger, derav missforholdet mellom antall brev og antall eiendommer.

det arealet over halvparten av det bondenæringen i Norge hadde. Verdt å merke seg er også det lave antallet eiendommer på under én skylddaler 4 av 42, og på mellom en og to skylddaler 4 av 42. I tillegg kommer beskrivelser av noe mer generell art, som i Lars L. Urheims brev fra 1881: ”Hver mand havd fra 60 til 80 og 100 og op til 150 med Æger.”²⁰⁵ Når vi også vet at den jevne brevleser var godt informert om prisen på jord i USA²⁰⁶, gir tallene klart inntrykk av gode muligheter for markant sosial mobilitet for immigranter til USA. Særlig for husmenn og småbrukere ble skillet mellom det forestilte Amerika og realitetene i Norge svært stort.

Denne typen beskrivelser kan vi anta at hadde høy autoritet som sannferdig informasjon om forholdene i Amerika. Den var deskriptiv, i motsetning til normativ, noe som gjorde at den ikke kunne sies å være en subjektiv vurdering, og at en beskyldning om at informasjonen ikke var sann automatisk innebar en beskyldning om direkte løgn.

Blant dem som i statistikken hadde relativt lite jord, var det mange som nylig hadde utvandret. Svært mange av dem som skriver hjem etter å ha oppholdt seg i USA en stund har opp mot 160 acres, som tilsvarte 640 maal eller 10 skylddaler. Dette må riktignok justeres noe fordi ikke alle nevnte hvor mye som var ryddet jord og hvor mye de bare hadde fordret (claimed). Vi må anta at jordbrukere i Norge var klar over denne distinksjonen, og forsto at forskjellen mellom Norge og Amerika på kort sikt var relativt liten, men at den økte på lengre sikt, fordi fordret jord da hadde blitt ryddet. Slik ser vi at brevskrivere og -lesere legger til grunn et livsløpsperspektiv i sin vurdering. Dersom dette perspektivet ble utvidet til også å gjelde neste generasjon, økte også forskjellen mellom Norge og Amerika ytterligere til Amerikas fordel.

I tillegg til å informere om jordbruksforholdene i Amerika ut fra tallverdier og areal var det også mange brevskrivere som omtaler og vurderer dem i mer beskrivende former.²⁰⁷ At ”alting betaler sig bedre for Bonden”²⁰⁸ i Amerika synes å ha vært en vanlig oppfatning. Kildematerialet peker i én retning: Jorden var bedre i Amerika enn i Norge. Det er gjentatte beskrivelser av ”sort Muld,” fruktbare åkre som ikke trengte gjødsel og områder som var lette å rydde; ”Her findes ikke Steneraiser”²⁰⁹. Slike beskrivelser var i overveiende grad på regionalt eller lokalt nivå. Svært få brev påberoper seg kunnskap om jordforhold i Amerika på generell basis. Dette står i kontrast til amerikabøkens mer generelle beskrivelser. Fordi jordsmonnskvaliteten må betraktes som svært viktig for potensielle utvandrere ser vi her at brevene formidler mer relevant kunnskap enn bøkene. Jorden ble ikke bare beskrevet som generelt god; brevene viste også mer presist hvor den gode jorden var å finne. Kunnskap av denne typen ble sannsynligvis

²⁰⁵ FAN IV 172

²⁰⁶ *Homestead* jord: 160 Acres for 14 dollar. Regjeringsland: 160 Acres for 200 dollar. Se FAN III 66.

²⁰⁷ FAN III 21, 43, 55, 94, (96), 139, (142), 155, 168. FAN IV 1, 2, 20, 77, 104, 125, 154, 161, 166, 172, 178, 217, 220.

²⁰⁸ FAN IV 65

²⁰⁹ FAN IV 32

også tillagt større autoritet fordi den bygget på førstehåndserfaring gjort av jordbrukere. At beskrivelser av det lokale var lettere å etterprøve for de som eventuelt reiste ut gjorde også denne type beskrivelser mer troverdig.

Kun en av brevskriverne synes å være kritisk hva angår jord. Han skrev: ”jeg liker ikke meget det Land, jeg endnu har seet.”²¹⁰ Andre har påpekt at selv om jorden var god, gjorde skogmangelen det problematisk å sette opp hus og finne brensel.²¹¹

Selv om nøkternhet er gjennomgangstonen i brevenes beskrivelser av avlinger og produksjon, finnes det noen brev som skryter av Amerikas overflod med begeistring:

af ale dise Fugl hvrimer det i overflodighed paa en hvær Farm og en stor mænge Griser smaa og store oft op til over 100 styker hos en Mand ale ere saa Fede enten de er smaa eler store at jeg aldrig har set Feder Griser i Norge²¹²

Noen pekte også på en noe brattere progresjon enn det som var vanlig i brevene, som her:

Har man faaet en god Gaard i america og passer den saaledes som en Gaard blev past hjemme saa kan det ikke undgaaes at blive velstaaende ja ogsaa rig, det er den beste forretning og den sikreste i hele Amerika²¹³

I denne type beskrivelser er brevskriverne ofte lite spesifikke i forhold til sted, og angir sjelden referansepunkter som kunne ha underbygget påstandene. Fordi slike påstander er kraftigere, stilles det også større krav til dens troverdighet. Derfor er det ikke urimelig å hevde at det var mindre sannsynlig at slike påstander ble tillagt autoritet.

Muligheter for å skaffe jord

Jordkjøp sto i sentrum for mange av utvandrerne idé om livet i Amerika. Selv den etter brevene å dømme vellykkede smeden K. K. Hande²¹⁴ så sitt smed-virke som midlertidig, og skrev at ”en farm skal jeg have med tiden”.²¹⁵ Eller som J. P. Røne, som mente det var lite gunstig å være handelsbetjent og derfor ville få ”fat i noget Land, thi det er nok det sikreste.”²¹⁶ Det synes å være typisk i brevene at det endelige målet med utvandringen var å skaffe seg jord. Amerika som et sted der den ”naturlige Beskaffenhed er overordentelig rig”²¹⁷ må ha vært en

²¹⁰ FAN III, 171 Konteksten utsagnet er skrevet i viser tydelig at brevskriveren mener jordbruksland når han sier ”Land.” Han mener altså ikke ”Land” som i ”Landet USA.”

²¹¹ FAN III 24

²¹² Erik E. Hagene datert 16. november 1880, Norsk Utvandremuseum Hamar

²¹³ FAN IV 65

²¹⁴ At han må sies å være en vellykket smed går frem i fire brev K. K. Hande datert henholdsvis 27. mars 1876, 18. juni 1876, 2. august 1877 og 24. juni 1883, Norsk Utvandringmuseum Hamar

²¹⁵ K. K. Hande datert 2. januar 1892, Norsk Utvandringmuseum Hamar

²¹⁶ FAN IV 248

²¹⁷ Boyesen 1869, s. 17

vanlig og helt sentral forestilling. Både brev og amerikapositive bøker²¹⁸ viet landets naturressurser mye oppmerksomhet og er samstemte om at disse var rike. De amerikakritiske bøkene nevner ikke naturressurser i nevneverdig grad.

Det var en generell oppfatning i brevene om overskudd på jord, fordelaktige priser og at gårdene var store. Denne tilgangen til jord i Amerika kommer til uttrykk på mange ulike måter. De fleste brev nevner dette i kortfattede, men informative setninger, der de angir prisnivå og størrelse på eget eller naboens kjøp. Slik ble informasjon om prisnivået i Amerika formidlet til Norge. Prisen på jordeiendom i Norge i 1880 varierte fra rundt 1800 kr til rundt 5000 kr per skylddaler avhengig av amt. Gjennomsnitt for Norge som helhet var 3164 kr per skylddaler.²¹⁹ Omregnet i dollar etter kronekursen i 1880 var gjennomsnittsprisen 844 dollar per skylddaler.²²⁰ Sammenliknet med brevenes beskrivelser av jordpriser i Amerika, 20 dollar per skylddaler for *Homestead*-land, var forskjellen markant.²²¹ I denne sammenheng er det viktig å ta med i beregningen at store deler av brevenes omtale av omsatt jord var uryddet jord.²²² Brevene formidlet informasjon om jordpriser og tilgjengelighet gjennom å omtale konkrete enkeltkjøp, og dette må ha gitt vel så god informasjon om forholdene i Amerika som uttalelser av mer generell art.

Iver Ellingsen Elsrud grunnet over Guds fordeling av goder, og skrev i 1881:

Naar man tenker paa vor mange i Norge ingen Jord har og seer vor uhyre store strækninger af udmærket Land baade Præri og Skov her ligger ubeboet og til ingen nytte kan man rigtig undres paa vor han som Almægtig har Delt det saa ulige men det nytter vel ikke at grunde hans Hæmmeligheder.²²³

Her ser vi altså en oppfatning om mangel i Norge og overskudd i Amerika. Slike beskrivelser må ha virket svært tiltrekkende for bondesønner og husmenn i Norge som hadde problemer med å skaffe seg jord å dyrke.

The Homestead Act var av sentral betydning for mulighetene til å skaffe jord i Amerika. Utsagn som ”Du hved formodentlig før, at enhver, hva enten han er indfødt eller indvandret, har efter Homestead Loven Ret til at tage en Kwart Section Land,”²²⁴ kan tyde på at loven var

²¹⁸ Hjelm-Hansen 1874, del 2 s. 52ff, Gunderson 1886, s. 19 og 33f, Skipsnæs 1870, s. 9, Boyesen 1869, s. 5ff, 31f og 49

²¹⁹ *Statistisk Aarboek* 1890 (tabell 35)

²²⁰ Dollarkursen var 3,75. (Kilde: Norges Bank)

²²¹ Jord i det amtet i Norge med lavest pris i 1880 kostet (omregnet i US1880\$) 480 dollar pr. skylddaler. Til sammenlikning kostet jord i USA 1,25 dollar pr acre. En skylddaler tilsvare omlag 16 acre. Prisen, i USA blir derfor 20 dollar pr. skylddaler.

²²² Til forskjell var prisene i Norge for ryddet jord, med tilhørende bygninger. I Amerika kunne denne forskjellen til en viss grad utjevnes ved at egenarbeid et stykke på vei kunne kompensere for mangel på økonomisk kapital. Etableringskostnadene for en farm i USA har vært beregnet til å ligge på minimum 500 dollar i 1870 (Kamphoefner 1991, s. 52), men dette er da inkludert redskaper, dyr etc. og gjelder et langt større gårdsbruk enn et gårdbruk beregnet til en skylddaler i Norge

²²³ FAN IV 166

²²⁴ FAN III 87

godt kjent i Norge. Noen brev omtaler loven i detalj,²²⁵ enten til allmenn opplysning eller i forbindelse med eget kjøp. At andre nevner *Homestead*-loven uten å forklare den nærmere kan tyde på at den var antatt kjent for mottaker.²²⁶ På grunn av en viss forvirring rundt loven i Norge, trykket *Morgenbladet* loven i sin helhet på forsiden i 1867.²²⁷ Dette indikerer at loven ble viet stor oppmerksomhet i Norge. Boyesen beskrev i 1869 loven i detalj og fremhevet at den var så unik at europeere ikke trodde på den i begynnelsen.²²⁸ Gunderson mente 17 år senere at loven var så velkjent at den ikke trengte forklaring.²²⁹

At ”det er den minste Del af Amerika som er ennu beboet”²³⁰ synes å ha vært en utbredt oppfatning. Noen mente endog at ”Alle Norges Indbyggere kan finde en Gaard her.”²³¹ Denne type oppfatning sier på den ene siden at det er nok jord i Amerika, men på den annen side viser presiseringen ”ennu” at jorden kan ta slutt. Dette må ha bidratt til en forestilling om at Amerikas store ressurser var under press og at tilgangen på jord derfor var tidsbegrenset. Det er naturlig å anta at denne forestillingen var en motiverende faktor for utvandringen. Gunderson mente at hvis emigrasjonen fortsatte slik den hadde gjort ville det billige og fruktbare landet være opptatt innen ti til 30 år.²³² Den amerikanske statens stadig vestgående ekspansjon kommer således til uttrykk i brevene som beskrivelser av jordoverskudd. Flere brev påpeker at den ledige jorden ”nå” er å finne lengre vest. Hjelm-Hansen påpekte at den gradvise utvidelsen vestover åpnet opp stadig nye territorier for kommende utvandrere.²³³ Uttalelser som ”En og Anden vil vel spørge er det mere Land at i Amerika”²³⁴ tyder på at det fantes bekymring for dette i Norge. Så sent som i 1893 svarte en brevskriver følgende på sitt retoriske spørsmål: ”Ja her er vist meget Land igjæn, men det bærer langt udi det blaa.”²³⁵ Både bekymringen i Norge om at jorden i Amerika snart tok slutt og de beroligende svarene i brevene synes å være gjeldende i hele perioden.

De amerikakritiske bøkene forholdt seg i det hele tatt lite til jordbruk og jordbrukere. De forsøkte verken å avkrefte eller støtte andres påstander om god og billig jord. Det synes heller som om dette er et ikke-tema utenfor deres interessefelt på linje med lønn og muligheter for arbeid. De utvandningsvennlige amerikabøkene beskriver naturressursene og derigjennom mulighetene for å skaffe seg jord som uforbeholdent gode, uten moderasjon. Boyesen mente at

²²⁵ FAN III 1, 43, 64, 74, 87, 119, 143

²²⁶ FAN III 139, 155

²²⁷ Blegen 1940, s. 410

²²⁸ Boyesen 1869, s. 100

²²⁹ Gunderson 1886, s. 35

²³⁰ FAN III 22

²³¹ FAN IV 230

²³² Gunderson 1886, s. 35. Altså i strid med det han skrev på side 19 om at Amerikas rikdommer var utømmelige.

²³³ Hjelm-Hansen 1874 s. 1 (Hjelm-Hansen var i følge Sigmund Skard 1976, s. 207 Marcus Thranes gamle medarbeider).

²³⁴ Østen T. Haalien datert 22. desember 1893, Norsk Utvandremuseum Hamar

²³⁵ Østen T. Haalien datert 22. desember 1893, Norsk Utvandremuseum Hamar

”[a]lle de Frembringelser, som hører hjemme i det tempererede Jordstrøg ... frembringes i stor Overflod.”²³⁶ Gunderson gikk noe lengre og mente Amerikas ”[N]æringskilder ere udtømmelige og mangler Sidestykke i den ganske Verden.”²³⁷

Flere brev modererer en slik fremstilling ved å legge til at prisen på nødvendige redskaper, maskiner, krøtter og hus var høy. Mange brev inneholder lengre oppramsinger av priser. En brevskriver påpekte i 1871 at ”thi selv om de for Landet for næsten ingen ting saa er Redskaberne med hvilke man skal drive Jorden med saa kostbare i forbindelse med arbeidsfolket, at det vil falde besværlig før de faar noget af Jorden.”²³⁸ Etablerings- og driftskostnader utover jordkjøp beskrives slik som større i Amerika enn i Norge. For eksempel oppgir brevene prisen på kuer til å ligge på rundt 30 dollar. Til sammenlikning var prisen i Norge omlag 20 dollar per ku.²³⁹ Slik ser vi at brevskriverne også informerer om negative sider ved Amerika.

Utstrakt bruk av maskiner og innleid arbeidskraft samt et mer spesialisert jordbruk medførte altså langt høyere driftskostnader i Amerika enn i Norge. Dette var kostnader som måtte betales i penger. Det kan synes som om økonomien ble tenkt og beskrevet ved å dele den inn i to sfærer: Det som krevde penger og det som ikke gjorde det. Særlig tydelig ble dette i år med gode avlinger, som i høsten 1869. Etter et godt år sank prisen på jordbruksprodukter samtidig som jordbruksarbeidernes lønninger økte. Dette betydde overflod av mat til eget forbruk, men mangel på penger. Eller som en farmer beskrev det: ”Hva de Timelige livs fornødenheder angaar har vi guds vælsignelse af men vi har lit knapere pænge thider.”²⁴⁰ En annen skrev at ”Den økonomiske Stillingen for en stor Deel af Gaardmænderne [vil] blive meget trange med hensyn til Penger, men af Brodstof en saadan overflod i Landet at det er nok at Brodfø hele Verden.”²⁴¹

År med svært gode avlinger synliggjorde markedskreftenes betydning, og gjorde forskjellen mellom Norge og Amerika tydeligere. Forskjellen mellom Norge og Amerika ble ytterligere forsterket av at Norge, som var en importør av korn, nøt dobbelt godt av gode år gjennom både høyere produksjon hjemme og lavere priser på importert korn, mens gode avlinger i Amerika snarere ble utjevnet ved at prisen på jordbruksproduktene man solgte gikk ned. Denne mekanismen var ikke så lett for de utvandrede å forklare, og for de som var i Norge kunne det være vanskelig å forstå at slektninger og venner i Amerika med store åkre og store avlinger slet

²³⁶ Boyesen 1869, s. 8

²³⁷ Gunderson 1882, s. 19. Altså stikk i strid med det han hevder på side 35, der han mener det snart ikke vil være mer jord

²³⁸ FAN III 93

²³⁹ For brevomtale av pris, se for eksempel FAN IV 6, 25, 40. Tallene for Norge gjelder for 1880, gjennomsnittspris per ku varierte fra mellom 50 kr og 120 kr avhengig av amt, og gjennomsnittet for Norge totalt var 72 kr (Kilde: *Statistisk Aarbog* 1890, tabell 38). Dollarkursen i 1880 var 3,75. (Kilde: Norges Bank)

²⁴⁰ FAN III 46

²⁴¹ FAN III 60

økonomisk også i gode år. En brevskriver fra 1876 vil ikke skrive om sin avling, fordi man i Norge ikke ville forstå forholdene i Amerika med gode inntekter og store utgifter og derfor ville tolket avlingens størrelse ” i en anden mening”.²⁴² Andre skrev bekymret om prissvigningene uten å forsøke å forklare årsaken, som Iver Ellingsrud som beskriver prissvigninger fra mellom ½ til 1½ Daler pr. bushel.²⁴³ Her ser vi igjen at forhold som angikk markedsøkonomi medførte et misforhold i kontekstuell kunnskap mellom utvandrerne og de som var igjen i Norge. Det var ikke bare integreringen i verdensmarkedet som gjorde forholdene i Amerika annerledes enn i Norge. Produksjon og foredling var også organisert annerledes og kunne derfor medføre et annet forhold mellom produksjon og inntekt enn i Norge. Slike ulikheter ble det meldt om til Norge, som her: ” i Amerika have ikke Jordbrugerne Møller selv, men flere Møllebrug bygges af Kapitalister, som tage Betaling for hver Bushel for at male.”²⁴⁴

I Norge, der andelen pengeøkonomi i husholdet var mindre, kan farmernes beskrivelser av forholdene i Amerika ha fortonet seg som unødig klaging. Vi kan regne med at noen mottakere av amerikabrev hadde liten forståelse for at alle redskapene og maskinene var nødvendige hvis jorden i Amerika var så billig og god. ”Thi det er saa Beskafet her at man kan nok Sælge for nogle hundrede daller om aaret men saa er det lige saa snart at forøde dem da vi skal have kostbare gaards Redskaber.”²⁴⁵ Dette kan ha bidratt til en forestilling om amerikanerne som pengefokuseret, griske og materialistiske.

Særlig rundt 1869 var det mange brevskrivere som følte behov for å advare de hjemme om at ”Jordbrugerne Gjør ikke saa Store fram Skrit som det for Eder kunde Synes”.²⁴⁶ ”Det bliver her verre Tider for hver Dag da de Produtter som Farmerne har at Selge falder i Pris og de han skal Kjøbe stiger,”²⁴⁷ skrev en. Å forklare at det i Amerika var andre økonomiske mekanismer, et annet system, synes altså å ha vært vanskelig, og vi må regne med at dette kan ha skapt usikkerhet i Norge om hvordan forholdene i Amerika ”egentlig” var. For mange i Norge, særlig husmenn og landarbeidere, må imidlertid matoverfloden ha vært et større gode enn pengemangelen var ett onde.

De mange beskrivelsene av farmernes pengemangel, inneholdt også beskrivelser av gode muligheter for landbruksarbeiderne, slik som dette brevet fra 1869:

Farmere have ikke gode tider nu, da næsten alt vi have at sælge er lave Priser paa og alt hva vi skal kjøbe staaer ved det same i høye Priser, og Arbeis Lønnen har været høyere her en nogensinde ... I Sommer, og

²⁴² FAN IV 26

²⁴³ FAN III 157

²⁴⁴ FAN III 148

²⁴⁵ FAN III 8

²⁴⁶ FAN III 32

²⁴⁷ FAN III 35

forleden Sommer brægtes her op saa meget af stor Prærier til Agre, at de kunde næssten ikke faae folk nok til at binde sin Hvede i rette tid. De bettalte for en maaned en Arbeidskar fra 50 til 60 Doller.²⁴⁸

Husmenn og landarbeidere i Norge som begrenset sine forhåpninger til Amerika til lønnsarbeid, ville mest sannsynlig tolke slike beskrivelser av farmernes pengemangel i mer positiv forstand enn de som hadde ambisjoner om å bli selveiende farmere, fordi det som for dem var relevant var de gode lønningene for ”Arbeidskarer”.

Konkluderende bemerkning

Som vi har sett ble Amerika ansett for å være et sted med bedre materielle og naturressursmessige forutsetninger enn Norge. Dette må sees i sammenheng med forestillingen om Amerika som nytt og uryddet land. Ny jord ser ut til å danne grunnforutsetningen i forestillingen om Amerika som et område med større muligheter for materiell velstand. Det er således den stadig vestgående ekspansjonen i kombinasjon med fokuset på landbruk som dannet den primære forestillingen om Amerika i Norge.

For brevskriverne var Amerika således først og fremst den amerikanske jorden, altså landet i sin fysiske form. Amerika som nasjon med innbyggere, kultur, politikk og institusjoner kom i annen rekke. Et slikt syn på Amerika gjorde det mindre problematisk å utvandre, fordi det ble som å flytte fra et fysisk sted til et annet, ikke som å flytte til et nytt land i sosial og kulturell forstand.²⁴⁹ Dette vil også bli behandlet nærmere i kapittel 6.

Forestillinger dannes blant annet ved at det trekkes ”slutninger om helhet ut fra observasjon av en del”²⁵⁰. Som vi har sett i denne delen inneholdt brevene en strøm av ukomplett informasjon om praktisk-materielle forhold. Det er rimelig å anta at denne typen informasjon skapte forestillinger om Amerika også mer allment. Positive beskrivelser av jordbruksforhold kunne danne et positivt bilde av Amerika også på mer generell basis.

Informasjon om praktisk-materielle forhold var særskilt relevant for potensielle utvandrere. På bakgrunn av dette kan vi si at slik informasjon sannsynligvis ble oppfattet, husket og videreformidlet og dermed ble en sentral del av forestillingene om Amerika. Dette var informasjon som landarbeidere og bønder hadde gode kontekstuelle kunnskaper om; de visste hvordan informasjonen skulle tolkes og hva den innebar i praksis. Informasjonen var derfor erfaringsnær fordi den var direkte relatert til lesernes hverdagsliv og til forhold de hadde følt ”på kroppen”. Det er brevene som i størst grad formidlet denne type detaljrike og praktiske rettede

²⁴⁸ FAN III 26. Til orientering kan det nevnes at en normallønn utenom sesongen var på mellom 20-30 dollar mnd.

²⁴⁹ *Physical, social og cultural space*. Se Malmberg 1997.

²⁵⁰ Frønes 2001, s. 71

informasjonen. Et unntak er Johan A. Reiersens amerikabok fra 1844, der delen som omfatter lønn, jordbruksforhold og praktiske spørsmål er omfattende og detaljrik.²⁵¹ Det er rimelig å anta at denne boken også ble brukt utover 1860- og 70-årene, selv om den da hadde begynt å blitt utdatert særlig med tanke på sentrale spørsmål om jordpriser, hvor det var ledig jord, etableringskostnader og liknende.

Hvorvidt det var lønnsnivået eller muligheten til arbeid som ble vektlagt kan gi oss en pekepinn på forholdet mellom *push* og *pull*. Et fokus på lønn ville indikere en vektlegging av *pull*, mens et fokus på mulighet for arbeid ville indikere en vektlegging av *push*. I denne sammenheng er det viktig å påpeke at brevene i beskrev mulighetene for en svært begrenset sosial mobilitet. Selv om lønn må sies å være det mest sentrale i brevene, er det i all hovedsak beskrivelser av moderate lønninger som ga mulighet for å tjene nok til å forsørge sin familie.²⁵² Få brev uttrykker denne lavterskelforbedringen som sentralt motiv klarere enn det Mikkel Sørli gjorde i 1883, da han skrev: ”Her er det bedre for kjeneste en i Norge for en Arbeids mand, men det er Naak mange her og Saa som ikke har Større for mue en de Som ikke havde noget i Norge men Alige vel har de mad og klæder til behov.”²⁵³ Fordi beskrivelsene må sies å være moderate mister *push/pull*-dikotomien noe av sin verdi. Å forsørge en familie må sies å være et såpass moderat mål at en oppfatning om at man ikke kunne tilfredstille dette behovet i Norge ville fungere som en *push*-faktor. Fordi det er beskrivelser av moderate lønninger innenfor lavtlønnsarbeid kan det synes som om utvandringen i stor grad var motivert ut fra et ønske om å bevare en sosial posisjon lik ens foreldre, snarere enn å stige i det sosiale hierarkiet. Gjerde påpeker at “[i]mmigrants left their homelands more in hope of improving their situation than out of abject despair.”²⁵⁴ Jeg er ikke uenig i dette, men å forbedre sin posisjon var begrenset til den sosiale posisjonen foreldrene hadde, eventuelt en moderat forbedring. Amerika var tiltrekende fordi utvandrerne kunne bevare den livsformen de var vant til. De kunne videreføre den husholds- og landbruksbaserte *mode of production* de hadde vokst opp med. Det er kanskje dette som var den avgjørende *pull*-faktoren. Den er dog så moderat at den like gjerne kan tolkes som en *push*-faktor, ved at det fantes en forestilling om at det ”å bli hjemme” innebar en forverring av sosial posisjon, eller et fremtvunget brudd i levevis.

Brevene må derfor sies å representere et konservativt ideal med henhold til valg av virke og levevei. De uttrykker et nøkternt ambisjonsnivå der videreføring av livsformen *jordbruker* fremstår som et ideal. Nordmennenes idé om Amerika har store likheter med Thomas Jeffer-

²⁵¹ Reiersen 1884, s. 138ff

²⁵² For en direkte uttalelse i denne retning, se for eksempel FAN IV 178

²⁵³ FAN IV 229

²⁵⁴ Gjerde 2002, s.15

sons tanker om at jordoverskuddet som vestekspansjonen ga var det som gjorde Amerika til noe annet enn Europa.²⁵⁵ Jordoverskuddet kunne skape et samfunn av frie individer ved at jordbrukets mål var ”... sufficiency, not economic growth ...”²⁵⁶ I tillegg synes jord som verdi i seg selv å ha vært høyt verdsatt blant nordmenn, noe Gjerde også har påpekt.²⁵⁷ Jordeie som egenverdi må likevel sies å være en sosiokulturell kategori heller enn en etnisk kulturell kategori.²⁵⁸

På grunn av befolkningsvekst og begrensede muligheter for omfattende nyrydding i Norge fremsto utvandring til Amerika for mange som eneste alternativ til å bevare livsformen som jordbruker. Slik ble utvandringen i større grad livsformskonserverende enn livsformsforandrende. Endring i geografisk rom ble opplevd som en mindre forandring enn endring i sosialt rom.

Utvandrerens fokus på jordbruk og primærnæring kan indikere at utvandringen for mange var motivert ut fra et ønske om å bevare den livsformen de var vokst opp med i Norge mer enn et ønske om forandring. Som Semmingsen har vist, medførte ikke folkeveksten i Norge økonomiske nedgang. Nye produksjonsformer og nye næringer demmet opp for dette. Det var heller ikke de fattigste som utvandret. Videre hevder Fuglerud at ”en rekke studier har påpekt at et vesentlig innslag i byenes utvandrerbefolkning var individer som relativt kort tid i forveien hadde innvandret til byen fra landsbygda”.²⁵⁹ Dette sett i forbindelse med den tidligere nevnte veksten i byer og tettbygde strøk og at svært mange av de som utvandret fra Norge dro fra byen, kan indikere at innflyttere til byen ikke fant seg til rette der, men heller ønsket å forbli bønder. Ut fra en slik motivasjon kan Amerika ha fremstått som mindre forskjellig fra livet på den norske landsbygda enn livet i byen. Jeg mener brevenes beskrivelse av Amerika sterkt underbygger et slikt syn. Denne holdningen finner vi også direkte uttalt i et brev sendt fra Norge, der brevskriveren vurderer utvandring ut fra denne begrunnelsen: ”I Bergen trives jeg saa lite og paa landet er vanskelig at faa nogen ordtlig plads desværre synes jeg.”²⁶⁰ Forestillingene om Amerika primært som et fysisk sted velegnet for jordbruk fikk således stor betydning som *push*-faktor for de som ønsket å bevare den livsformen de var vant til fra bygde-Norge. Billig og ledig jord indikerte en mulighet til forbedring av materielle levekår innenfor livsformen jordbruker.

²⁵⁵ Marx, Leo 1964, s. 124

²⁵⁶ Marx, Leo 1964, s. 127

²⁵⁷ Gjerde 1985

²⁵⁸ Idealet gjaldt altså ikke nordmenn generelt, men var forbundet med virke i primærnæringene.

²⁵⁹ Fuglerud 2001, s. 88f. Idar Ree har skrevet hovedfagsoppgave om utvandring fra Stavanger 1903-1913. Rees kvantitative undersøkelse har regnet en person som ”byboer” hvis personen har bodd i byen i tre år eller mer. For mitt formål er dette tallet for lite, da jeg mener tre års botid bør betegnes som etappevandring, heller enn by-utvandring. Ree 2003

²⁶⁰ Brev hjemmefra nr. 99

Norge var lite urbanisert, relativt til Europa for øvrig. Mange gårdsbruk i Norge lå i grise- og grisgrendte strøk, og i motsetning til andre europeiske land var deler av Norge relativt nylig dyrket opp slik at befolkningen hadde kunnskap om nyridding. Dette kan ha gjort nordmenn både mentalt og kunnskapsmessig godt forberedt på nybyggerlivet. Det er derfor ikke urimelig å anta at *the Homestead Act* hadde en sterkere tiltrekning på norske bønder enn bønder ellers i Europa.²⁶¹ Vi ser av brevene at det primært ble informert om næringsveier som nordmenn allerede var godt kjent med. For eksempel er det få brev i materialet (kun de fra Texas) som promoterer eller informerer om *ranching*, en næringsvei som i Vesten var svært utbredt.²⁶²

Midtvesten var et sted der nordmenn kunne bruke den kunnskapen de allerede hadde og ikke trengte å tilegne seg et helt nytt sett av kunnskaper. Selv om jorddyrkingsteknikken var noe annerledes i Midtvesten enn i Norge, gjorde likhet i klimatiske forhold, at de samme grunnprinsippene gjaldt. *Location specific capital*²⁶³ fra Norge var slik overførbar til en del av USA men ikke til andre deler (for eksempel Texas). Denne faktoren er ikke nødvendigvis betydningsfull fordi det eksisterte et ”ønske” om å bevare. Det kan like gjerne være tale om en oppfatning av nødvendighet, ”det er det jeg er og det er det jeg kan”. Brevene var betydningsfulle i dette tilfelle fordi de informerte om disse avgjørende likhetene mellom Midtvesten og Norge. På dette området var regional kunnskap mer relevant enn generell.

²⁶¹ For europeeres reaksjon på *the Homestead Act*, se Dovring 1962, s. 462ff, og Hoerder og Rössler, 1993

²⁶² Om *ranching*, se for eksempel Danbom 1995, s.139ff

²⁶³ For en utdypning av begrepet, se Faist 1997a, s. 191

Kapittel 3: Ideer om frihet og hvem Amerika var egnet for

Norske forestillingene om Amerika var direkte forbundet med Amerika som utvandringsdestinasjon. Om utvandring til Amerika ble ansett som rasjonelt eller ei var ikke bare avhengig av egenskaper ved Amerika, men også av egenskaper ved en potensiell utvandrer. Hvem var Amerika egnet for? Og hvem var egnet for Amerika?

Denne delen vil også omhandle ulike syn på politiske og sosio-politiske forhold i USA, fordi det i brevene var i forbindelse med spørsmålet om hvem Amerika var egnet for og mulighetene for sosial mobilitet at temaer som individuell frihet, et egalitært samfunn og politiske forhold ble omtalt. Det gikk et skille mellom de som forklarte mulighetene for sosial mobilitet ut i fra politiske forhold og de som forklarte det ut i fra tilgang på naturressurser og personlig egnethet. Videre vil denne delen omhandle hva brevene formidlet om hvilke personlige egenskaper en eventuell utvandrer burde inneha.

Vektleggingen av materielle forhold og av Amerika som et sted der naturressursene la forholdene til rette for bedre materiell velstand, som vist i kapittel 2, la grunnlaget for forestillingene om hvem Amerika var egnet for. I brev og amerikabøker synes det, med visse unntak, å være enighet om at Amerika var særskilt egnet for dem som hadde behov for og evne til å forbedre sin situasjon. ”Nei Den som Sidder i Nogenlunde god forfatning i Norge skulde ikke ødelegge det han har og Reise her til heller ikke Gamle folk”²⁶⁴, var en vanlig oppfatning. Amerikas potensiale kunne ikke utnyttes av alle. Vi kan således spørre oss om nordmenn så for seg at Amerika var bedre egnet for visse livsformer enn for andre.

Det pekes til stadighet på at arbeidet er tyngre²⁶⁵ eller svært tungt.²⁶⁶ En brevskriver uttrykte det slik: ”Man maa her Gaa uafsladelig net som Mæuren.”²⁶⁷ Likevel ble det påpekt at man i Amerika fikk mer igjen for slitet.²⁶⁸ Et utsagn fra Jansons bok oppsummer det generelle inntrykket fra både amerikapositive bøker og brev: ”Naar man saa tilsidst spørger mig: ’hvem vil du raade til at udvandre?’ saa vil jeg svare: alle fattige Folk, som er unge, stærke og kan og vil tage i grovt legemligt Arbeide.”²⁶⁹ Altså var Amerika egnet for den arbeidsvillige.

²⁶⁴ FAN III 45

²⁶⁵ FAN III 43, 102, 113, 179

²⁶⁶ FAN III 41, 52, 161, 172

²⁶⁷ FAN IV 30

²⁶⁸ FAN III 1, 2, 12, 52, 62, 66, 68, 88, 105, 113, 115, 119, 127, 130, 139, 155*, 172, 176, 177, 179, 212, 227, T17

²⁶⁹ Janson 1881 (fjerde foredrag)

Amerika som et velegnet sted for fattige

Temaet sosial mobilitet vies stor oppmerksomhet og er et gjennomgangstema både i brev, aviser og amerikabøker. Det synes å ha vært stor enighet om at den sosiale mobiliteten i Amerika var større enn i Norge. Gjennomgangstenen er at de som var fattige burde utvandre, mens de som greide seg godt i Norge burde bli. For de som greide seg godt ville det å utvandre være som ”at Bytte Ku i Sau,”²⁷⁰ ble det sagt. En farmer fra Minnesota skrev i 1870 at

de som i Norge ikke kan sikre sig selv med Familie en selvstendig udvei gjør best i at Udvandre, thi jeg kjænder manke fattige norske som laante Pengerne i Norge og betalte Frakten over Havet og nu eier mange Penger foruden fiin Gaard.²⁷¹

I materialet kan det som nevnt identifiseres to oppfatninger om hva som kunne forklare at det var større sosial mobilitet i Amerika, med utgangspunkt i henholdsvis Amerikas materielle ressursgrunnlag/personlig egnethet og Amerikas politiske forhold. Oppfatninger om politiske forhold ble gjerne artikulert som ideer om individuell frihet og sosial likhet. Et egalitært samfunn med stor grad av individuell frihet ble ikke sett på som en verdi i seg selv, men trukket fram som en fordel for en viss samfunnsgruppe, nemlig de fattige.

Amerikas materielle kår som forklaring på økt sosial mobilitet

Den første av de to oppfatningene forklarer den sosiale mobiliteten i Amerika med tilgang på udyrket mark som igjen ga billig jord og stadig økt behov for arbeidskraft. Dette åpnet et rom for dyktige og hardtarbeidende personer, et rom som ikke eksisterte i Norge. Blant bønder og husmenn må dette ha vært en utbredt oppfatning. Fordi det var den forklaringen som var mest utbredt i brevene. Funnene beskrevet i kapittel 2 underbygger dette synet.

Amerika med sine udyrkede områder ble ansett som et sted med ressursoverskudd, mens Norge ble ansett som et sted med ressursmangel. Det kan synes som om forestillingen innebar at det var Amerikas materielle forutsetninger, ikke dets sosiale struktur, som ga fattige nordmenn handlingsrom. Dette forutsetter en idé om at fattigdommens årsaker var stedsbunden ressursmangel²⁷² eller personlig udugelighet²⁷³, snarere enn fordeling. Både brev og bøker er preget av dette synet på fattigdommens årsaker.²⁷⁴ Et tydeliggjørende eksempel kommer frem i et brev fra 1872, der vi også ser at arbeidsomhetsidealet refererer direkte til *Bibelen*:

²⁷⁰ FAN IV 251. Tilsvarende oppfatninger finner vi også i amerikabøkene. Hjelm-Hansen mente at ”... Enhver, som har sit Udkomme i Norge, bør blive der.” Hjelm-Hansen 1874, s. 1.

²⁷¹ FAN 64

²⁷² For eksempel nevner brevene mangel på ledig jord, skrin jord, ugunstig klima.

²⁷³ For eksempel nevner brevene latskap og drikkfeldighet.

²⁷⁴ Her ser vi at norsk-amerikanernes syn på fattigdom sammenfaller med ideen om ”from rags to riches”.

Nei, der er en gang sakt at i dit Ansiktes sved skall du ede dit Brød – skjønt der er dog en stor forskjjel at Arbeidsomhed og Flid bliver bedre belønnet her end i det Gamle Norge, og dertil kommer at her er forskjjeligt saavel Gjordens Fruktbarhed som Daglønnes Forkjeneste.²⁷⁵

Vi ser her tydelig uttrykk for en norm om arbeidsomhet i kombinasjon med jordens fruktbarhet som forutsetning for materiell velstand. Slit var uansett ikke noe man unnslopp.

Dette synet finner vi også igjen i Boyesens *Utvandrerens veileder og rådgiver*. Han mener Amerika er det landet der betingelsene for stor ”verdslig makt” er størst. Det forklarer han med landets størrelse, forskjellige klimatiske forhold, det flate landskapet og de ypperlige naturforholdene, som sammen bidrar til at den flittige får mer igjen for sitt strev og at naturen gir livskraft og pågangsmot til nybyggeren.²⁷⁶ Frihet for Boyesen betyr ikke politisk frihet, men frihet fra slit uten materielt utbytte. Som han skrev:

Kjærlighed til Fædrelandet har altid været en af de fornemste Egenskaber i Nordboerens Karakter, og den vil vist ogsaa altid blive en af hans største Dyder, men hans medfødte Tilbøielighed til Frihed og Selvstændighed gjør ogsaa, at han heller vil søge at tilkjæmpe sig en nogenlunde sorgfri Stilling i en fremmed Værdensdel, end at leve under trykkende Forhold i et kjært Fædreland, hvor han med de største Andstrængelser ikke kan tjene Mere end fra Haanden til Munden.²⁷⁷

Det sentrale her er altså en oppfatning om at Amerika kunne gi frihet fra anstrengelser som ikke ga utbytte. En liknende beskrivelse finner vi i et brev fra 1882:

De [barna] vil blive ligesaa iverige i at bygge et Babylon som du var. Gid de bare kunne bygge det i et Land, hvor de kunne have større Rom, ja hvor de kunde med saadan Arbeids Lyst som du har ingydet dem, utvide sine Grænser ... jeg mener Bror i den blomstrende Eng, det store, frie og herlige ”America”.²⁷⁸

Her ser vi at brevsriveren ser på ”større rom” og mulighet til å ”utvide sine Grænser” som en forutsetning for å skaffe seg gode leveforhold. Av interesse her er også bruken av metaforen Babylon. Den bibelske konnotasjonen innebærer stor materiell velstand og vekst, men også en fare for gudløshet, maktbegjær, brutalitet og materialisme.²⁷⁹

Politisk og sosial frihet i Amerika som forklaring på økt sosial mobilitet

Det fantes også en idé om at det var Amerikas frie politiske og sosiale forhold som var årsaken til den sosiale mobiliteten i Amerika. Sentralt sto USAs frie konstitusjon og mangel på øvrig-

²⁷⁵ FAN III 139. ”i dit Ansiktes sved skall du ede ditt Brød” refererer til *Bibelen* 1. Mos. 3:19

²⁷⁶ Boyesen 1869, s. 5 og s. 48

²⁷⁷ Boyesen 1869, s. 4

²⁷⁸ FAN IV 201

²⁷⁹ *Bibelen* Joh. 18, 1. Mos. 11, Jer. 27-29, Jes. 14, Sal. 137. Se også Browning 1996, s. 33f

het. Dette synes ikke å være et utbredt syn, men det finnes noen eksempler. Særlig amerikabokforfatteren Gunderson er opptatt av dette, og har en sterk tro på allmueskolen og stemmerettens frigjørende og utjevnende virkning. Han satte skolegang og dannelse i sentrum når han skulle forklare hva Amerika var, og skrev:

Med Civilisationens Lys trængt inn i Uvidhedens Mørke vil Tyranniet med det dermed forbundene Overformynderi og Trældom dufte bort som Duggen for Solens varme Straaler. Naar Folket først faar Smaken paa Selvstyrets gavnlige Indflydelse paa Individerne, da vil det sørge for pasende Forholdsregler til Ungdommens Oplysning. Dette er de Erfaringer, som det nordamerikanske Folk har gjort.²⁸⁰

Om stemmeretten mente han følgende:

Stemmeretten udsletter og gjør Standforskjællen eller Klassevæsenet, som er saa almindeligt i den gamle Verden, umulig her. Den ene Mand er ligesaagod som den anden; lige Rettigheder gjør dem frie og uafhængige og en lysere Fremtid tilgjengelig for den Uformuende.²⁸¹

Tilsvarende tanker finner vi hos Kristofer Janson, som forklarer norsk-amerikanernes velstand og lykke med ”de republikanske Institutioner og deres opdragende Magt.” Det er på grunn av disse at norsk-amerikanerne ”elsker Amerika, som gav dem deres aandelige Frihed,” mente Janson. Derfor var det ikke ”Spor af det Kryberi og den Feighed ligeoverfor Embedsmændene, som man endnu hjemme ser saa mange Spor af.” Og ”de holder ikke ud ’Standforskjellen’ derhjemme,” mente han.²⁸² I følge Janson var friheten også årsaken til den økte arbeidsviljen og kraften som fantes blant bøndene i Amerika.²⁸³ ”Bønderne derborte har af Erfaring lært at Skatte, hva de ikke forstod hjemme, de er Republikanere allesammen, og deres Breve hjem vil være som tændende Fyrstikker under veden.”²⁸⁴ Årsaken til at Amerika var bedre enn Norge for den vanlige mann var altså forskjeller i det politiske systemet, ifølge Janson. Dette systemet var åpent for endring til folkets beste. Ved å vektlegge at bøndene i Norge ”ikke forstod” kan Janson synes å være en representant for en opplysningstankegang preget av en tildels paternalistisk holdning ovenfor arbeidsfolk og bønder. Hans amerikabok er preget av en oppdragende holdning ovenfor bønder i Norge. Hos Janson fremstår Amerika mer som en modell for Norge enn som en potensiell destinasjon for utvandring.

Den amerikakritiske forfatteren Lange beskrev helt andre vilkår for frihet i Amerika. Lange mente i motsetning til Gunderson og Janson at Amerika så til de grader var styrt av pengemak-

²⁸⁰ Gunderson 1886, s. 26

²⁸¹ Gunderson 1886, s. 28

²⁸² Janson 1881

²⁸³ Janson 1881 (Arbeidsviljen settes også i forbindelse med landsskapets ”Indflydelse på Folkekarakter”)

²⁸⁴ Janson 1881

ten og folkeviljen at hele det politiske systemet var korrumpert, kaotisk og primitivt, og dermed også ufritt. For Lange var folkeviljen ikke til det beste for folket. Her ser vi at de tre forfatterne delte et syn om at forskjellene mellom Amerika og Norge var politiske. Videre hadde de alle et paternalistisk utgangspunkt ved at de mente at folket ikke visste sitt eget beste og derfor trengte streng og formanende veiledning. Janson og Gunderson anså folkeviljen for å være en katalysator for endring straks folket forsto hva de egentlig ville, mens Lange mente folkeviljen ville utløse anarki og terror. Slik kan de sies å representere henholdsvis en radikal og en konservativ paternalisme.

Brev som påpeker større sosial likhet i Amerika enn i Norge synes å ha et avmålt forhold til egalitet som gode. En landbruksarbeider beskrev det slik: ”alle faar den samme beværtning enten han er slig eller slig. Her er ikke saaamegen personforskjæl som i Norge og det her undertiden forekommet mig underlig.”²⁸⁵ Standsforskjellene i Norge var sosialisert inn og blitt en del av ens habitus, og derfor kunne fraværet av standsforskjeller for noen heller synes fremmedgjørende enn som et gode selv om de selv sto nederst på rangstigen. De fleste som nevner dette synes likevel å være fornøyd med at ”Dagarbeideren” får samme mat og like fin ”Logis” som ”Manden i Huuset”.²⁸⁶ Noen påpeker også respekten dette innebar: ”her er Arbeideren, ihvor simpel han end er, Æret og agtet ... Her gjør ikke Pænger og Titler nogen agtet men Dygtighed og Duelighed.”²⁸⁷ En annen skrev at ”her blir ikke gjort forskjel paa en prest og en arbeidesmand.”²⁸⁸ Slike beskrivelser av sosial likhet forekommer likevel ikke ofte. Snarere enn å se forbindelse mellom sosial likhet og politiske forhold, ble sosial likhet ansett som amerikansk skikk og bruk. Her skiller brevene seg altså skarpt fra Jansons forklaring.

Det fantes også de som klaget over større skiller i Amerika. En brevskriver skrev: ”Dise Rike Relraade Kaanga [jernbanekonger] eier snart hele Amerika.”²⁸⁹ Uttalelsen kan sies å være en kritikk av det sosiale systemet i landet, og illustrerer den variasjonen vi finner i brevene.

Det finnes enkelte eksempler på brev som nevner den politiske friheten. En gårdbruker skrev i 1870 at det ”i Grunden tydelig blevet bevist at vi lever i et rikt Land og nu under den beste og frieste Regjering som findes på Jorden.”²⁹⁰ Men som vi ser nevner han også rikt land, og brevet i sin helhet indikerer at klima og jord ble ansett som en viktigere forklaring på at Amerika er velegnet for fattige. Et brev fra 1876 er enda mer eksplisitt. Det bemerkes her at

²⁸⁵ FAN IV 8, verdt å merke seg er at brevskriveren avslutter med dette og skriver ikke mer om sosial likhet.

²⁸⁶ FAN IV 31. (Tillsvarende FAN IV 32)

²⁸⁷ FAN IV 162

²⁸⁸ FAN IV 172

²⁸⁹ FAN IV 255

²⁹⁰ FAN III 64

Amerika er det frieste land i verden ”i saavel Organiseret som Republikansk henseende”²⁹¹, og at det ikke er ”Forskjel i Levemaaden for Arbeideren og Huusbonden” og at ingen trenger å ”Løfte paa Hatten” for ”Høietstaaende Mænd.” Slike beskrivelser av sammenheng mellom politiske forhold og sosial likhet forekommer dog sjelden i brevene.

At politisk frihet var det fremste godet Amerika kunne tilby synes å være en oppfatning mer utbredt i eliten enn blant folket. De brev som nevner politisk frihet og sosial likhet uttrykker dette primært som en harme mot øvrigheter i Norge ut fra deres individuelle kvaliteter, mer enn misnøye med lover, institusjoner og politikk. Denne type kritikk kan sees på som en apolitisk reaksjon mot autoriteter, basert på erfaringer med maktbruk og urett.

I et brev fra 1870 ser vi at forbitrelsen over forholdene for fattige i Norge verken rettes mot naturforholdene eller politiske og sosiale forhold, men mot storbøndernes ondskap, og videre at det ikke forholdt seg slik i Amerika.

Du kan kome afsted fra det syndige so Doma der de bar bariske Bonder vil Opsluger den ringe stan ... jeg har meget Ont af dig at du og dine Børen skal vere Slaver i norge og go Til Under Gang for de Develske bonder Der ikke under en Mad langt mindre noget andet.²⁹²

En annen brevskriver hadde liknende tanker, og påpekte at det ikke var loven som førte til ”Stormændenes Tyrani” i Norge, men at ”Folket” måtte få ”Øinene op” og benytte retten de hadde.²⁹³ Altså var denne brevskriveren mer på linje med Jansons syn, men med den forskjell at kritikken rettes mot stormenn istedenfor mot mangelen på borgerlige rettigheter.

Et langt kraftigere angrep på øvrigheten finner vi i et brev skrevet av J. H. Hilton i 1881.

Aldrig, aldrig vil nogen Konge, Biskop, Præster, Klokkere, Lendsmend, Fogd, have sameget som et Ord at sige over mig saalenge jeg lever. Disse Helvedes Tiggere er Norge en stor plage Aand ... De kan Male America i saa sorte farver de vil, America vil staa som et Mønster og Skine saa klar som solen medens Norge er sitrende og skjælvende under fatigdom og lider under Styrelsen af disse Uslinge der ei er Mænd der er i stand til at fortjene sit daglige Brød paa en ærlig oprigtig maade; men tigge og stjæle det, fra Stakkels arbeids Mand. Det er fine Folk til at styre et Land. Send dem til America, saa vilde de finde folk for sig, de vilde enten sulte ihjæl eller tage Hanskerne af og gaa til arbeid.²⁹⁴

Selv om man ikke finner slike beskrivelser i mange brev er det rimelig å tenke seg at denne type forestillinger om forholdene i Norge relativt til Amerika var vanlige i lavere sosiale lag. Amerika får således egenskap av å være et sted å flykte til, bort fra autoriteter. En liknende

²⁹¹ FAN IV 31, følgende sitater i dette avsnittet er fra samme brev.

²⁹² Brev fra Ole Andreason og Dorte Olsdatter datert 12. februar 1870, Norsk Utvandremuseum Hamar. Metaforbruken ”So Doma” se *Bibelen* 1. Mos. 18. Sodoma var en nok så utbredt metafor for Amerika. Her ser vi den altså brukt ovenfor Norge.

²⁹³ FAN III 202

²⁹⁴ FAN IV 181

tanke finner vi blant de som flyktet fra militærtjeneste. På et retorisk spørsmål om hvorfor han reiste selv om han var ”rik” i Norge, svarte K. K. Hande at ”jeg likte ikke Kungen og vilde heller ikke være soldat.”²⁹⁵ Slik ble Amerika Handes frihavn.

Det finnes brev som nevner frihet, men i en annen betydning enn politisk frihet eller frihet fra autoriteter. Når Hande skriver at ”en synes aldrig at vere fri (selv om en er i America)”,²⁹⁶ er det ikke politisk frihet det er tale om, men frihet fra ”sorg”, altså det mennesket ikke har kontroll over, som død og bekymringer. En annen betydning av frihet ser vi i uttalelsen ”Her er livet Fritt og Vildt”, som i denne sammenhengen hentyder til fritt i betydningen bevegelsesfrihet og frihet fra familire bånd og forpliktelser.²⁹⁷

Det hender brevene nevner politiske forhold på nasjonalt nivå. Det typiske er da at dette knyttes til gode eller dårlige tider i abstrakt forstand, gjerne formulert som ”bedre Penge her”²⁹⁸ dersom enten demokratene eller republikanerne vinner, og til alvorlige utenrikspolitiske situasjoner som krig.²⁹⁹ I de få brev som behandler dette emnet synes imidlertid både interessen og kunnskapene å være beskjedne.

En indikasjon på at borgerlige politiske friheter ikke kan ha vært en sentral del av forestillingene om Amerika, er at brevene knapt nevner allmenn stemmerett.³⁰⁰ Der det nevnes, er det ikke nødvendigvis i positive vendinger. En brevskriver mente at det var ”alt for frit med Hensyn til Stemmeretten,” noe som medførte umoral i politikken. Stemmer lot seg kjøpe fordi de ”uvidene Folk-klasser” var i flertall. De ”uvidene Folk-Klasser” var i denne sammenheng ”Irlændere og ... Skompelskudd ifra andre Nationer”.³⁰¹

Hvis borgelige politiske friheter hadde vært viktig for utvandrerne og en delmotivasjon for utvandring, kan vi regne med at de ville ha nevnt stemmeretten i brevene. I USA var det allmenn stemmerett for hvite menn over 21 år med statsborgerskap.³⁰² Det var ingen ventetid eller begrensninger for statsborgerrettigheter for norske innvandrerne i USA i denne perioden. At dette ikke nevnes i brevene tyder på at avsenderen ikke anså dette som særskilt relevant verken for seg selv eller mottaker. Hvis det ikke ble ansett som relevant fordi det ble ansett som allmenn kjent, noe som er en mulighet, burde det likevel vært visse beskrivelser av stemmeretts-handlingen. Dette ser vi svært lite av i brevene. I den grad statsborgerskap nevnes i brevene er

²⁹⁵ K. K. Hande datert 18. juni 1892, Norsk Utvandremuseum Hamar

²⁹⁶ K. K. Hande datert 2. august 1877, Norsk Utvandremuseum Hamar. Parantesen er Handes egen.

²⁹⁷ *Morgenbladet* 8. september 1867

²⁹⁸ FAN IV 34, tilsvarende FAN III 15, 111 FAN IV 35, 70

²⁹⁹ FAN IV 35 (skrevet 1877), 30 (skrevet 1878)

³⁰⁰ Se for eksempel FAN IV 182

³⁰¹ FAN IV 230 (de tre foregående sitatene er fra samme brev)

³⁰² Tidspunktet for innførelse kompliseres imidlertid ved at beslutningene ble tatt på delstatsnivå, men allmenn mannlig stemmerett for hvite uten krav til eiendom, eller et svært begrenset krav, ble innført i de fleste stater rundt 1820 eller tidligere. For utdypning se Tindall og Shi 2000, s. 317. Til sammenlikning ble allmenn mannsstemmerett innført i Norge i 1898, se Hagemann 1997, s. 213f for utdypning

det gjerne i forbindelse med at dette var et krav for å kunne kjøpe *Homestead*-jord. Statsborgerskap ble altså ikke satt i forbindelse med noen form for borgelige friheter.

I *Det løfterike landet* tegner Lovoll et noe annet bilde av amerikabrevenes forhold til politiske friheter. Lovoll skriver: "... innvandrerbrevene dannet et positivt bilde av Amerika i folks bevissthet. De fortalte om frihet og likhet ..." ³⁰³ Lovoll synes å vektlegge frihet som et avgjørende og sentralt amerikabilde formidlet gjennom brevene. ³⁰⁴ Fordi frihet synes å være lite utbredt i brev materialet for perioden 1866-1900, mener jeg Lovoll legger for stor vekt på betydningen av frihet som motivasjonsfaktor og som idé innenfor denne perioden. Det kan imidlertid se ut som at frihet var mer vektlagt i brev fra før den perioden. Dette kommer frem både i *Muskego-manifestet* fra 1845 ³⁰⁵ og i brevreferanser i Lovoll, Semmingsen og Blegen. ³⁰⁶

Semmingsen hevder svært overbevisende at frihet og sosial likhet ble formulert som sentrale motivasjonsfaktorer for utvandringen. Hun peker blant annet på *Muskego-manifestet* og skriftene til organisasjonen the Chicago Correspondence Society for å underbygge dette. ³⁰⁷ Motivet "... in the period 1840-80, were in Norwegian American letters - political democracy and social equality." ³⁰⁸ Jeg mener imidlertid at dette ikke er tydelig i materialet fra 1866 og utover. Det kan synes som om vektleggingen av frihet og likhet hadde veket plass for en mer praktisk tilnærming med fokus på materielle forutsetninger. Det viktigste argumentet for dette er at brevene i svært liten grad omtaler sosio-politiske og politiske forhold. I de brevene som berører emnet synes interessen og kunnskapen å være relativt beskjeden. Beskrivelsene er ordknappe og udetaljerte.

Semmingsen hevder videre at nordmenn gjennom amerikabrevene lærte å bli misfornøyd med sin egen situasjon. Dette mener hun skapte et ønske om enten å flytte eller forandre forutsetningene man levde under. I denne sammenhengen vektlegger hun "frihet og likhet" som det "folket" lærte å bli misfornøyd med. ³⁰⁹ Jeg vil hevde at det i perioden fra 1866 og utover snarere var de materielle forutsetningene "folket" lærte å bli misfornøyd med. Grensen for hva som

³⁰³ Lovoll 1997, s. 21

³⁰⁴ Lovoll 1997, s. 25

³⁰⁵ *Muskego-manifestet* ble underskrevet av 80 nordmenn i 1846 og trykket i *Morgenbladet* samme år. *Musigomanifestet* er trykt i sin helhet i Blegen 1958, s. 178ff

³⁰⁶ En studie av bruken av frihetsbegrepet i perioden før og etter borgerkrigen ville her være interessant. Krigens brutalitet kan ha svekket troen på Amerikas mer idealistiske og politiske kvaliteter. Innføringen av *the Homestead Act* kan også ha flyttet oppmerksomheten fra "frihet" til materielle goder. Eller kan en eventuell overgang fra vektlegging av frihet til vektlegging av praktiske forhold ha sammenheng med dalende politisk radikalisme i Norge og en økende og ytterliggående politisk radikalisering i USA. En radikal bølge de norske utvandrene ikke følte seg komfortable med, og som bidro til større skepsis mot politiske friheter?

³⁰⁷ Semmingsen 1961, s. 34ff

³⁰⁸ Semmingsen 1961, s. 46f

³⁰⁹ Semmingsen 1961, s. 36ff

ble oppfattet som ”fattig” og ”tilstrekkelig” ble endret fordi folk i Norge begynte å sammenlikne sine egne materielle kår med utvandernes kår.³¹⁰

Gjerde vektlegger også frihet som en sentral idé om Amerika blant immigranter. Gjerdens frihetsbegrep inkluderer både politiske friheter og individuell frihet.³¹¹ Jeg mener politiske friheter nevnes så sjelden i brev at de ikke kan fremheves som verken noen sentral idé blant, eller betydelig motivasjonsfaktor for hovedandelen av norske utvandere. Derimot finner vi som nevnt frihetsbegrepet i den politiske betydning i materialet skrevet av eliten.

Personlige egenskaper: Karakter, alder, kjønn og nasjonalitet

I tillegg til behovet for å forbedre sin situasjon med tanke på materiell velstand og en tilsynelatende vanlig oppfatning om at Amerika kunne bedre situasjonen for de fattigste, fantes det en oppfatning om at Amerika krevde visse personlige egenskaper dersom man skulle få det bedre enn i Norge. Avgjørende i denne sammenheng var karakter, måtehold og arbeidsvilje, i tillegg til alder, kjønn og nasjonalitet.

Karakter, måtehold og arbeidsvilje

Det kan synes som om en sentral kategori for å betegne en persons egenskaper var ”karakter”. Karakter ble betegnet ut ifra dikotomien god og dårlig, der det ikke fantes særlig rom for gråtoner. Videre innbefattet karakter et samlet sett av sentrale egenskaper som ble høyt verdsatt. Slik betegnet begrepet en persons evne til å følge den allmenne norm for god oppførsel. Sentralt var arbeidsvilje og måteholdenhet. Disse egenskapene sto i motsats til latskap, udugelighet og drukkenskap. Fordi karakter synes å være medfødt og uforandelig er det ikke avhengig av alder eller erfaring. Sammenhengen med slektskap er heller ikke absolutt; et barn av foreldre preget av god karakter kunne selv ha dårlig karakter. Karakter synes også delvis å være uavhengig av materiell status. Fattige trengte slik ikke være fattige på grunn av manglende personlige egenskaper. Nettopp fattige med god karakter ble ansett for å være personer som hadde gode muligheter i Amerika.

Hvem Amerika var velegnet for var slik tett forbundet med begrepet karakter. Dette synliggjøres spesielt i situasjoner der det var spørsmål om å bistå noen med overfartskostnader. ”Hvis der skulde være nogen fatig flink Gudt som ønskede at følge til America saa skal jeg betale

³¹⁰ Fenomenet kan kalles *relative deprivation*. For diskusjon av *relativ deprivation theory* se Faist 1997a, s. 209ff

³¹¹ Gjerde 2002, s. 22

hans Reise der som han vil Arbeide et Aar ... det er mange som komme her paa den Maa-
de.”³¹² Karakteristikkene som ”[han er] Stræbsom og Redelig” benyttes for tilsvarende.³¹³

I et brev sendt fra Norge av en utvandringstøst student ble avhold brukt som ett av to hovedargumenter for hvorfor akkurat han skulle greie seg i Amerika: ”Jeg er totalafholdsmand, saa jeg tror nok, det vilde gaa an at greie sig.”³¹⁴

Som vi har sett tidligere fantes det en utbredt forestilling om at Amerika var et ubrukt land med behov for arbeidskraft. Arbeidsvilje ble derfor trukket frem som en nødvendig egenskap for å lykkes i Amerika. Som nevnt var det mange brev som beskrev arbeidet i Amerika som tyngrer enn i Norge, og derigjennom stilte større krav til arbeidsvilje. Det strenge kravet til måtehold og arbeidsvilje innebar også en forestilling om at risikoen var høyere og fallet større i Amerika. En brevskriver advarte: ”thi den som har hilsen og vilje til arbeide lider ingen nød her. Der imod for den lade og ligegyldige [er] her verre end nogensteder.”³¹⁵ En annen mente ”Anledningen” for ”Arbeidsfolk” var i Amerika bedre enn i noe annet land, ”men denne Anledningen maa benyttes med Klogskab om de vil forbedre sin Stilling”³¹⁶. Særlig ble måtehold med penger og sterk drikke trukket frem. En brevskriver mente ”Fanten” i Amerika hadde ”sig selv at takke” for de ”som vil arbeide og ikke Handler sig til Fant, saa behøver ingen at være Fant her.”³¹⁷ En annen bemerket at en bekjent måtte dra tilbake til Norge fordi hans drikkevaner hadde gjort at han ikke greide seg i Amerika.³¹⁸

Dette var også et tema i amerikabøkene. I Skipsnæs’ *Om Udvandringen* kan vi lese at ”Døgenikten og Dagdriveren gjør best i at blive hjemme.”³¹⁹ Her ligger det en forestilling om at Amerika er et sted som krever mer av individet. Enda tydeligere blir dette når Skipsnæs skriver at ”Lediggjængerer kan til Nød som et Snyltedyrt leve paa Andres Bekostning i Norge; men her vil han sulte ihjel og bør derfor ei udvandre.”³²⁰ På den annen side trengte ”Den Flittige og Ordentlige ... ei at ængstes for Næringssorger.”³²¹ Her ser vi altså en oppfatning om at Amerika stilte større krav, men også hadde mer å tilby.

Særlig de utvandringstøstiske bøkene fokuserte på arbeidsvilje og måtehold. Sommer advarte særlig de late og kriminelle mot å utvandre:

thi hva der manglede dem her, en ærlig stræben og kraftig Villie, er ligesaa nødvendig der som her. Guldet

³¹² E. O. Fauske datert 20. april 1883, Norsk Utvandreremuseum Hamar

³¹³ FAN IV 68

³¹⁴ *Brev hjemmefra* nr. 12

³¹⁵ FAN III 172

³¹⁶ FAN IV 230

³¹⁷ FAN IV 52

³¹⁸ FAN IV 12

³¹⁹ Skipsnæs 1870, s. 6

³²⁰ Skipsnæs 1870, s. 11

³²¹ Skipsnæs 1870, s. 7

ligger ikke for Foden, arbeidet venter ikke paa Eder, og Lovene i amerika tillader ligesaa lidet som hos os en letfældig Omgaaen.³²²

Ser vi dette i sammenheng med Sommers bok for øvrig kan det synes som om hans vektlegging av ”viljens” nødvendighet for å lykkes baserer seg på et negativt syn på de som hadde utvandret. For Sommer var det personlige egenskaper som var årsaken til fattigdom, ikke forhold knyttet til et geografisk område, derfor representerte heller ikke Amerika noen løsning. Sommer var på dette feltet svært inkonsekvent. I tillegg til sine advarsler til potensielle utvandrere har han nemlig en anbefaling til statlige organer som peker i motsatt retning. Han mener ”Saadanne, som Lovens Arm alt har rammet”³²³ bør ytes hjelp til overfarten fordi de kan bli hederlige mennesker i Amerika.³²⁴

Alder: Muligheter for de unge og sterke

Alder ble også ansett som avgjørende for hvem Amerika var velegnet for. Dette hang nært sammen med evne til å arbeide, fordi det i Amerika krevdes ekstra arbeidsinnsats. I tillegg ville det ta noe ekstra tid før man fikk avkastning på arbeidet, men dette ville bli veid opp av at utbyttet ville bli større over tid. Fordi nyetableringstiden var den samme for både unge og eldre utvandrere, ville derfor unge i et livsløpsperspektiv ha langt høyere avkastning sett i relasjon til etableringskostnader.

Derfor gikk anbefalingene til ”Ungdom som ikke har stort at vente sig i Norge.”³²⁵ Boyesen fokuserer på unges evne til å arbeide hardt når han skriver at ”Enhver i en kraftig Alder, og, som ikke uden Bekymringer eller Næringsssorger kan skaffe sig selv eller sin Familie det dagelige Brød, gjør vel i at reise.”³²⁶ Her ser vi igjen forestillingen om at Amerika krevde hardt arbeid. Det fantes også en idé om at den fremgangen som var mulig i Amerika krevde tid. En brevskriver fra Norge vektla dette når han skrev til sin sønn i Amerika at ”Du som endnu har ungdommen, og, som jeg haaber en lang fremtid for Dig, kan med Guds hjælp blive en i økonomisk henseende ’uafhængig’ mand.”³²⁷

Ideen om at det i Amerika krevdes tid for å lykkes var ikke begrenset til kun én generasjon. At utvandringen var til gagn for fremtidige generasjoner fokuseres det på både i brev og bøker. En brevskriver skrev følgende i 1869: ”Jeg saa gjerne at de ville komme ikke for min del eller

³²² Sommer 1867, s. 15

³²³ Sommer 1867, s. 13

³²⁴ Sommer 1867, s. 13

³²⁵ FAN IV 83

³²⁶ Boyesen 1869, s. 130

³²⁷ *Brev hjemmefra* nr. 32

Nytte men for Eder selv og Eders Hjemmевærende Børn”³²⁸ Skipsnæs mente tilsvarende at man ”... oppfyller en Pligt mod sine Efterkommere ved at udvandre. Amerika er Eden for Arbeideren.”³²⁹

Av betydning var det også at unge ble ansett som mer tilpasningsdyktige enn eldre. De kunne lettere lære språk og ville ikke i samme grad savne Norge, bygda, venner og familie. Alder var relevant både ved at eldre ble frarådet å reise og ved at unge ble rådet til å reise.

Kjære Forældre de Ytringer jeg hørde af Eder angaaende om Reisen til Amerika for eder, saa tilraader jeg eder at de ikke Forlader deres Lille Visse Hjem for [at] søge det uvisse her, Tosten i Dokken [er] ikke besynderlig Glad over at h[an] er kommet her da han ikke i alle henseende fandt det saa som han ventede, og siden andre gamle Folk som ere komne her ere ikke Glade over sit gjorte Skrit.³³⁰

Her ser vi altså et element av at Amerika representerer noe fremmed ut ifra både etniske kriterier og identitet og samhøldsfølelse overfor familien og bygda, samt at eldre i større grad enn yngre var knyttet opp til slike bånd. Dette gjorde yngre mindre stedfaste, fordi det var en sammenheng mellom slike bånd og geografisk rom.

Kvinner: Lettere arbeid og stort behov for tjenestepiker

At Norge og Amerika var ulikt med henhold til kjønnsroller synes det å ha vært utbredt kunnskap om. Imidlertid er det ikke tale om de store forskjellene. Et gjennomgangstema i brevene var at det i Amerika var mannen som stelte husdyrene.³³¹ Menn fikk slik arbeidsrollen som på engelsk het cowboy, men som på norsk het budeie.³³² Kvinnearbeidet ble således oppfattet som lettere i Amerika enn i Norge.³³³ I noen brev og amerikabøker finnes det også eksempler på en forestilling om underskudd av kvinner i Amerika, og at dette gjorde kvinnen høyere verdsatt der enn i Norge. Amerika beskrives således som et egnet sted for kvinner, dog først og fremst som et arbeidsmarked. Gjennomgangstonen var at for ”Tjenestepigeflokken ... er der altid gode Tider derborte.”³³⁴

At Amerika ble sett på som særskilt attraktivt for kvinner ut fra andre forhold enn at arbeidet var lettere, enklere å skaffe og bedre lønnet, er det lite som tyder på i brevene. Det er likevel verdt å nevne to eksempler i denne sammenhengen fordi deres utgangspunkt er vidt forskjellig. Otilia Wefald skrev til sin stesønn i Amerika at ”i Amerika er jo kvinden med i alle

³²⁸ FAN 1

³²⁹ Skipsnæs 1870, s. 11

³³⁰ Brev fra Berit Samsonsdtr. Bakken datert 1. august 1869 Norsk Utvandremuseum Hamar

³³¹ FAN III 87, 96, 179

³³² Med en såpass radikal forandring i arbeidsfordelingen mellom kjønnene kunne vi kanskje forvente en viss forekomst av negative reaksjoner, men det finnes ikke i brev materialet gjennomgått her.

³³³ FAN III, 87, 96, 176, 179, FAN IV 179

³³⁴ Janson 1881 (fjerde foredrag)

ting ligesaa fult som mænd.”³³⁵ Ole Olsen Kinsarvik uttrykte noe liknende, men så dette som en ulempe for seg selv og menn generelt. Han skrev: ”Kvenfolkene bliver betragtet som guder [og] har så stor ret at det er svert.” I denne sammenheng beskriver han kvinnens rettsstilling i forhold til forlovelser, og konkluderer slik:

Nei kvinfolkene her i landet de er ikke ant end til stase ... Jeg skulde ikke tage et Amerika flike om jeg aldrig fik kvinfolk og saa maa man vere saa felt forsiktige at man ikke snakker stykt thi da faar man paa flaben.³³⁶

Kinsarviks beskrivelser kunne nok virke advarende på noen menn, men også tiltrekkende på kvinner. Selv om omtalen av rettigheter for kvinner er sjeldne, har Janet E. Rasmussen vist at blant høyere sosiale lag forholdt det seg noe annerledes. Her finnes det flere eksempler på Amerika som et forbilde på grunn av større rettigheter for kvinner.³³⁷

Det er ingen brev som eksplisitt advarer kvinner mot å dra til Amerika. Sett i forbindelse med oppfatninger av kjønn i samtiden som så kvinnen som svak, umyndig og naiv,³³⁸ og med utvandringsstatistikken som viser relativt stor andel av enslige kvinner, innebærer dette at Amerika nok ikke ble ansett som farlig for kvinner.

Nordmenn og skandinaver som særskilt velegnet for Amerika

Skandinavisk eller norsk bakgrunn ble av enkelte forbundet med et sett positive egenskaper og en idé om at kultur og blodsbånd var tett sammenvevd. Det fantes altså en forestilling om eksistensen av et sett nasjonale egenskaper som var en persons ”egentlige” egenskaper og at disse lå ”på vent”. Disse nasjonale egenskapene korrelerer langt på vei med normen om god karakter, som beskrevet tidligere.³³⁹

Nordmenns egnethet i Amerika er et særskilt sentralt tema i Boyesen og Gundersons amerikabøker. Også når det gjelder forholdet mellom Amerika og nordmenns nasjonale egenskaper ser vi at jordbruket trekkes frem som relevant. Boyesen hevdet at ”De fleste Invandrere ere Jorddyrkere, og blandt dem er der ingen Nation, for hvem Jordbruget lykkes saa vel som for Skandinavien.”³⁴⁰ Gunderson fremhever karakter, og skrev:

Skandinaviske Arbeidere ere meget afholdte af de amerikanske Arbeidsgivere, dels på Grund af sin Flittig-

³³⁵ *Brev hjemmefra* nr. 52

³³⁶ FAN IV 244 (brevskriveren har to ulike stavelser av kvinfolk). En tilsvarende oppfatning om at kvinner har det godt i Amerika fordi de blir gjort stas på finner vi også i FAN IV 172

³³⁷ Rasmussen 1986

³³⁸ Hunt 2003

³³⁹ Dette var utbredte forestillinger i samtiden og ikke et særtrekk ved brevene. Kjeldstadli 2003, s. 317ff

³⁴⁰ Boyesen 1869, s.15 Tilsvarende finner vi også andre steder. Kristoffer Janson mente nordmenn hadde et fortrinn i Amerika fordi det for nordmenn var lettere å kjøpe jord ”paa rimelige Vilkaar”, siden nordmenn ble ansett for å være ”redelige og ordentelige Betalere.” Se Janson 1881 *Fjerde foredrag*. I et referat av et foredrag i Christiania Arbeidersamfunn trykt i *Morgenbladet* i 1868 går tilsvarende tanker igjen. Se *Morgenbladet* 28. mars 1868

hed, Dygtighet og gode Helbred, samt for Ærlighed og Redelighed. Disse Kvalifikationer ere karakteristiske til de skandinaviske Folk.³⁴¹

Skipsnæs fremhever Amerikas velegnethet for nordmenn som en kombinasjon av karakter og frihet, og skrev, ”... Nordmannens eiendommelige gode Egeskaber ere her komne til Udvikling og Modenhed som Følge af de gunstigere Betingelser for Uafhængighed og Velvære, hans nye Fædreland tilbyder.”³⁴² Slike ideer om nordmenns velegnethet for amerikanske forhold viser seg å være utbredt i amerikabøkene, men det finnes lite av dette i brevene.

I denne sammenheng er det viktig å påpeke at det i samtiden fantes en kvasivitenskapelig tanke om at visse folk var tilpasset visse klima, og videre at klimaet formet lynnet til de som bodde der. Slike ideer om direkte forbindelser mellom klima og kultur, som kan spores tilbake til renessansen, finner vi antydninger til i noen amerikabøker.³⁴³

Konkluderende bemerkning

Diskusjonen om hvem Amerika var et egnet sted for og hva som gjorde Amerika velegnet for fattige, viser at den store informasjonsmengden sentrert rundt praktiske, materielle og økonomiske forhold ikke var uproblematisk. Det generelle inntrykket er at Amerika kunne gi muligheter, men at visse personlige egenskaper var av avgjørende betydning for å kunne utnytte disse mulighetene. Karakter og arbeidsvilje troner i denne sammenheng høyt, men også alder og antatte nasjonale egenskaper ble gjort relevant.

Fischer, Reiner og Straubhaar har påpekt at ”The more possible it is to transfer economic, social and political abilities and skills from one location to another, the less valuable is immobility.”³⁴⁴ Brevenes beskrivelser av muligheter og krav i Amerika vektla særlig ferdigheter innen jordbruk og kroppsarbeid. Brevenes Amerika synes derfor å favorisere visse deler av befolkningen, ved at det bare var visse ”økonomiske ferdigheter” som ble beskrevet som lett overførbare. Ferdighetene og kunnskapskravet i Norge blant bønder og kroppsarbeidere var ikke ulikt ferdighet- og kunnskapskravet for visse næringer (jordbruk, kroppsarbeid) og visse regionale områder i Amerika (det rurale Midtvesten). Igjen ser vi altså brevenes vektlegging av det praktiske og hverdagslige. I det Amerika ble beskrevet som et aktuelt utvandringsmål ble politiske forhold overskygget av informasjon om lokale materielle forhold.

³⁴¹ Gunderson 1886, s. 50

³⁴² Skipsnæs 1870, s. 14

³⁴³ Kjeldstadli (red.) 2003, s. 318f

³⁴⁴ Fischer, Reiner og Staubhaar 1997a, s. 79

Kapittel 4: Fremtid og fremmedhet

Amerika ble ansett som et tveegget sverd. Muligheter for bedre velstand for innbyggerne innebar også det motsatte, nemlig større risiko. Relativt til Norge kan vi si at ytterpunktene var forskjøvet. Det ble sagt at i Amerika ” kan man kjene penger Snarere en i Norge men saa er det Snarere at Ødelæge.”³⁴⁵ Progresjon var nært forbundet med de mulighetene naturen og ny teknologi ga. Risiko var også knyttet opp til egenskaper ved naturen, i tillegg til egenskaper ved det amerikanske samfunnet med dets folk, lover og innretninger.

I et brev sendt fra Norge til Amerika ser vi ideen om Amerika som et sted der ytterpunktene var større og der risikoen for å ”feile” var større enn andre steder. Even Knutsen skrev: ”nogle blive stående ved ydresiden, og andre finder ingen indgang, andre gjennemvandrer den helle labyrinte, og atter andre forvilder sig rent; så hender vist i alle land og ikke minst i Amerika”³⁴⁶. Her ser vi at sider ved Amerika som ikke omhandler naturressurser og materielle forhold omtales som ufordelaktige i forhold til Norge, og videre at risikoen i Amerika var større fordi man lettere kunne bli lurt. Dette er ikke uvanlig i brevene.

Amerika som fremtiden

Et sentralt element i forestillingene om Amerika synes å være at Amerika ikke bare plasseres i rom, men også i tid. Brev med utsagn om tid plasserer som oftest Amerika i fremtiden når det gjelder teknologi, byer og produksjon og i fortiden når det gjelder befolkningspress og natur. Fremtiden inneholdt to muligheter: en utopisk og en dystopisk. Noen fenomener ved Amerika pekte i utopisk retning, andre i dystopisk. Slik var ikke fremtiden en ensidig positiv markør, men kunne være både positivt og negativt ladet. På samme måte hadde fortiden også denne dobbeltheten ved seg. Fortidighet kunne både peke i retning av noe primitivt, som forgangen storhet, og noe positivt, som jomfruelighet.

Byer, vekst og rask endring

Med tanke på den massive urbaniseringen og industrialiseringen som skjedde i Amerika i perioden er det overraskende lite å finne om dette i brev og amerikabøker. Brevskriverne skrev om det de selv hadde erfaring med og hva de selv mente var eller trodde relevant for de hjem-

³⁴⁵ FAN III 45

³⁴⁶ *Brev hjemmefra* nr. 29

me. Det er få beskrivelser av storbyer og storbyvekst.³⁴⁷ I det hele tatt synes interessen og bevisstheten rundt dette temaet å ha vært liten i perioden. I de brevene der byene beskrives noe mer inngående forbindes de med farer, gjerne i form av svindel, spekulasjon, eller som et sted der ”Helbred kunde blive nedbrut.”³⁴⁸

Det var langt oftere fremgang på landsbygda som ble beskrevet, slik som nyrydding og utvikling fra ”Muldvarpe-Hus” til ”Loghus” og til slutt ”Vaaningshus”, og bygging av kirker, skoler og små administrative sentra. Brevene forteller primært om slike forhold ut ifra et lokalt eller personlig nivå. Noen brev beskriver denne type rural progresjon også mer generelt. I slike tilfeller er beskrivelsene fylt av undring og fascinasjon, slik som i denne beskrivelsen: ”Naar man ... tænker paa vorledes det saa ud for et paar Aar siden kan man blive reent Forbauset da det nemlig den gang var en tumle Plas for omstreifende Rødhuder men nu er alt beboet”³⁴⁹ Slik var det altså ”Landets hurtige forandring fra Vildmark til fruktbart Agerfelter” som vekket ”den Fremmedes Forundring,”³⁵⁰ snarere enn fremgang innen for eksempel industri eller kultur. Her blir progresjonen et fremtidssymbol ved at den amerikanske naturen, som i utgangspunktet klassifiseres som vill og jomfruelig, raskt temmes og kultiveres.

I amerikakritiske bøker, derimot, ansees ikke disse forholdene å symbolisere fremgang og vekst, snarere forfall. I stedet for å fokusere på utviklingspotensialet, slik de mer amerikapositive gjør, ligger fokuset på den nåværende tilstanden. Tidssdimensjonen er for disse forfatterne frosset. Dermed forandrer et ”Loghus” mening fra å være et skritt mot en bedre fremtid, til å bli et eksempel på at Amerika innebærer en forverring av livssituasjon i forhold til i Norge.³⁵¹ Tilsvarende blir fenomenet byvekst ikke satt i sammenheng med produksjonskapasitet og industriell og økonomisk vekst, men heller til overbefolkning, dårlig, helseskadlig luft og fattigdom.³⁵²

Ny teknologi: maskiner, jernbane og telegraf

Brevene inneholder en mengde informasjon om ny teknologi. Særlig maskiner innen landbruket beskrives ofte,³⁵³ og gjerne med utlegninger om hvordan de virket.³⁵⁴ Landbruksmaskiner

³⁴⁷ Eksempel på et brev som nevner Chicagos vekst, se FAN IV 230.

³⁴⁸ FAN IV 98

³⁴⁹ FAN IV 166

³⁵⁰ *Morgenbladet* 26. juli 1868

³⁵¹ Lange 1887 s. 13ff

³⁵² Noen amerikabøker er svært positive til amerikansk industri. Se Hjelm-Hansen 1874 s 70ff og Gunderson 1867 s. 36ff

³⁵³ FAN III 13, 21, 44, 48, 50, 69, 72, 87, 91, 107, 131, 133, 172, 174, 177, FAN IV 6, 8, 56, 82, 83, 108, 111, 205, 217, 243

³⁵⁴ FAN III 3, 44, 50, 72, FAN IV 108

representerte en positiv fremtid der man ble spart for arbeid.³⁵⁵ Nye maskiner beskrives med fascinasjon og med stor tro på maskinenes nytte og stadige forbedring. ”Utallige Summer ligger i dette Machinery som til ver tid bliver forbedret og av nyere slags.”³⁵⁶ En brevskriver anbefaler maskiner også for Norge, fordi da ”Vilde det ikke Tage saa Mange Timer at Treske at ver Mand.”³⁵⁷ Maskinenes negative sider for jordbruksarbeidere, ved at farmerne da trengte mindre arbeidskraft, blir tidvis, men skjelden nevnt.³⁵⁸ Flere påpeker dog at maskiner var kostbare investeringer for farmerne.³⁵⁹ Slik ble det som tidligere nevnt formidlet til nordmenn at amerikansk jordbruk var mer risikofyllt. Jevnt over beskrives likevel maskiner som noe positivt som brevskriverne er stolte av å eie eller bruke. Brevene er jevnt over preget av en teknologioptimisme og tro på maskinenes evne til å gjøre fremtiden bedre.

Jernbanen er et annet positivt fremtidselement som beskrives ofte i brevene.³⁶⁰ Brevskriverne ventet på at jernbanenettet eller telegraflinjen skulle nå dem eller var glade for at disse nyvinningene allerede hadde kommet. Både maskiner, jernbane og telegraf beskrives jevnt over som noe positivt. Teknologien gjorde Amerika ”mer moderne” og indikerer slik en lovente fremtid.

Vestekspansjonen

Vestekspansjonen og oppdyrkningen av ny mark fikk stor betydning for forestillingene i Norge ved at brevene ga informasjon om ledig land, som nevnt i kapittel 2. Men kultiveringen av områdene i vest fikk også en mer symbolsk betydning knyttet til en tidsaksetenkning. Det som ble omtalt som ledig jord og villmark hadde åpenbart noe fortidig ved seg, men den raske kultiveringen innebar at området fikk karakter av å være ”fremtiden” i form av hurtig utvikling og effektivitet. Et eksempel på dette kommer frem i et brev fra Kristoffer Jakobsen fra 1884:

Op i Wisconsin, hvor jeg arbeidede ... laa den sorte Mul smilende, og ligesom Ydmygeligen bede om at blive dyrket ... I dag rambler Jernvognene op over disse Dale og Sletter. Store Frugt-Haver staar nu her ... overlæssede med Frugter af alle Slags. Velstaaende Bønder boer her. Store Skole-Husse døgtige Lærere og tusender af friske, muntre og vel oplyste Børn springer her, i fritiden, omkring. Kirker som Enhver kan besøge, om de saa behager; og Ulve! Aa nei, jeg beder om Forladelse, jeg mener Præster, er der i Haabetal ... Løkkelige ere de børn som ere opfødte i et saadan Land ... Idaho, Montana, Washington Territores saavel

³⁵⁵ FAN III 3, 44, 48, 50, 107, 177, FAN IV 32. Dette kan heller ikke sies å ha vært en ubegrunnet fremtidsoptimisme, men må ses som en svært realistisk vurdering av situasjonen. For eksempel ble produksjonen av hvete per sysselsatt i næringen doblet i perioden 1850-1900, se Scheiber 1976, s. 201

³⁵⁶ FAN IV 108

³⁵⁷ FAN IV 32

³⁵⁸ FAN IV 108

³⁵⁹ FAN III 13, 21, 172, 174

³⁶⁰ FAN III 6, 19, 22, 23, 24, 26, 34, 43, 59, 61, 63, 89, 100, 113, 138, 171, 189, 217, 221, 225, FAN IV 25, 34, 63, 69, 80, 96, 99, 110, 117, 147, 154, 159, 169, 245, 246, 248, 254

som Staten Oregon og andere Pladser [vil oppleve] ”lige saa stor Fremgang.”³⁶¹

Beskrivelser med en slik patos er sjeldne, men illustrerer godt fremtidsoptimismen knyttet til det som ble oppfattet som kultivering og sivilisering av Vesten. Som vi ser hvilte den raske og effektive utviklingen av landet på naturressursene ”den sorte Mul”, som ifølge Jakobsen også ga et bedre samfunn, ikke minst for fremtidige generasjoner. En annen brevskriver var mer personlig orientert, og skrev at han ”har liden lyst til at reise ud i Vildmarken, endskjønt det nok for Fremtidens Skyld vil de være det bedste”.³⁶² Her ser vi at ideer om personlig fremgang følger samme mønster som ideen om det amerikanske samfunnets fremgang, og slik hviler på de samme forutsetningene. Det er ikke mange brev som er like eksplisitte som dette, men det heller er ingen brev som uttaler det motsatte, og det synes som om mange brev har en liknende grunntanke når de beskriver mulighetene for landkjøp i vest.

Varer og forbruksmønstre

Som vi har vært inne på eksisterte det i brevene en forestilling om at Amerika var et rikere land enn Norge. Denne ble ikke bare formidlet gjennom informasjon om lønn og avlinger, men også gjennom beskrivelser av mer kostbare forbruksmønstre. Mat fremstår i denne sammenheng som det mest sentrale, som beskrevet tidligere. Også i forhold til andre forbruksvaner ble Amerika ansett som ”finere”, rikere og bedre. Klær, en viktig distinksjonsmarkør for materiell velstand, blir nevnt i flere brev. Norske vadmels- og ullklær beskrives som uegnet i Amerika, og mange klager på at de må kjøpe alt nytt. I Norge ble ikke slike beskrivelser nødvendigvis lest med beundring.

De nye forbruksmønstrene som beskrevet i brev eller synliggjort av tilbakevendte, talte ikke alltid til utvandrerene, amerikanere og Amerikas fordel. Nye varer og økt forbruk kunne tolkes som brudd på et ideal om måtehold og arbeidsomhet, og kunne derfor bli ansett som snobberi, latskap og dekadanse. I et brev sendt fra Norge kan vi lese at ”Engebør til Jonebjørn som kom jem fra Amerika ... farer hælst og streiffer omkring i sin amerikanske stas.”³⁶³ Her ser vi at et amerikansk forbruksmønster tillegges negative egenskaper som i Norge var forbundet med overklassen. Slik tillegges klærne en annen betydning i Norge enn i USA.

I et brev fra 1874 fortalte brevskriveren at i Amerika var det ”ingen forskjjel paa klæsdragten paa landsjenter, byens jomfruer og frøkner” fordi ”de have mange gange saa meget løn,

³⁶¹ FAN IV 230. Bruken av ordet ”ulver” med henvisning til prester, er ikke tilfeldig. Ordvalget ga nok assosiasjoner til advarselen om at falske profeter kommer som ulver i fåreklær. *Bibelen* Matt 7:15

³⁶² FAN IV 102

³⁶³ *Brev hjemmefra* nr. 84

som i Norge.³⁶⁴ Det som i Norge var et symbol på en urban tilværelse og tilhørighet til overklasse eller øvre middelklasse, var i USA ikke bare tilgjengelig for alle, men også en rasjonell forbruksvane fordi klærne var sydd av maskinproduserte stoffer og derfor billigere. Dermed ble slike klær vanlig i alle samfunnlag. Symbolet ble slik overtatt av lavere klasser, og mistet derfor sin distingverende karakter. En tilsvarende prosess fant sted i Norge, men da langt senere. Når utvandrerne vendte hjem eller fortalte om dette, oppsto det en symbolforvirring, der egenskaper knyttet til den norske overklassen, for eksempel uvirksomhet, kunne bli forbundet med utvandrere og Amerika generelt. Ikke fordi utvandrerne var uvirksomme, men fordi de gikk i overklassens klær.

Amerikakritikere som Lange og Hamsun anerkjente Amerikas produksjonskapasitet og materielle velstand, men for dem var ikke disse ”fremskrittene” av det gode. Amerikas evner til å produsere forbruksvarer og materiell velstand blir hos Lange og Hamsun forbundet med en dystopisk fremtid ved at samfunnet gjennom dette mister åndelige verdier og reduseres til vulgær materialisme.³⁶⁵

En annen økonomi: fra selvforsyning til pengeøkonomi

Som nevnt i kapittel 2 var det forskjell på i hvilken grad bønder var innlemmet i verdensøkonomien i Norge og i USA. Dette fikk ikke bare betydning for beskrivelser av de rent materielle vilkårene utvandrerne levde under og potensielle utvandrere kunne forvente, men hadde også en mer symbolsk side.

Farmernes avhengighet av svinginger i verdensmarkedet innebar høyere risiko og en usikkerhet som ga fremtiden en negativ valør. Det Smith som tidligere nevnt betegner som oppgivelsen av den agrare utopien, nemlig verdensøkonomiens fengsling av den frie bonden, finner vi igjen i brevene som en fornemmelse av bekymring. En brevskriver formulerer seg slik: ”Naar dertil komer at alle Farmer producter ere satte i meget Lav priis: bliver der en almindelig Klage over Penge mangel og Haarde tider især for dem som staar i Regnskabsforhold.”³⁶⁶ Spørsmålet er så om denne bekymringen ble oppfattet i Norge, eller om det er elementer mer forbundet med den agrare utopien som festet seg. Ideer som har klare likhetstrekk med den

³⁶⁴ FAN III 179

³⁶⁵ Lange 1887 og Hamsun 1962. Lange skriver: ”Men Penger forstaar de at tjene, bedre end nogen anden; for dem dreier livet sig ikke om andet end Penger, efter dem maales en Mands Ære og Anseelse, for Penge offerer Manden sin Ære og Kvinden sin Dyd, Penge skriver Landet dets Love, Penge snyder Galgen for dens Bytte. En Amerikaners Æresord gjælder kun indtil det vil betale sig bedre at bryde det; han vilde med Ro se sit Land gaa tilgrunde, dersom han kunde bjerge en Dollar fra Vraget; maaske vilde han blot bede om Tid til at grave sin Fars Lig op af Jorden for at sælge det.” Lange, 1887 s. 6. Hamsun påpeker på sin side at ”Yankeeerne er selv fuldt tilfredse med Tingene, naar de blot er store; er de ikke store, maa de ialfald have kostet mange Penger. Det er Tingenes Omrids og konstante Værdi, som udgør Tingenes Innhold.” Hamsun, 1962 s. 126

³⁶⁶ FAN IV 84 (1879)

agrare utopien dominerte, men avmaktfølelse ovenfor markedet ble også kommunisert til Norge.

Fremtidsoptimisme og fremtidspessimisme

Som nevnt innledningsvis i denne delen kunne ”fremtiden” både representere noe positivt og noe negativt. Norge kunne representere fremtiden på visse områder og fortiden på andre, likeså med Amerika. Norge ble forbundet med noe fremtidig i negativ valør gjennom en forestilling om forringet befolkning og befolkningspress. På den annen side representerte Amerika noe fortidig som la grunnlaget for fremtidsoptimisme. Slik var synet på Norge pessimistisk og synet på Amerika optimistisk.

Ideen om at Norge stadig ble mer overbefolket går igjen i flere brev. Det ble sagt at ”[Norge] er jo saa overfyldt med mennesker, at man kun med meget møie kan fortjene det daglige brød.”³⁶⁷ Slik ble Norge ansett å ha nådd en grense som Amerika ennå ikke hadde nådd. Ideen hvilte på en oppfatning om at befolkningen var i konstant vekst og at hvert menneske trengte areal å livnære seg på. Tanker om muligheter til omfattende effektivisering synes fjern innenfor denne oppfatningen. Forandring i Norge var således ikke en valgmulighet: landet var for lite relativt til befolkningen. Slik ble Norge representant for en slags determinert dystopi som kan minne om malthusianske ideer.

En mindre utbredt idé var forestillingen om at det var de beste som dro til Amerika og de svakeste som ble igjen. Dette innebar dystre fremtidsutsikter for Norge, med en svak og forringet befolkning, eller med mangel på arbeidskraft.

Ideen om at det var de beste som dro og de svake som ble igjen, synes ikke å ha vært særskilt utbredt i brev i perioden 1866 til 1900. Semmingsen har derimot vist at slike tanker begynte å gjøre seg gjeldende i aviser og bøker fra 1880-årene.³⁶⁸ Sommer er representant for et slikt syn, ved å fremheve at ”Emigrationen er et Onde” fordi Europa blir frarøvet verdifull arbeidskraft.³⁶⁹ I et brev sendt fra Norge finner vi en passasje som kan tolkes tilsvarende:

Tiderne bliver vanskeligere år for år og jo flere, der drager ud, des tyngre bliver byrden for de igjenblivne, ti undertrykkerne og de undertrygte bliver igjen, til skade og plag for det heles vel.³⁷⁰

³⁶⁷ *Brev hjemmefra* nr. 82. Tanken om Norge som overbefolket finner vi igjen også hos Eilert Sundt. Se Sundt 1855, kap. 9

³⁶⁸ Semmingsen 1950, s. 422ff

³⁶⁹ Sommer 1867, s. 7

³⁷⁰ *Brev hjemmefra* nr. 30

Det synet må likevel sies å være svært lite utbredt i brevene, som fortsatte å fremholde overbefolkningsforklaringen. Motstand mot utvandring ut fra ideen om at det var de svakeste som ble igjen ble organisert i 1908 i *Selskabet til Emigrationens Indskrænking*.³⁷¹

Sammenlikningene mellom Amerika og Norge medførte også at folk forandret sitt syn på Norge. Ved å få noe å sammenlikne med så de negative sider ved Norge som de ikke hadde sett tidligere. I et brev beskrives denne prosessen direkte. Til tross for et grunnleggende positivt syn på Norge hadde ”Hele Norge [for brevskriveren] forvandlet sig til, som det i virkeligheden maaske er, en Jammer-Dal.”³⁷² Det fantes altså en forestilling om at Amerika ikke bare var positivt i seg selv, men at landet også fungerte som en øyeåpner for folk i Norge.

Ikke alle beskrivelsene av Norge var negative. I et brev til *Decorah-posten* sendt fra Norge i 1878 står det om ”vor [Norges] hurtige fremadgaaen”³⁷³ de siste ti årene. At skribenten avslutter med ”Heraf sees, at ogsaa her”³⁷⁴ kan tyde på at Amerika sto som sammenlikningsgrunnlag for Norge. Selv i beskrivelser av Norges fremgang ser vi en forestilling om at Amerika ligger lengre fremme, og at det beste Norge kan gjøre er å følge etter. Her ser vi altså at Amerika fremstilles som en modell, slik vi har vært inne på tidligere.

Svært mange brev anser fremtidsutsiktene som bedre i Amerika.³⁷⁵ Én skrev at ”Jeg for min del er virkelig Glad over jeg er komen Her, for jeg ser allerede Nu en langt lysere fræmtid Her en i det stridsome Norge.”³⁷⁶ En annen mente at ”saa Daarlige Tider som i Norge vil ingen af os se her i America i vor levetid.”³⁷⁷ De mange uttrykkene for fremtidsoptimisme og større tro på Amerika enn på Norge, og de svært få beskrivelsene som peker i motsatt retning, kan tyde på at bedre fremtidsutsikter i Amerika på et generelt nivå var en utbredt oppfatning. Denne fremtidsoptimismen i Amerika hvilte på ideen om at landet hadde et større ressursgrunnlag.³⁷⁸ Som Skipsnæs uttrykte det, ”Medens der i den gamle Verden og isærdeleshed i Norge er ’mange Hunde om et Ben’ saa kan det siges om Amerika, at der her er mange Ben for hver Hund.”³⁷⁹ I denne type beskrivelser av forholdet Amerika – Norge ser vi at forestillingen om Amerikas jordoverskudd og Norges jordunderskudd var uløselig knyttet til hverandre. Ved å

³⁷¹ Semmingsen 1950, s. 426

³⁷² FAN IV 230

³⁷³ *Brev hjemmefra* nr. 31

³⁷⁴ *Brev hjemmefra* nr. 31

³⁷⁵ FAN III 1, 12, 15, 35, 37, 39, 62, 66, 74, 89, 158, 167, 212, 227, T17, t18

³⁷⁶ FAN IV 87

³⁷⁷ FAN IV 67

³⁷⁸ At Amerika hadde fremtiden foran seg ble ikke alltid forklart med henvisning til naturressurser. I Albert Molls artikkel i *Samtiden* fra 1899, s.313 kommer det frem et syn på Amerika som tilbakeliggende og ukultivert, men mer potent enn Europa, på grunn av USAs satsning på den offentlige skole, som han anser som forbilledlig. ”Nord-Amerika vil med sin energiske fremadstræben inden kort tid staa – om ikke over så ialefald – på høide med dette sidste land [Tyskland].”

³⁷⁹ Skipsnæs 1870, s. 9

vektlegge ressursene fremstår Amerika ikke som modell for Norge, men snarere som et mulig mål for utvandring. Det er dette synet som går igjen i brevene.

Spørsmålet er om slike ikke-spesifikke beskrivelser motiverte utvandringen. De skapte nok et utbredt grunnleggende positivt syn på Amerika, men kan neppe ha vært en del av motivasjonen for å utvandre fordi de var for generelle. Derfor bør man ikke overvurdere betydningen av slike mer allmenne uttrykk for fremtidsoptimisme. Det synes nemlig som om utvandrerne fra Norge hadde et såpass godt informasjonsgrunnlag at de kunne basere sin avgjørelse på informasjon som var langt mer spesifisert, presis og relevant.

Barrierer og tilpasning

Beslutningen om å utvandre til en gitt destinasjon ble tatt gjennom en avveining mellom forestilte gode og dårlige sider ved et område. Både reelle og innbildte trusler for egen sikkerhet eller eiendom var avgjørende barrierer for utvandring. Ubehageligheter som savn, krav om kulturtilpasning og møte med fremmedhet var negative migrasjonsfaktorer. Både brev og amerikabøker informerte nordmenn om potensielle farer og ubehageligheter ved Amerika.

I naturens vold: Amerika som det ville og utemmede

Som tidligere nevnt ble ikke naturen i Amerika bare ansett som et gode, den var også en potensiell fare. At naturen ble oppfattet som ”utemmet” innebar risiko i form av materielle skader og tap av menneskeliv som følge av prairiebranner, gresshoppesvermer, tørke, flom eller kulde. Slik innebar utvandring til Amerika også et krav om tilpasning til nye naturforhold. Det kan synes som om brevene jevnt over beskriver de amerikanske naturforholdene som barskere enn de norske.

Prærien hadde sine fordeler med tanke på nyrydding, men bød samtidig på utfordringer som var annerledes enn i Norge. Mange brev beskriver ugunstige værforhold. ”Varmen her er som Bekjent meget Haard”³⁸⁰ ble det meldt om fra Iowa, og fra Minnesota kom det beskjeder om at ”Vinterkulden er noget barskere her end i Norge ... Storme kommer strygende over de endeløse Prairier.”³⁸¹ Flere brev nevner at været kunne gjøre arbeidet tyngre eller utgjøre en trussel mot liv og helse. Det ble sagt at ”Meget Folk Dør her om Sommeren af varmen og vinteren af Kulde.”³⁸²

³⁸⁰ FAN IV 108. Senere i brevet beskrives innhøstingssesongen som ”den Amerikanske Skjærsild”.

³⁸¹ FAN IV 85

³⁸² Ole G. Hammersnes datert 11. august 1873, Norsk Utvandrer museum Hamar

At gresshopper, fluer og prairiebranner kunne ødelegge hele avlinger i USA ble kjent for nordmenn via brev. Uttalelser som at ”Græshopperne have nemlig spist op alt paa min Farm i Minnesota,”³⁸³ må ha vakt bekymring og utvandringsvegring. Faren for prairiebranner og gresshopper utgjorde en negativ forestilling om Amerika som ikke bør undervurderes. Disse fenomenene var svært alvorlige for de som ble rammet, og fortellingene om dem var mange.³⁸⁴ Brevenes fokus på dette viser at det var noe utvandrerne både fryktet og ønsket å advare potensielle utvandrere mot. Slik kunnskap må anees for å ha hatt høy relevans. Dessuten var dette fenomener som ikke fantes i Norge, noe som gjør at de må ha utgjort et sentralt negativt trekk ved Amerika. Dette forsterkes også ved at prairiebranner og gresshopper var risikoforhold utenfor individets kontroll. I motsetning til andre risikoområder knyttet til Amerika var naturen nærmest umulig å ta forhåndsregler mot.

Slik kunne naturødeleggelser få en religiøs dimensjon. Det er rimelig å anta at mange har sett parallellen til Bibelens fortelling om landeplagene i Egypt.³⁸⁵ Janson skildrer i sin bok en norsk prest i Amerika som advarte bøndene mot å prøve å ”foretage sig noget mod Græshopperne, da det var tydeligt, at dette var Herrens Straffedom.”³⁸⁶

Sykdom og leger

Flere av de første norske bosetningene i Amerika ble rammet av alvorlige sykdommer, blant annet malaria. Det er ikke urimelig å anta at Amerika under den tidligste utvandringen ble ansett som et sted der smittefaren var større og sykdommene mer alvorlige enn i Norge. Nidvisen om Oleana kan tyde på at et slikt syn fantes.³⁸⁷ Slik kan en idé om Amerika som sykdomsbefengt ha virket som en barriere mot utvandring. Brev fra perioden 1866 til 1900 inneholder gjentatte beskrivelser av sykdommer, men beskrivelsene i denne perioden gir inntrykk av normalitet, og sykdommene beskrives ikke som en særegenhet ved Amerika. Slik fremstår ikke Amerika og Norge som forskjellige med hensyn til sykdomsfaren. Dette kan ha sammenheng med at mange av de mest alvorlige sykdommene var utpregede nybyggersykdommer, som forsvant eller ble drastisk redusert etterhvert som bosetningen ble mer veletablert. På lik linje med de fleste temaene brevene tar opp beskrives også sykdommer ut fra personlige erfaringer, snarere enn sykdom som allment fenomen.

³⁸³ FAN IV 105

³⁸⁴ FAN III 15, 99, 119, 160, 168, 172, 227 FAN IV 1, 2, 4, 7, 16, 18, 20, 27, 31, 53, 68, 69, 77, 81, 91, 104, 105, 108, 111, 125, 129, 146, 179, 192

³⁸⁵ *Bibelen* 2. Mos. 10:12-19

³⁸⁶ Janson 1881 *Fjerde foredrag*.

³⁸⁷ I vers 12 heter det: ”Fra skyene regner det Kolerakaker / Aa Gudbevare dere vel for dejlige Saker!” Blegen 1958, s. 267

Brevenes relativt svake vektlegging av alvorlige ukjente sykdommer fremstår som særegent når vi vet at Midtvesten i USA hadde ord på seg for å være så sykdomsbefengt at store deler av migrasjonsstrømmen ble ledet til California og Oregon, som ble ansett som helsemessig å foretrekke.³⁸⁸ De norske forestillingene om Midtvesten synes på dette området ikke å stemme overens med forestillinger i USA, noe som kan være en medvirkende årsak til at Midtvesten forble nordmennes fremste reisemål også etter at reiseruter til California og Oregon og småsamfunn i disse områdene må sies å ha vært veletablert. Ann Legreid har vist at norsk-amerikanerne med stor sannsynlighet var mindre rammet av alvorlige sykdommer enn andre grupper. Dette kan ha sammenheng med relativt lav urbaniseringsrate, at få arbeidet i industrien, godt næringsinntak, lang ammetid og at nordmenn som regel ikke var blant de første gruppen av nybyggere i et område.³⁸⁹ Denne tendensen ser vi altså gjenspeilt i brevene. Beskrivelser av sykdomsfarene er derfor et godt eksempel på hvordan det var nordmennes liv i Amerika brevene skrev om, og gjennom det preget forestillingene i Norge, snarere enn informasjon om Amerika mer allment.

Legehjelp beskrives heller ikke som verken bedre eller dårligere enn Norge. Brevene nevner heller ikke tilgjengelighet som mer problematisk enn i Norge.³⁹⁰ Derimot beskrives legeutgiftene som relativt høye,³⁹¹ og i ett brev kan vi lese at ”Hvad der ruinerer En her, er Doctorer og Procuratorer.”³⁹² I *Morgenbladet* finner vi derimot advarsler om at legeforsholdene var dårlige i Amerika på grunn av utbredt kvakksalveri og kunnskapsmangel blant leger og apotekere. En dansk lege skrev at ”feiltagelse og forgiftning hører til Dagens Orden”³⁹³ og fra et privatbrev trykt i samme avis klages det på at legevirkosomhet hadde blitt en handelsvare i Amerika.³⁹⁴ Begge kan leses som en kritikk av Amerika som materialistisk og æreløst. Slik var det ikke lenger sykdom som var problemet med Amerika, men håndteringen av problemet. Slik knyttes ikke amerikakritikken til Amerikas ville natur men heller til dens ”moderne” kultur.

Overfarten: Reisen fra Norge til Midtvesten

I det følgende regnes overfarten som hele reisen fra utfartssted til endelig destinasjon. Overfarten er med andre ord hele reiseveien, ikke bare kryssingen av Atlanteren. Dette er også den narrative rammen for overfartsbeskrivelsene i de fleste brev. Dette kan tyde på at de ikke anså sitt mål som nasjonen Amerika, men snarere det lokalområdet de skulle til.

³⁸⁸ White 1991, s. 190

³⁸⁹ Legreid 1999, s. 104ff. Nye områder var særskilt utsatt for malaria.

³⁹⁰ FAN III 106 127 132 134 141 143 173 214 224 FAN IV 6 33 38 45 63 80 106 113 119 145 155 159

³⁹¹ FAN III 106 173 214 FAN IV 33 38 152 193

³⁹² FAN IV 207. Det er noe usikkert hva brevskriveren mener med ”Procuratorene”, sannsynligvis saksførerne.

³⁹³ *Morgenbladet* 28. mars 1868

³⁹⁴ *Morgenbladet* 7. februar 1868

Svært mange brev, særlig de skrevet rett etter ankomst til Amerika, bruker mye plass på å forsikre sine venner og slektninger om at de er i god behold etter overfarten.³⁹⁵ Dette behovet for å berolige de hjemme tyder på en redsel knyttet til reisen. Dette kunne være frykt for å dø, bli påført smerte eller ubehag, bli lurt, begynne å drikke eller komme vekk fra Gud. Samtidig kommer det klart fram at overfarten var langt fra uproblematisk.

Overfartsbeskrivelsene skildrer dårlig mat, dårlig luft, sykdom, trengsel, høye kostnader knyttet til landreisen og fare for å miste bagasjen. De fleste klagene var moderate og tok form av råd og advarsler til kommende migranter. Avisene var mer dramatiske i sine advarsler, og kunne opplyse om at ”Udvandrere ansees og behandles kun som Kvæg” på engelske skip.³⁹⁶ Jevnt over påpeker likevel overfartsbeskrivelsene at til tross for ubehaglighetene var overfarten trygg med hensyn til liv og død.

Utover i perioden endrer overfartsbeskrivelsene seg som en konsekvens av overgangen til dampskip. Å reise med dampskip anbefales av mange brevskrivere til tross for høyere pris, fordi reisen ble kortere, sikrere og mer komfortabel. Vel så viktig som overgangen til dampskip var imidlertid også byggingen av jernbanen, noe som har vært undervurdert i sentrale deler av tidligere norsk utvandningsforskning. Jernbanen forkortet reisetiden og forenklet reisen betraktelig. Før jernbanens tid hadde innenlandsreisen vært vel så farlig og strabasios som sjøreisen, med en gjennomsnittlig dødsrate på tre prosent.³⁹⁷ Jernbanen muliggjorde også å undersøke potensielle destinasjoner før endelig jordkjøp, noe som minsket risikoen for å bli lurt. I alt synes barrieren overfarten utgjorde å ha blitt mindre over tid.

Fordi overfarten kun beskrives som moderat negativ og med moderate farer, bør overfarten anses som en lite betydningsfull barriere for de som hadde råd til billett. Slik var det prisen på billetten som for mange utgjorde den største hindringen for overfart. Den kunne imidlertid overkommes ved hjelp fra tidligere migranter i form av forhåndskjøpte billetter. Som vi har sett tidligere var det flere brev som tilbød billett kjøp for slektninger eller arbeidsom og karakterfast ungdom.

Umoral, kriminalitet, bedrageri, drukkenskap og generell lov og orden

Selv om det ikke var et utbredt tema i brevene, synes det å ha eksistert en forestilling om at det i Amerika var mer korrupsjon, uorden, vold og kriminalitet enn i Norge, og at drukkenskap var et vel så stort problem der. Dette var klart negative sider ved Amerika. Få brev taler imot slike

³⁹⁵ FAN III 11 13 18 22 27 60 113 123 144 161 177, FAN IV 29 48 87 90 144 153 174 184 205 247

³⁹⁶ *Morgenbladet* 8. juli 1867

³⁹⁷ White 1991, s. 195 og 199

påstander, og forestillingen synes utbredt. Forestillingen ble også omtalt som utbredt i Norge i brev sendt fra Norge, som her:

Der skrives, tales, dømmes og menes meget og forskielligt, om dette land, og dens indvandrere: dens kjkelige og verdslige indrætninger, man taler om lovløshed og hirarkie [sannsynligvis anarki], bestikelse og vanddrygt, prosjektmagere, og proselytmagere.³⁹⁸

Nordmenn synes å ha forestilt seg Amerika som mer kriminelt i alle samfunnslag, slik som i disse to brevene: ”Naar du taler om hvore (amerikanske) Embeds-Mæn, saa har du lit Ret. De ere ikke saa Moralske som de burde være. Der ere mange af dem som seer mest efter sin egen fordeel.”³⁹⁹ ”Du troede, at der er saamange Kjælteringer naar man kommer ud i Amerika og det er vistnok al Ret.”⁴⁰⁰ Her ser vi at kriminalitet og umoral var forbundet med amerikanere.

I flere tilfeller ble korrupsjon, kriminalitet og uorden knyttet til egoisme og griskhet. Det fantes altså forestillinger som så en sammenheng mellom kriminalitet og det pengebegjæret som rådet i Amerika. Sammenhengen ble sjelden så eksplisitt uttalt som i dette brevet: ”Penge-nes magt er her større end nogensteds. Fortjen penge synes hovedopgaven, fortjen penge paa en ærlig maade om de kan og paa en uærlig maade om du maa, er valgsproget.”⁴⁰¹

Dette er også noe Lange legger stor vekt på. Pengegriskheten var for ham det fremste negative trekk ved Amerika. Brevene er inne på denne problematikken, men da gjennom personlige erfaringer og knyttet til en bekymring for egen rettssikkerhet. For Lange, derimot, var det ikke volden og korrupsjonens trussel mot individet og familien som vekket bekymring, men snarere pengegriskhetens generelle konsekvenser for kulturen og sivilisasjonen. Lange har altså det abstrakte nasjonen, kulturen og sivilisasjonens ve og vel som subjekt, der brevene har en selv og ens familie, slekt og venner som subjekt for bekymringer. Brevenes fokus er slik en frykt for kriminalitetens konsekvenser overfor en selv og ens familie, slekt, venner og naboer. Svin- del og korrupsjon fremstår som prekære farer knyttet til Amerika.

Beskrivelser av svindel og korrupsjon var knyttet til erfaringsnære forhold som for eksempel å ikke få utbetalt lønn, bli lurt til et ugunstig sted eller oppleve urettferdig behandling i rettstvister. I slike tilfeller synes etnisitet og immigrantstatus å ha vært en sentral faktor, slik Tore Belgums brev viser:

I retslig Henseende synes dog jeg for min Del at det er daarligt bevændt her. Det er næsten umuligt at faa sin Ret frem, især for den mindre Bemidlede ... især er det for Normanden heel vanskelig ... da Embedene i

³⁹⁸ *Brev hjemmefra* nr. 29. ”Kjkelige” (Sic). Proselytt betyr nyomvendt. I denne sammenheng kan man anta at ”Proselytmager” menes negativt om folk som lærer bort ”feil/syndig” lære, med henvisning til *Bibelen* Matt. 23:15

³⁹⁹ FAN IV 201

⁴⁰⁰ FAN IV 54

⁴⁰¹ FAN III 172

Almindelighed falder i Yankeernes Hænder.⁴⁰²

Den mest omtalte formen for svindel synes å være manglende utbetaling av lønn. ”Man er for øvrig utsatt for ikke å erholde, hva man har tjent; især er dette Tilfældet, naar man arbeider for Farmere.”⁴⁰³ Syver Christophersen fortalte om en liknende erfaring, men da knyttet det opp til etnisitet og språkferdigheter: ”her var meget krangel med at faa sine Penger udbetalt og nesten umulig for ny kommer som Intet var Inde i sproget”.⁴⁰⁴ Svindel utført av agenter synes å være et større tema i avisene enn i brevene. *Morgenbladet* advarte mot svindlere i byene og mot agenter som aldri hadde sett det landet de anbefalte,⁴⁰⁵ og påpekte at egne landsmenn kunne være vel så slø som folk fra fremmede nasjoner.

Selv om våpenbruk og lovløshet til dels knyttes til Amerika som et hele, synes det meste av våpenbruk og lovløshetsbeskrivelsene å være knyttet til steder som New Mexico, Texas, Nevada eller til det som til enhver tid utgjorde ”the frontier”. Fra New Mexico ble det meldt: ”Her er endnu ingen faste Love, enhver bærer Loven i Bæltet (2 store Pistoler og en Lang kniv og Rifle).”⁴⁰⁶ En brevskriver som hadde vært i Sør-Dakota skrev:

Rygtet om Misgjerninger og Grusomheder rygtes ifra alle hold: det er her meget sjelden at en Mandsperson gaar ud paa nogen reise uden at have sin Revolver i Orden og det hender ikke saa sjelden den bliver Brugt.⁴⁰⁷

Her ser vi altså relevansen av et regionalt perspektiv snarere enn et nasjonalt perspektiv i forhold til utvandringsdestinasjon. Forestillinger om våpenbruk og lovløshet ble primært et element ved Amerika utenfor de norske bosetningene, og ikke det norske Amerika, som de fleste hadde som sin destinasjon. Et unntak er Tore Belgums brev, sendt fra Minnesota:

Røveri og Mord hører nu til Dagens Orden ... da saadane Sager, skjælden eller aldrig bliver undersøgte i sin fulde Strængthed, saa opkaster sig meget ofte Pøbelen til deres Dommer ... [Pøbelen] kaster en Snare om deres Hals, og hænger dem i det nærmeste Træ ... Dette forekommer dog mig at være en altfor hurtig Maade at berede en stakkels Forbryder paa.⁴⁰⁸

⁴⁰² Tore Belgum datert 23. november 1869, Norsk Utvandremuseum Hamar. Det kan se ut til at brevskriveren tilhører de øvre lag av befolkningen. I brevet fremkommer det at han har virket som lærer. Hans venn etterspør informasjon om rettsforholdene. Belgum anbefaler ham å utdanne seg til prest og i hilsmingene hilses det blant annet til en Sorenskriver.

⁴⁰³ *Morgenbladet* 15. januar 1868

⁴⁰⁴ FAN III 24

⁴⁰⁵ *Morgenbladet* 8. juli 1867. Se også *Morgenbladet* 5. august 1868

⁴⁰⁶ FAN IV 173. Brevskrivners parantes. Samme brevskriver gjentar dette poenget i et senere brev der han også føyer til at lovene ikke fungerer som de skal fordi ”penge kan kjøpe enhver i dette Land” (FAN IV 181)

⁴⁰⁷ FAN IV 63. Brevet er sendt fra Iowa i 1878, et område som ikke kan betegnes som ”the frontier”. Imidlertid hadde brevskriveren nylig foretatt en reise til Sør-Dakota som må betegnes som ”the frontier” på dette tidspunktet. Inntrykket det skapte hjemme var nok uansett at dette gjaldt Amerika mer allment.

⁴⁰⁸ Tore Belgum datert 23. november 1869, Norsk Utvandremuseum Hamar

Her ser vi et uttrykk for en oppfatning om at menn tok loven i egne hender i Amerika. Mange brev skildrer fraværet av statsmakt i USA, og peker på samfunnets balansegang mellom individualisme og pøbelvelde. Anarkifrykt går igjen i noen brev. Dette abstraheres imidlertid ikke til et politisk nivå, som en diskusjon om valg mellom ulike politiske systemer, men formidles i stedet som konkrete erfaringer brevskriveren selv har gjort seg.

Det fantes altså forestillinger om at friheten og uavhengigheten forbundet med Amerika kunne lede til uorden. I det følgende sitatet gir brevskriveren de to begrepene en negativ valør: ”Jeg havde ikke ventet at finde saadan Oreden paa nogen Skole her i Amerika, hvor enhver vil være sin egen Herre og raade sig selv.”⁴⁰⁹ Her ser vi forestillingen om uorden kom tydelig frem ved at brevskriverens forventninger ikke ble innfridd, men snarere nyansert av egen erfaring.

Relativt til omfanget av nyheter, reportasjer og historier om lovløshet og voldsbruk i amerikanske aviser i perioden, finnes det overraskende lite av dette i brev og norske aviser. Myten om ”det ville vesten” som i perioden ble dannet i USA,⁴¹⁰ finner vi ikke i det norske materialet. De eneste brevene som peker hen mot en mer omfattende mytologi er Jakob Hansen Hiltons brev fra henholdsvis Nevada, New Mexico og California, som har en åpenbar fascinasjon for både myten knyttet til ”the frontier” og som videreformidler sine faktiske erfaringer derfra gjennom fargerike beskrivelser. Dette utgjør imidlertid et unntak, og vi må anta at ”det ville vesten”-mytologien ble utbredt i Norge først på et senere tidspunkt.

Fristelser som pengespill og brennevin var andre negative egenskaper ved Amerika, men i motsetning til de ovenstående var disse også knyttet til Norge. Martin Hansen Elverud skrev om pastoren Andreas Scheies advarsler: ”Amerika ogsaa var i Verden vor Synd og Uretferdighed og Fristelser ikke mangler.”⁴¹¹ Snekkeren Ole G. Forsetvolden advarte slik: ”Her er ikke vanskelig for Brendevin og Sterke Drikker. Man behøver ikke at Gaa Langt efter en Vei føren man kan Se dem Slaast og Giver ver andre skade.”⁴¹²

Janson anså ”drukkenskapen”, ”Nattefrieriet”, ”Smaalighedsaand” og ”Uvidenhed” som laster nordmenn hadde tatt med seg til Amerika. For ham var det nordmenn og norsk-amerikanere som representerte det negative, ikke amerikanere. Janson mente norsk-amerikanernes omgang med alkohol ”brød ned vor Nations Ære hos Amerikanerne, der naturligvis ser paa dem som nogle raa, men brugbare Dyr.”⁴¹³ Det samme gjorde ”nattefrieriet” praktisert av nordmenn, fordi ”Der er intet Land i Verden, hvor den ydre Ærbarhed holdes saa

⁴⁰⁹ FAN IV 54

⁴¹⁰ White 1991, s. 613ff

⁴¹¹ FAN III 22

⁴¹² FAN III 45

⁴¹³ Janson 1881 (fjerde foredrag)

paa som i Amerika.”⁴¹⁴ Hos Janson fremstår altså den amerikanske seksuelmoralen som forbillig. ”Smaalighedsaanden” førte til indre stridigheter og vanskeligheter for å samarbeide med andre folk, og ”Uvidenhed” hadde gjort norsk-amerikanerne ”interesseløse og raa” med ”liden boglig og aandelig Interesse”. Janson påpekte også at en del negative lokale skikker i Norge hadde blitt lokale skikker også i noen norske settlements slik som ”Øyfjordingene’s Brylluper med Slagsmaal og knivrisp” og ”Ødelæggelsessyge”.⁴¹⁵ Vi ser altså at i Jansons bok, i motsetning til i de fleste brevene som berører tema, er det amerikanerne som fremstår som moralsk og kulturelt høyverdige. Amerika var for ham idealet Norge burde strebe etter.

I motsetning til Janson anså de amerikakritiske forfatterne umoral og kriminalitet for å være et kjernetrekk ved Amerika. Dette var et yndet tema for Lange. Han skrev for eksempel at ”[amerikanernes] moralske Bevisthed er nemlig endnu ikke saa udviklet, at de har lært at gjøre samme Forskjel mellem mit og dit som andre civiliserede Nationer; det eneste Retsbegreb, de repekterer, er: *the fittest survivest* [sic].”⁴¹⁶ Lange fortsatte gjennom hele boken å påpeke hvor umoralske, primitive og pengegriske amerikanerne var.⁴¹⁷ Men Lange representerte et ytterliggående negativt amerikasynt, og det er tvilsomt om hans tanker var særskilt utbredt. Samtidig anså også de amerikapositive Amerika som mer kriminelt og preget av mer umoral. En del av mønstrene som går igjen hos Lange på dette området finner vi også hos dem, men da i en langt mildere form.⁴¹⁸

På dette feltet ser vi at både de amerikakritiske og amerikapositive bøkene skiller seg fra brevenes beskrivelser. Brevene omtalte feltet som moderat verre enn Norge, og knyttet det til egenskaper ved Amerika. Her var de på linje med de fleste amerikapositive bøkene bortsett fra Janson, som knyttet problemkomplekset til norsk-amerikanerne og dermed frikjente amerikanerne. Brevene skilte seg fra de amerikakritiske bøkene ved at kriminalitet og uorden ikke ble ansett for å være så utbredt og alvorlig at det virket ødeleggende på det totale bildet av Amerika som et godt sted å bo og livnære en familie.

⁴¹⁴ Janson 1881 (fjerde foredrag). Nattefrieri: samleie mellom ugifte nattestid. Utbredelse av denne seksualpraksisen i Norge er også beskrevet av Eilert Sundt, se Sundt 1857, kap 4. Se også Gjerde 1985

⁴¹⁵ Janson 1881 (fjerde foredrag) ”Ødelæggelsessyge” kan oversettes til hærverkstrang.

⁴¹⁶ Lange 1887, s. 7

⁴¹⁷ Lange 1887. For eksempel, om civilisert oppførsel skriver han: ”Der skal ikke meget til, inden et Slagsmaal opstaar, thi hvor en Europæer vilde give et ironisk Svar, der giver en Amerikaner et Slag i Ansigtet ...” s.57 Om politikk skriver han: ”Forskjellen mellem Europa og Amerika er, at der [i Europa] ofrer man sig for politisk Liv for at vinde Ære og Anseelse, her [i Amerika] for at tjene Penge ...” s.30

⁴¹⁸ Som for eksempel i Skipsnæs 1870, s. 13

Kulturell og språklig tilpasning

I Amerika møtte utvandrerne både språk og kulturer de var ukjente med. Tilpasning til dette kunne kreve både tid og brudd med innlærte normer. Denne nye sosialiseringprosessen er overraskende lite omtalt i brevene. At store deler av nordmennene i Amerika bodde relativt isolert fra storsamfunnet kan bidra til å forklare dette. Mangelen på beskrivelser av dette feltet kan ha bidratt til oppfatninger i Norge om at verken språk eller kulturtilpasning utgjorde en avgjørende barriere for utvandring. I et brev sendt fra Norge til Amerika finner vi en idé om at amerikaniseringsprosessen⁴¹⁹ var uproblematisk. Ingeniørstudenten Erik Fjeld skrev til sin barndomsvenn: ”Du er vel fuldblods amerikaner nu Stork, og engelsk snakker du vel bedre end norsk.”⁴²⁰ Hvis en slik oppfatning var representativ i Norge, samsvarte det dårlig med den erfaringen utvandrerne gjorde seg etter at de kom til Amerika, der de fikk erfare at amerikaniseringsprosessen var lang og tung. Dette kan til dels forklare hvorfor vi finner lite om tilpasningen til amerikansk kultur i brevene. Negative erfaringer på et felt utvandrerne regnet med skulle være uproblematisk kan ha vært pinefullt å skrive hjem om. Hvis dette er tilfelle, kan det ha opprettholdt en naivitet i Norge hva angikk vanskeligheter med å tilpasse seg amerikansk kultur.

I brev der tilpasningsproblematikken er et tema, er det språket som står i sentrum.⁴²¹ Brevene la vekt på at språk primært var et problem i begynnelsen og at det utgjorde en barriere som lett lot seg overkomme. Slik var de preget av en optimisme, som i dette brevet: ”men du kan tro det var ikke Got for mig, jeg forstod ikke vad di talte di til mig og ingen Norsk var der men jeg Lærte Snart.”⁴²² At språkovergangen beskrives som såpass uproblematisk kan bety at norsk-amerikanerne ikke så behovet for å kunne engelsk flytende, men at engelsk som handelspråk ble ansett som tilstrekkelig fordi sosialt liv ble tilbrakt med andre nordmenn snarere enn amerikanere.⁴²³ Uavhengig av om dette gjenspeilet utvandrerne egentlige erfaringer eller var et forsøk på å skjule ubehagelige deler av livet i Amerika, så formidlet brevene en forestilling om at tilpasning og språkproblemer var relativt uproblematisk og ikke noe avgjørende hinder i Amerika.

⁴¹⁹ Med amerikanisering mener jeg her den tradisjonelle amerikanske betydningen altså assimilasjon av immigranter inn i det amerikanske storsamfunnet. Med andre ord hvor raskt en person lærte engelsk og fikk ”amerikanske” vaner og omgangskrets.

⁴²⁰ *Brev hjemmefra* nr. 12. Det andre argumentet var vilje til å ta hvilket som helst arbeid i begynnelsen.

⁴²¹ Se for eksempel Ole Olsen Førstro datert 18. januar 1875, Nils Olsen Haatvedt datert 13. juni 1879, Ingeborg A. Bergene datert 5. november 1881. Norsk Utvandremuseum Hamar, FAN IV 2, 8, 23, 37, 42, 59, 63, 69, 76, 83, 122, 162, 165, 179, 225, 241. I ett brev FAN IV 122 beskrives engelsk som det ”for næmste” språket, og peker slik på språkets statusfunksjon, der engelsk slik settes høyere enn norsk.

⁴²² Ole Olsen Førstro datert 18. januar 1875, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴²³ Dette kan til dels underbygges av at norsk-amerikanerne ifølge Lovoll var blant de mest isolerte innvandregruppene og at norsk overlevde lenge som norsk-amerikanernes primærpråk. se Lovoll 1997

At den norske bosetningen var delvis avskjermet fra det øvrige Amerika påvirket forestillingene i Norge. I et brev datert 1875 ser vi at det eksisterte en idé blant nordmenn i Amerika om at det ikke var behov for å tilpasse seg amerikanske skikker, og dette ble igjen formidlet til Norge. ”Vi vil kalde vor farm Hamre, det er ikke i brug her at have noget navn paa farmene blandt Americanerne, men her omkring er det blodt norske naboer.”⁴²⁴ Dette forsterkes av at beskrivelser av sosial omgang med ikke-nordmenn er lite utbredt i brevene. En brevskriver fra St. Paul, et langt mer etnisk heterogent samfunn enn bosetningene i det rurale Midtvesten, mente at ”sproget var det verste at bryde gjennom. Sæder og Skikker er ikke saa meget afvigende fra Norske.”⁴²⁵ Slik ble Amerika heller ikke her fremstilt som noe fremmed.

Tilpasning til amerikanske forhold knuttes også til særskilte nasjonale norske egenskaper som beskrevet tidligere. Skipsnæs mener for eksempel at ingen lærer språk fortere enn nordmenn, og mener videre de fleste problemer er overvunnet på noen måneder.⁴²⁶

Et annet sentralt tema i brevene var mangelen på kjente i Amerika. En brevskriver skrev at det var vanskelig å bare være blant ”fremmede folk og nationer og ikke ... se en eneste bekjent.”⁴²⁷ Han klaget også over at folk i Norge trodde det var så mye lettere å komme til Amerika hvis man hadde slekt og venner der, når hans egen erfaring var at disse ”ubekjente slægtninger er lige saa fremmede for en som andre”.⁴²⁸ Denne avkreftelsen på at det var lett å finne seg til rette rommer flere lag. Først at det fantes en oppfatning i Norge om at nærvær av slekt gjorde Amerika til noe ikke-fremmed. Videre viser disse uttalelsene at det var to hovedgrenser mellom kategoriene fremmed/ikke-fremmed: personlig bekjentskap og ”de andre”, og den etniske kategorien norsk/skandinav og ”de andre”. I noen tilfeller anses grensen som går ved personlig bekjentskap som den viktigste. Brevskriverens anbefaling om å utvandre sammen med kamerater hjemmefra viser at ”hjemme” i større grad ble oppfattet som bygda og de man kjente fra barndommen, enn nasjonen, regionen eller blodsbånd.⁴²⁹ Amerika var altså ikke nødvendigvis mer fremmed enn en annen region i Norge.

Det er heller ikke noe som tyder på at utvandrerne skiftet kulturell eller nasjonal kategori etter de kom til Amerika, verken i egne øyne eller for nordmenn i Norge. De omtales fortsatt som nordmenn⁴³⁰ og bare unntaksvis og med spøkefull distanse som amerikanere. Lovoll har vist at regional identitet (Gudbrandsdalen, Telemark etc.) ble mer vektlagt og til og med opp-

⁴²⁴ Randi Hamre datert 7. juni 1875, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴²⁵ FAN IV 248

⁴²⁶ Skipsnæs 1870, s. 6

⁴²⁷ FAN IV 190

⁴²⁸ FAN IV 190

⁴²⁹ FAN IV 190

⁴³⁰ *Brev hjemmefra* nr. 54

konstruert etter ankomst til USA.⁴³¹ Dette går imidlertid ikke tydelig frem av brevene, som synes å vektlegge lokal/familiebasert identitet (slekt og bygd) og nasjonal/etnisk identitet.

”Fremmede” nasjoner og folk: yankees, tyskere og irlendere

At Amerika var befolket av mennesker med ulik nasjonal bakgrunn var allmennkunnskap i Norge. De ulike nasjonene som befolket landet, var en del av den totale forestillingen om Amerika. Kjennetegnende for brevenes beskrivelser av andre nasjoner, folk og skikker er skepsis og tidvis forakt overfor ”de andre”. Som beskrevet over gikk grensen for hva som var ”fremmed” på ett nivå ved hjembygda, på et annet nivå etno-nasjonalt. Denne siste kategorien var vag, og grensen for hvem som ble oppfattet som fremmede var uklar. I noen brev går grensen for nordmenn fra andre deler av landet, i andre brev går grensen ved Sverige, men det som synes mest vanlig er at fremmede er ikke-skandinaver. For nordmenn i Amerika er det altså skandinaver som utgjør ”vi”-grensen. Dette underbygger ideen om at forestillingen om Amerika er en forestilling om den norske bosetningen. Også amerikanerne ble oppfattet som fremmede av nordmenn i Amerika.

Møtet med et multietnisk samfunn ble formidlet til Norge som en opplevelse av uoversiktighet og som en potensiell trussel. Tore Belgium skrev i 1869:

Nogen Enighed og Samholdenhed kan her aldrig blive, saalænge de forskjellige Nationer nedsette sig om Hverandre, thi det forstaar sig af sig selv, at naar man her for Exempel kan have en Yankee paa den ene Side, en Tysker paa den anden, en Franskmand paa den tredie og en Irlender paa den fjærde Side o.s.v. - som alle ere opfødte i forskjellige Grundsetninger, forskjellige i Sprog m.m., at der blant dem ofte maa opstaa Tvis-tigheder; især ere disse helvedes Irledere Folk som ikke ere gode at drages med, dog har de ligesom en Skræk for Normanden, der fordemeste bruger Næveretten, og gaar saaledes i de fleste Tilfælder af med Seieren.⁴³²

Få er så skeptiske og vier andre nasjoner like mye plass som Belgium. Dette gjør Belgums brev utypisk. De som i kortere ordelag beskriver andre nasjoner har gjerne en liknende tilnærming til situasjonen, om enn mer avmålt. Svend E. Huses brev kan tjene som eksempel: ”Her er Mangeslags folk i Amrika i fra Alle verdens kanter og Somme Lever Vel som folk og Andre som Udyr.”⁴³³ Det synes som om nordmennene satte seg selv høyest og hadde lite til overs for andre folk.

Boyesen representerer et unntak ved et positivt syn på det ”unorske”. Han skrev:

⁴³¹ Lovoll 1997

⁴³² Tore Belgium datert 23. november 1869, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴³³ FAN IV 32

Dersom du ... forlader dit Hjemland, for i den Nye Værden at befri dig fra Næringsorger, forlad da ogsaa alle norske Fordomme, og tænk ikke, at Alt det som er ”Unorsk”, er foragteligt. Forbered dig paa at se Livet under nye Skikkelser, og du vil da efter faa Aars Ophold i Amerika, sandsynligvis finde, at det Meste af det, som er Unorsk, netop er det, som du mest trænger til.⁴³⁴

En liknende idé kommer til uttrykk i et brev trykt i *Morgenbladet*, der det ble påpekt at i Amerika møtes ideer fra alle kulturnasjoner og de beste ideene blir valgt.⁴³⁵ Slike forestillinger må derfor ha eksistert, men lite tyder på at de var spesielt utbredt.

Det er i overfartsbeskrivelsene vi finner brorparten av beskrivelser av møter med det fremmede. Brev som omhandler livet etter utvandrerne hadde nådd sitt endelige mål preges av fravær av fremmedhet.

Det grunnleggende negative synet på fremmede fikk betydning i praktiske spørsmål, som for eksempel hvilken skole barna skulle gå på. En brevskriver anerkjente at ”her er nok fri skolle som de kunde gaa paa”, men han var skeptisk til å sende barna dit ”da der er saa fult af Ammerikanske børen paa den, som slæt Ingen orden er paa”.⁴³⁶ Av dette brevet ser vi at heller ikke amerikanerne ble fremstilt i et særlig positivt lys. Det finnes også eksempler der amerikanerne ble ansett som bedre, og der målet var å bli ”Yankee” fordi de var staseligere enn nordmenn.⁴³⁷ I et brev sendt fra Norge oppfordres det: ”Brug derfor hver anledning til at faa se og høre, hvorledes livet fortøner sig paa de forskjellige steder. Især i Amerika; thi der har man de mest driftige og praktiske folk.”⁴³⁸ Her ser vi at amerikanerne fremheves som forbilder for nordmenn på grunn av sin arbeidsmoral.

Sett under ett omtales amerikanere sjeldent i brevene. Der de ble omtalt, var det enten i moderat negativ form gjennom karakteristikker som uregjerlige, uoppdragne eller pompøse, eller i positiv form, som driftige, egenrådige, sterke og staselige. De to settene av karakteristikker kan synes å være ulike tolkninger av samme adferd. Slik var det et slektskap mellom dem, som kunne komme til uttrykk ved at en karakteristik i ett og samme brev inneholdt en dobbelthet: ”Amerikaneren må have lyst til ordkløveri, siden de ere så stærke i debatter. Det er godt at have en selvstendig mening og ikke at lade sig kue af nogen, hva enten han er gjestlig, eller verslig herre.”⁴³⁹ Det negative ”ordkløveri” var her også et tegn på styrke og uavhengighet.

⁴³⁴ Boyesen 1869, s. 131. Boyesens egne uthevninger var oppbrinnelig med fet type.

⁴³⁵ *Morgenbladet* 26. juni 1868

⁴³⁶ Jørgen Gulbrandsen datert 186? (sic), Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴³⁷ FAN IV 63

⁴³⁸ *Brev hjemmefra* nr. 68

⁴³⁹ *Brev hjemmefra* nr. 29

Det var hovedsakelig de etniske gruppene nordmennene hadde kontakt med, slik som andre skandinaver, anglo-amerikanere, tyskere og irlendere, som ble viet oppmerksomhet i brevene.⁴⁴⁰ Irlenderne var gjenstand for den mest omfattende kritikken, noe som kan ha sammenheng med en anti-irsk/katolsk strømning i USA i samtiden.⁴⁴¹

”Fremmede” nasjoner og folk: Indianere, svarte og asiater

Brevene omtalte sjelden indianere, svarte og asiater, men der de ble omtalt, ble de ansett som primitive og eksotiske. Brevene beskriver sjelden disse gruppene som noen trussel eller fare, men heller som representanter for noe forgangent primitivt (indianerne), stakkarslig primitivt (svarte) eller eksotisk (kinesere), uten betydning for utvandrerne.⁴⁴²

En brevskriver forundret seg over at indianerne kommer fra samme skaper som ham selv. Han anså dem for å være ”vilde”, men formidler ikke frykt for dem.⁴⁴³ De få brev som nevner indianere synes å ville berolige de hjemme om at indianere ikke representerte noen fare. Det ble sagt at ”Her er ikke farligt for Jndier eller Røvere nogenstes her kan Du lege dig og Go Cor du vil.”⁴⁴⁴ At noen utvandrere hadde behov for å berolige de hjemme om dette, tyder likevel på at det eksisterte en forestilling om indianerne som farlige. På dette området hadde nok nyhetsmeldingene om indianeroverfallet på en norsk bosetning i 1862 og myter fra fiksjonslitteraturen påvirket forestillingene.⁴⁴⁵ Vi kan således gå ut fra at forestillinger om Amerika i Norge også innbefattet en forestilling om indianerne som en mulig trussel, men dette synes å kunne ha blitt gradvis mildnet av brevenes beskrivelser. I et brev trykt i *Morgenbladet* omtales Indianere som ”Djævla” og det ble meldt om et drap.⁴⁴⁶ Slik omtale er likevel heller utypisk og lite tyder på at nærværet av indianere skal ha vært innvirkende på en utvandrers valg om å dra eller ikke.

Jansons bok fra 1881 står i motsetning til brevenes og de øvrige amerikabøkens få, korte og beroligende beskrivelser av indianere. Her ble indianerne beskrevet som ville, late, hevnlustne og umulige å ”sivilisere”. De ble ansett som en ”Plage” som riktignok er sjelden, men som er alvorlig nok for ”Grænseboerne”. Janson beskrev dem som et folk fra ”fortiden” som

⁴⁴⁰ Med tanke på at svært mange tyske migranter bosatte seg i Midtvesten er det påfallende få beskrivelser av møter med tyskere i brevene.

⁴⁴¹ Gjerde 1997, s. 33ff

⁴⁴² Knut Jordheim har i sin hovedfagsoppgave fra 2003 undersøkt Norsk-amerikanernes holdninger og syn på indianere og svarte. Jordheim opererer med flere og mer presise kategorier enn det jeg gjør her, men i grove trekk har han de samme kategoriene og flere av de samme funnene som de som er gjort her. Fordi Jordheim skriver om Norsk-amerikanernes holdninger mens jeg fokuserer på holdninger som ble informert om i Norge, har vi undersøkt og lest brevene på ulike måter.

⁴⁴³ FAN IV 63

⁴⁴⁴ Ole Andreason og Dorte Olsdatter datert 12. februar 1870, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴⁴⁵ For eksempel var James Fenimore Coopers bok *Den siste mohikaner* populær i Norge. Se Skard 1976, s. 76. For mer informasjon om indianermyter i samtidig skjønnlitteratur utgitt i Norge, se Skard 1976, s. 200ff og 218ff

⁴⁴⁶ *Morgenbladet* 8. september 1867

enten må ”æde hverandre op” eller ”uddø.” Han anså derfor ”Plagen” som midlertidig.⁴⁴⁷ Slike tanker eksisterte nok hos mange, men forskjellen mellom Jansons beskrivelser og de øvrige beskrivelsene var først og fremst ikke hvilke kvaliteter indianerne hadde, men hvilket ”problem” de utgjorde for potensielle utvandrere.

Svarte omtales som naive, primitive, men først og fremst stakkarslige i brevene. Brevskrivere reagerer på dårlig behandling av svarte slaver, men da på samme måte som man reagerte på brutal behandling av dyr. I et brev sendt fra Norge i 1898 kan vi lese en reaksjon på den spansk-amerikanske krig, der USAs behandling av svarte gjøres relevant:

I [Amerikanere] er sandelig, naar man tager hensyn til hvordan I skryder over Eders oplysning – ikke stort bedre [enn spanjolene]. Eller hvordan behandler I ’the colored gentelmen’ naar disse dumme stakler forgriber sig paa et eller andet?

Her er det ikke bare selve USAs behandling av svarte det reageres på, men i vel så stor grad dobbeltmoralen som brevskriveren mente preget USA. Brevet er samtidig uvanlig ved at det ser USA gjennom et storpolitisk prisme. Den vanligste innfallsvinkelen til omtale av svarte var derimot spørsmålet om slaveri i et teologisk perspektiv. Temaet var gjenstand for omfattende strid i norsk-amerikanske menigheter i tiårene etter borgerkrigen.

De fleste norske innvandrerne hadde sett lite til USAs svarte befolkning, da den svarte befolkningen i all hovedsak var samlet i sørstatene foruten en relativt liten befolkning i byene i nord.⁴⁴⁸ Dette speiles i brevene ved at vi finner få beskrivelser av og oppfatninger om svarte. I den grad svarte amerikanere ble beskrevet, var det skildringer av tilfeldige møter preget av distanse. En brevskriver fortalte at reisefølget hans ga fraktbåtarbeiderne som var ”tyvaktige sorte Negre”⁴⁴⁹ brennevin og tobakk for å komme på godsiden med dem.⁴⁵⁰ I motsetning til slike beskrivelser av tilfeldige møter står Hamsuns bok *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*, der den svarte befolkningen blir gjort relevant for alle ved at de svartes påståtte nyervervede friheter ifølge ham ødela for nasjonen som helhet. Frigivningen av slavene og den påståtte raseblandingen hadde ført til at ”Istedetfor at danne en Aandselite, har man i Amerika grundlagt et Mulatstutteri.”⁴⁵¹ Hamsun står slik som representant for en degenereringstanke knyttet

⁴⁴⁷ Janson 1881 *Fjerde foredrag*

⁴⁴⁸ Befolkningsstatistikken i Iowa 1880 kan tjene som illustrerende eksempel: Kun 0,65 % av befolkningen var svarte, kinesere eller indianere, med henholdsvis 9516 svarte, 33 kinesere og 466 indianere. Tilsvarende tall for Minnesota er 0,5 %, med fordelingen 1565 svarte, 25 kinesere og 2300 indianere (Kilde: Geospatial). Den omfattende svarte migrasjonen fra sør til nord vokste i omfang første etter 1900. Den gikk i retning av urbane og industrialiserte strøk og var slik ikke en rural migrasjon.

⁴⁴⁹ FAN III 22

⁴⁵⁰ FAN III 22

⁴⁵¹ Hamsun 1962, s. 130

til Amerika som var relativt utbredt i Europa,⁴⁵² men som ikke synes utbredt i forestillingene om Amerika i Norge.

Fra verdensutstillingen i Chicago kunne K. K. Hande rapportere at han hadde sett ”Indiske og Chinesiske afguder – meget latterlig skue for Christne folk.”⁴⁵³ Her ser vi at disse gruppene eksotifiseres og fordummes, men uten å utgjøre noen trussel. Det var derimot noen brev som klaget over at kinesiske arbeidere jobbet for lavere lønn og således ”tok arbeidet” fra europeerne.⁴⁵⁴ Kristoffer Jackobsen gikk så langt som til å spå en fremtidig krig i California hvis ikke emigrasjonen fra Kina ble stoppet.⁴⁵⁵ Slike ideer var utbredt i USA i samtiden og *nativismen*, hvis premis var at asiatiske og katolske innvandrere eller innvandrere mer generelt, var illojale mot nasjonen, hadde mange tilhengere. Jackobsen kan likevel ikke sies å være en representant for utvandrerne generelt. Hans brev tyder på at han var langt mer politisk enn de fleste; han hadde et utpreget ikke-lokalt perspektiv og han bodde og reiste langt utenfor de norske bosetningsområdene. Jevnt over var det svært få norske utvandrere som møtte, hadde omgang med, eller i næringsammenheng konkurrerte med asiater, da de aller fleste kinesiske innvandrerne var bosatt på vestkysten, særlig California.⁴⁵⁶

Sett under ett formidlet brevene eksistensen av ikke-europeisk befolkning i USA, men beskrivelsene var distanserte og ble ikke knyttet til dagliglivet i områdene der de norske utvandrerne bodde. Da de ikke utgjorde noen trussel, hadde de heller ingen relevans i spørsmålet om å utvandre eller ei. Slik fremstår de kun som kuriosa i brevene. Knut Jordheim har påpekt at ”[f]olkegruppene måtte ... ha en form for betydning for immigrantene før vi kan spore noen diskusjoner eller meningsytringer i kildene.”⁴⁵⁷

Savn av familie, venner og hjembygd

Den kanskje største personlige hindringen for å utvandre var savnet av slekt og venner. Det kan synes som om de fleste reiste til Amerika for å bli værende der. Få brev nevner tilbakevending, og mange brev nevner eksplisitt at de ikke kommer tilbake. Flere brev inneholder beskrivelser av denne typen: ”Da jeg reiste fra Aurdal, fra min kjære Fødebygd, og tog Afsked fra Slægt og Venner, for aldrig mere at gjense ialfald de fleste af dem, lovede jeg flere af mine Kammerater at lade dem høre fra mig.”⁴⁵⁸ Den geografiske avstanden er her av avgjørende betydning. Altså

⁴⁵² Se for eksempel Diner 1996, s. 35

⁴⁵³ K. K. Hande datert 6. desember 1893, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴⁵⁴ FAN III 202. Dette brevet er sendt fra Oregon, et område få nordmenn utvandret til.

⁴⁵⁵ FAN IV 143. Innvandring fra Kina ble svært begrenset etter innføringen av *the Chinese Exclusion Act* 1882 se Daniels 2002

⁴⁵⁶ I 1880 hadde California, Oregon og Nevada en kinesisk befolkning på henholdsvis 75 000, 9 500 og 5 420. Til sammenlikning hadde USA for øvrig en samlet kinesisk befolkning på 38 000 (Kilde: Geospatial)

⁴⁵⁷ Jordheim 2003, s. 133

⁴⁵⁸ Tore Belgum datert 23. november 1869, Norsk Utvandremuseum Hamar

var en sentral del av forestillingen om Amerika at det var et sted langt unna som man reiste til for godt. Dette er viktig å ta med i betraktningen når vi ser på motivasjon.

Brevene fremstiller ikke Amerika som et sted der man drar for spare seg opp et overskudd som kan investeres i Norge, men snarere som et sted å reetablere seg. Den geografiske avstanden og adskillelsen fra familie og venner formuleres i de aller fleste brev, og er en tydelig negativ faktor ved utvandring og således en egenskap ved livet i Amerika.⁴⁵⁹ Videre kan det ha tilført forestillingen om Amerika et element av ensomhet. Jeg skal her ikke gå videre inn i savn utover å konkludere med at det må ha vært en svært viktig og sentral del av forventningene til et liv i Amerika, og derfor en svært viktig barriere for utvandring. Det er i denne sammenheng viktig å huske at savnet også ble vendt andre veien. Hvis nok slektninger eller venner hadde utvandret, kan savnet ha vært større ved å bli værende enn å utvandre. Slik kan savn også ha vært en faktor i en kumulativ utvandningsprosess. I den grad brevene uttrykker savn er det altså knyttet til personlige relasjoner som slekt og venner, og ikke til nasjonale, etniske og kulturelle egenskaper ved Norge.

Savn var ikke nødvendigvis en egenskap ved Amerika spesielt, men skyltes at geografisk avstand gjorde jevnlig sosial omgang ansikt til ansikt umulig. På grunn av lav geografisk mobilitet for store deler av befolkningen var forskjellene mellom ut-migrasjon og intern migrasjon med hensyn til savn mindre enn forskjellen i avstand skulle tilsi. Det er rimlig å anta at savn som migrasjonsbarriere ikke ble markant større ved ut-migrasjon enn ved migrasjon over lengre avstander i Norge.

Konkluderende bemerkning

Hovedtendensen i brevene var at Amerika representerte muligheter. Det fantes en idé om at Amerika hadde egenskaper av å representere både fremtiden og fortiden. I positiv forstand innebar begge ideene at Amerika var mer potent. Endringer og vekst skjedde raskere enn i Norge, både på grunn av teknologi og den ”ubrukte” naturen. I brevene var likevel denne muligheten til fremdrift knyttet til landbruket. På den annen side representerte Amerika også større farer enn Norge. Både de positive og negative ytterlighetene ble ansett som større i Amerika. Og konsekvensene av uflaks, dårlig skjebne eller feil valg var større enn i Norge. Mulighetene for progresjon hadde sin pris, nemlig høyere risiko. Risikoen representerte én av flere barrierer. Tilpasning til et nytt samfunn representerte en annen. Brevene informerte både

⁴⁵⁹ Tidvis er dette savnet rettet mot “fedrelandet” og “Norge”. Jeg har her ikke valgt å sette referanser til brev som omhandler savn da det er så mange at enhver som vil se nærmere på dette vil finne det i de fleste brev i FAN III og FAN IV.

om risikoen ved Amerika og de barrierene man møtte som innvandrere. Tilpasningsbarrierer som språk og møtet med andre kulturelle normer synes å være begrenset. Lite tyder på at brevene i utstrakt grad forsøkte å neglisjere farer og ulemper. Slik fremstår brevene som balanserte og gode informasjonskilder for potensielle migranter. Det er verdt å merke seg at selv om farer og barrierer nevnes, vektlegges de ikke i noen særlig grad. Farene fremstår slik som moderate og barrierene som overkommelige. Noen barrierer er knyttet til noe midlertidig som kunne overkommes, mens potensialet for progresjon var knyttet til noe varig og noe som vokste med tiden. Det er her verdt å påpeke at noen potensielle utvandrere nok så utsiktene til sosial mobilitet i USA i et intergenerasjonsperspektiv, i denne sammenheng kan "offer" for en selv kompenseres for gode utsikter for kommende generasjoner. Amerika fremstilles i dette perspektivet som særlig attraktivt i brevene fordi fremtiden tillegges stor vekt. Dette kan ha vært videre forsterket ved at det å utvandre av noen kan ha vært ansett som et middel for å forhindre nedadgående sosial mobilitet for egne barn og barnebarn. Dystopiske beskrivelser av Norge, både i brev fra Norge og til Norge tyder på at det fantes en slik pessimisme i forhold til tilgang på jord. Negative forventninger til fremtiden i Norge kan slik ha vært en del av motivene for å utvandre.

Sammenlikner vi forestillinger om progresjon, risiko og barrierer slik de fremkommer i brev i perioden 1866-1900 med tilsvarende forestillinger i andre europeiske land og forestillinger blant den intellektuelle eliten, finner vi både visse fellestrekk og visse forskjeller. Ideen om Amerika som *ny* i dobbelt betydning, både som fortidig, som i metaforen jomfruelig og som fremtiden, som i metaforen virilt, er en gjennomgående forestilling både i tid, på tvers av geografiske grenser og på tvers av sosiale skiller.⁴⁶⁰ Når det gjelder risiko og potensial synes de norske brevene å skille seg både fra brev fra tilsvarende sosiale lag ellers i Europa og fra de intellektuelles forestillinger. Den fremste forskjellen synes å være at forestillingene både blant eliten og blant folket i Europa bar preg av sterkere ytterpunkter. I Europa var både skjønninglingen skjønnere og svartmalingen svartere, enn i Norge. Dette gjaldt særlig for bønder i østre del av Sentral-Europa,⁴⁶¹ som kan synes å ha hatt langt høyere forventninger til Amerika enn norske bønder. På den annen side representerte eliten i østre Sentral-Europa et langt mer ytterligående negativt syn enn de fleste eliteforestillingene i Norge. At synene på Amerika var mer polarisert i østre Sentral-Europa enn i Norge kan ha sammenheng med at de sosiale forskjellene var større. Mindre lesekyndighet ga større grobunn for mytedannelse. Videre innebar det at forskjellene mellom for eksempel Ungarn og USA faktisk var større. Fordi det i liten grad

⁴⁶⁰ Se for eksempel Woodward 1991, s. 40ff og Diner 1996, s. 39

⁴⁶¹ For informasjon om forestillinger om Amerika blant henholdsvis ungarere, slovenere/jugoslaver og polakker, se Puskás 1993, Klemenčič 1993 og Reczyńska 1993. For Øst-Europa mer generelt, se Morowska 1997.

fantas et mellomsjikt i Ungarn, ble utvandrere som hadde ervervet seg middelklassestatus satt i samme bås som godsherrer.⁴⁶² At det sosiale spekteret i Norge hadde langt flere glidende overganger kan slik ha bidratt til at forestillingene var mer moderate og mindre preget av mytedannelse enn i Europa for øvrig.

Sammenlikner vi med forestillingene om risiko over tid ser vi at ideen går gradvis i retning av mer moderasjon. I 1837 måtte Ole Rynning avkrefte risikoforestillinger om Amerika som vi ikke finner igjen i perioden 1866-1900, verken i amerikabøker, brev eller aviser. Forklaringen er ganske enkel: når informasjonsstrømmen økte og flere hadde utvandret, forsvant også de mest ytterliggående mytene. Her kan det bemerkes at etter hvert som de norske bosetningene vokste, ble også de faktiske risikoene mindre og barrierene lettere å overkomme fordi nordmennene hadde forandret de områdene de bosatte seg i. Tilpasningsproblematikken gikk fra å omhandle tilpasning til noe ”amerikansk” til å omhandle tilpasning til de norske bosetningene. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 6.

At skepsisen mot folk fra ”fremmede Nationer”⁴⁶³ ble ansett som et problem knyttet til overfarten kan tyde på at nordmenn som utvandret hadde det norske Amerika som sitt mål.

Når vi ser på tilpasningsproblemer i relasjon til muligheter for sosial mobilitet kan det være nyttig å trekke inn Bourdieus begrep om symbolsk kapital.⁴⁶⁴ Hvilke former for symbolsk kapital virket differensierende i Norge i forhold til USA? Her kan det bare antydes et mulig svar. Frank Meyer har skrevet om Norbert Elias’ tese om siviliseringsprosessen at ”... forfinede, nasjonalt standardiserte atferdsformer hemmer samkvem mellom fremmede ...”⁴⁶⁵ og at det ”[f]ra omtrent 1900 og spesielt fra midten av det 20. århundret oppsto i takt med internasjonaliserings og -globaliseringstendensene en mer og mer uformell individuell psykisk struktur.”⁴⁶⁶ Hvis Meyer her har rett, kan vi også anta at dette skjedde tidligere i Amerika enn i Europa, fordi møtet mellom mange ulike tradisjoner favoriserte den uformelle omgangsformen, og altså en forflatning av ulike former for symbolsk kapital. Når brevene omtaler mangel på forskjeller i Amerika kan det synes som om det er de relativt til Europa langt svakere struktureringene av differensieringsmekanismer i Amerika brevskriverne har lagt merke til og verdsetter, heller enn materiell og politisk likhet. Å slippe å ta av seg hatten var slik sett ikke ment metaforisk, men

⁴⁶² Opplysningene om forestillinger i Europa er hentet fra Hoerder og Rössler (red.) 1993, se Morowska 1993, Miller 1993, Reczyńska 1993, Klemenčič 1993, Puskás 1993, Ramella 1993, Rosoli 1993. Bidragsyterne i Hoerder og Rössler sammenlikner ikke med Norge.

⁴⁶³ FAN III 22

⁴⁶⁴ *Symbolsk kapital*: Om en person har symbolsk kapital, har han eller hun ressurser i form av økonomisk, kulturell og sosial kapital, som forlener vedkommende med en anerkjent prestisje. Hva som anerkjennes i et samfunn er ikke tilfeldig, men mønstret og ordnet i hierarkier. Fordi symbolsk kapital gir føringer på evnen til å bli respektert, hørt og anerkjent innebærer det makt. Hva som er symbolsk kapital er ikke fastlåst, men heller ikke fritt for individet å avgjøre alene, men er snarere et mønster av føringer delt innenfor et større felleskap av individer (Bourdieu 1991, 1992, 1995).

⁴⁶⁵ Meyer 1997, s. 85. Utdypet i Norbert Elias *Über den Prozess der Zivilisation* fra 1939, se også Mennell 1992

⁴⁶⁶ Meyer 1997, s. 85

direkte. Omgangsførmene hadde endret seg i retning av en mer klasseuniversell ”skikk og bruk”, selv om de materielle forskjellene vedvarte. At de forfinede nasjonalt standardiserte adferdsformene var langt mindre strukturert i Amerika enn i Norge gjorde tilpasningen til Amerika lettere. Symbolsk differensiering virket som et hinder mot sosial mobilitet i Norge mens denne symbolske differensieringen altså var mindre strukturert i Amerika noe som innebar færre barrierer for sosial mobilitet. I denne sammenhengen bør det påpekes at klasse- og standsdistinksjoner i Europa delvis ble erstattet med rasebaserte og etnisk baserte distinksjoner i USA, men fordi nordmenn på 1800-tallet nærmest uten unntak tilhørte kategorien hvite protestanter, tilhørte nordmenn, uavhengig av standsbakgrunn, den delen av befolkningen som kom best ut innenfor et samfunn der rasekategorier var en sentral distingverende faktor. Ved at symbolsk kapital ble mindre avgjørende (når vi ser bort fra rase og kjønn) ble konsekvensen for norsk-amerikanerne at muligheten for sosial mobilitet i større grad ble avhengig av materielle ressurser, kunnskap og evner.

Kapittel 5: Religion og tro

At mange innvandrere kom til USA på grunn av religiøs frihet er en sentral del av den amerikanske nasjonalmyten.⁴⁶⁷ I populære forestillinger om USAs historie har religionsfrihet vært ansett som en sentral motiverende faktor for utvandrerne. I norsk utvandrings-historiografi derimot har ikke religion hatt noen fremtredende plass som motivforklaring.⁴⁶⁸ Jeg vil hevde at denne undersøkelsen langt på vei støtter opp om tidligere norsk historiografi. Videre vil jeg argumentere for at religionsfrihet, i den grad den var relevant for utvandrerne, heller virket som en negativ faktor. Dette kommer frem i brevene på tre måter.

Brevene beskriver religion i Amerika som preget av ressursmangel, uorden og tros mangfold. Ressursmangel innebar mangel på prester, kirkebygg og teologiske utdanningsinstitusjoner. Uorden innebar intern strid og splittelse av norske menigheter. Trosmangfold innebar møter med andre kristne retninger via menigheter eller misjonærer. For brevskriverne hadde også dette tredje punktet en negativ valør, da det i stor grad ble forbundet med sekterisme og vranglære. Enkelte av amerikabøkene skiller seg fra denne tendensen ved at de omtalte religionsfriheten som et gode.⁴⁶⁹ Dette var et uttrykk for at de bedømte saken på generelt grunnlag, ikke ut ifra personlig erfaring. Hva trosfriheten førte til i praksis var for dem uvesentlig i forhold til hvordan den sto som et prinsipielt ideal.

I brevene finner vi uttrykk for forestillinger som så menneskelige behov som todelt: legemlige og sjelelige. Sjelens behov ble stundom ansett som vel så viktig å tilfredsstille som legemets. Hvor utbredt slike forestillinger var, kan det ikke gis noe godt svar på. Men fordi denne formen for dualisme har vært sentral innen kristendommen er det rimelig å anta at slike forestillinger var utbredt. For mange utvandrere var det derfor viktig at Amerika også kunne tilfredsstille sjelens behov, at de kunne delta i kirkelige handlinger, utføre sakramentene og høre Guds ord. Brevene informerte potensielle utvandrere om Amerikas fordeler og ulemper på dette feltet ut fra en praktisk, egenerfart tilnærming.

Norge var i perioden preget av vekkelse og sekularisering. Det ble forkynt en mer individrettet tro der det ikke ble ansett som ”... nok å vere døypt og gå i kyrkja”.⁴⁷⁰ Slik ble tro noe man fikk et mer aktivt forhold til, noe som igjen førte til sekularisering blant visse grupper og mer folkelig aktiv trospraksis blant andre grupper. Hallgeir Elstad skiller mellom to religiøse

⁴⁶⁷ Gerstle 2000, s. 64f

⁴⁶⁸ Ett unntak er den aller tidligste utvandringen, som anses å ha vært delvis religiøst motivert. I tillegg kommer små enkeltgrupper som for eksempel kvekerne.

⁴⁶⁹ Gunderson 1886, s. 45

⁴⁷⁰ Elstad 2002, s. 136

kulturer, der én var knyttet til "... forvaltningen av sakramenta og til oppslutnad om dei kyrkjelege handlingane."⁴⁷¹ I den andre sto personlig omvendelse, lydighet og bevisst tro samt fravær av vantro og likegyldighet sentralt.

Amerika blir i brevene beskrevet som et sted der synden var mer utbredt enn i Norge, og at "dette Lands kristendom fordemeste bestaar" av "Verdens Forfænglighed" og "Tidsfordriv".⁴⁷² Dette settes i direkte forbindelse med religionens svake stilling. En utvandret prest brukte ord som "brogede liv" for å beskrive Amerika og mener det "især paa det Kirkelige Felt ter sig kraftig."⁴⁷³ Utvandrenes beskrivelser av "synd" er i mange tilfeller hentet fra egne observasjoner og refererer derfor til konkrete enkelttilfeller, som for eksempel en erfaring med å måtte jobbe på skjærtorsdag og langfredag fordi det "Her agtes ikke stort paa saadane dage."⁴⁷⁴

Amerika står ikke som noe ideal når det gjelder religion, verken i praksis eller i lovverk. Det er en generell tendens i brevene at det "gamle" Norge, ikke "det nye" Amerika, framstår som ideal og ressursbase i religiøse henseender.⁴⁷⁵ Brevene beskriver religiøse uroligheter innenfor de norske bosetningene og det informeres om prestemangel, noe som synes å ha bekymret mange. Andre trosretninger beskrives med stor skepsis eller redsel. Religion står således i sterk kontrast til den øvrige informasjonen om Amerika, der Amerika generelt fremstår som preget av fordeler i forhold til Norge.

Når religiøse trekk ved Amerika beskrives er det i all hovedsak den norske bosetningen som står i fokus. Slik blir forestillingen om Amerika til en forestilling om det norske Amerika. Det gjør Amerika til noe kjent. Det lages derfor en forbindelse i brevene mellom etnisitet og religion. Slik blir det religiøse livet også noe som knytter de norske bosetningene og Norge sammen. Religionen virket således *etniske konserverende*. Andre studier bekrefter også denne prosessen.⁴⁷⁶

Mangel på prester og kirker

Prestemangelen i de norske bosetningene i Amerika ble ofte omtalt i brevene.⁴⁷⁷ Enkelte inneholder beskrivelser av total mangel, men de fleste klager fordi det er for få prester på et for stort område og at det "her er en vid Arbeidsmark, flere Steder ønsker Betjening."⁴⁷⁸ Omtalen

⁴⁷¹ Elstad 2002, s. 176

⁴⁷² FAN III 208

⁴⁷³ FAN IV 72. At brevskriveren var prest kan leses ut av et annet brev, FAN IV 51

⁴⁷⁴ FAN IV 63

⁴⁷⁵ Med *ressursbase* mener jeg rådgiver i teologiske spørsmål, som ressurs for religiøse skrifter og som personlige ressurser (predikanter og prester).

⁴⁷⁶ Daniels 2002, Lovoll 1997, Blanck 2001. Blancks studie gjelder Sverige.

⁴⁷⁷ FAN III 8, 15, 26, 46, 50 (indirekte), 52, 81, 120, 137

⁴⁷⁸ FAN III 208

av dette fenomenet var preget av bekymring for egen, barns og lokalsamfunnets religiøse behov.⁴⁷⁹ Det synes som om disse behovene ansees som svært viktige, særlig gjelder det barns deltagelse i religiøse seremonier som dåp og konfirmasjon. Prestemangel ble av noen brukt som forklaring på utbredelsen av ”syndig oppførsel” innenfor det norsk-amerikanske samfunnet. En gårdbruker fra Iowa var bekymret fordi ”en del af os ikke [har] nogen Præst nu.”⁴⁸⁰ Dette var en fare for barnas fremtid fordi det ”lit længre Borte [er] baade drikk og Dans Og alskens ugudelighed.”⁴⁸¹ Tanken om at Amerikas ressurser skulle sikre barna en god fremtid synes derfor å være truet av manglende religiøs opplæring, noe som kunne lede barna inn i et syndig liv. I *Morgenbladet* ble Amerika omtalt som en ”åndelig Ørken” og prestemangelen beskrevet som en ”Nød.”⁴⁸²

Norsk-amerikanernes omtale av prestemangel var en beskrivelse av et møte med en annen samfunnsorganisering enn den de var vant til fra Norge. Brevene forholdt seg ikke til denne ulikheten i samfunnsorganisering på strukturelt og formelt nivå, men på praktisk og lokalt erfart nivå. To forhold sto sentrale i denne sammenheng: Utvandrerne sine erfaringer med den sekulære amerikanske skolen og deres erfaringer med å bygge opp menigheter utenfor statlig organisering. Begge er erfaringer fra møtet med et samfunn der ansvaret for den formelle organiseringen av religion var på et individuelt nivå snarere enn på et statlig nivå. Denne forandringen kunne av innvandrere tolkes på to ulike måter, enten som en frihet fra religiøs tvang eller som en ekstra byrde der enkeltindividet ble påtvunget ansvaret for et felt det ikke følte seg kompetent til eller ansvarlig for å forvalte.

Hvilke av disse to reaksjonene som var mest utbredt i det norsk-amerikanske innvandrer-miljøet er vanskelig å gi et klart svar på. Vi vet at kun halvparten av de norske innvandrerne deltok i et kirkesamfunn,⁴⁸³ noe som peker i retning av at mange så statens fravær i religiøse henseender som en frihet fra religiøs tvang. Men i det som formidles via brevene til Norge, er den andre siden fremtredende. Det var altså de som så ”egenansvaret” som negativt som skrev hjem om disse forhold. De som eventuelt synes dette var en ”frihet” er i all hovedsak tause i brevene. Det er derfor rimelig å anta at det var det negative bildet som festet seg i den norske bevisstheten.

At ansvaret for religiøs opplæring og praksis var flyttet fra staten og ned til enkeltindividene eller ikke-statlige kollektive sammenslutninger, innebar også en økonomisk bekymring som

⁴⁷⁹ Slike religiøse behov som vi her ser beskrevet i brevene har også vært sentrale i andre undersøkelser, se for eksempel Førre 2005, Nichol (red.) 2003 og Hamre 1981

⁴⁸⁰ FAN III 8 (se også samme brevskriver Svend Larsen Haug 10, 26, 46, 58, 81)

⁴⁸¹ FAN III 8 (Svend Larsen Haug)

⁴⁸² *Morgenbladet* 18. august 1866

⁴⁸³ Lovoll 1997, s. 77

ble formidlet til Norge. Margit Olsdatter Opsata fra Minnesota skrev i 1872 at ”vi har været for faae til at Lønne nogen Præst.”⁴⁸⁴ Menigheten hun tilhørte var også for liten til å få bygd en kirke, noe som medførte at ”Gudstjenestene [måtte] holdes i private hus.”⁴⁸⁵ Når hun senere konkluderer med at ”Det er saa frit her i Amerika i slige Henseender”⁴⁸⁶ var ikke ”frit” positivt ladet, men snarere negativt. ”Friheten” ble slik opplevd og formidlet som en belastning.

Prestemangelen var altså den mest umiddelbare og oftest uttrykte erfaringen. I dette hen- sendet var derfor Norge et forbilde, og Norge forvaltet den religiøse ”kapitalen” i form av utdannede prester og teologisk autoritet. Dette kommer til uttrykk i brev ved omtale av at menigheter hentet prester i Norge.⁴⁸⁷ Uttalelser som ”Det er tale om at vi Skulde faa Præst fra Norge om en tid, og det var vort beste ønske, naar vi fik en Christeligsindet Mand der i fra”,⁴⁸⁸ viser tydelig at Norge var forbildet. I den samtidige norske samfunnsdebatten ser vi uttrykk for det samme. I aviser ble det uttrykt bekymring for utvandrerne religiøse liv, og det ble etterlyst hjelpetiltak både fra statlig hold og fra det Teologiske Fakultet.⁴⁸⁹

Den sekulære amerikanske skolen styrket bekymringen og gjorde prester eller norske lære- re ekstra viktige for å sikre barnas religiøse opplæring. Det ble klaget over at ”Med Børnenes Undervisning i Religion staar det daarligt til.”⁴⁹⁰ I brevene finner vi altså gjenklang av debatten rundt trosopplæring av barn og den offentlige skolen som ble ført i menigheter, aviser og bøker innenfor det norsk-amerikanske miljøet i perioden 1850 til 1870-tallet.⁴⁹¹

Den sekulære amerikanske skolen og mangelen på norske skolelærere kan derfor ha vekket den samme formen for bekymring som prestemangelen. At en ikke fikk utført religiøs praksis så korrekt og så regelmessig som man ønsket og heller ikke var sikker på at barna fikk den religi- øse opplæringen de trengte, kan synes å ha bekymret mange. Margit Olsdatter Opsata skrev om sine yngre søsken ”som maa hjelpe sig selv” og ikke har ”saa meget undervisning i Skolen”. Hun var forundret over at de ”her kunne lære noget.”⁴⁹² Dette står i kontrast til flere av ameri- kabøkernes omtale av amerikansk skole. Særlig Gunderson er svært positivt innstilt, og skrev; ”Havde det ikke været for Commonskolen, denne velsignede Indtitsjon ... vilde Landet aldrig kunnet haft den jevne og rolige Fremgang.”⁴⁹³

⁴⁸⁴ FAN III 52

⁴⁸⁵ FAN III 137

⁴⁸⁶ FAN III 137

⁴⁸⁷ FAN III 32, 52, 81, 120, 137, 156 (eller at de tar i bruk norske religiøse bøker som i FAN IV 19)

⁴⁸⁸ FAN III 52

⁴⁸⁹ *Morgenbladet* 18. august 1866

⁴⁹⁰ FAN IV 104

⁴⁹¹ For mer om debatten rundt *common school* og religiøs opplæring av barn, se Hamre 1981

⁴⁹² FAN III 137

⁴⁹³ Gunderson 1886, s. 22. Hamre mener den norsk-amerikanske pressen var jevnt over positiv. Se Hamre 1981, s. 308ff, men mange prester gikk hardt ut mot *common school*, og kalte den både hedensk og kristus-fiendtlig. Hamre 1981, s. 308

Her ser vi nok en gang diskrepansen i beskrivelser i bøker og brev ved at brev tok utgangspunkt i egne erfaringer, mens bøkene tok utgangspunkt i lovverk, idealer og praksiser i områder mindre preget av nyetablering og norsk bosetning. Brevene kan jevnt over sies å representere en moderat skepsis mot *common school*.

At det i Amerika var store avstander og få prester bød på hardere arbeidsforhold for presterne. En brevskriver informerte om at ”Vaar gamle Præst er reist til Norge. Han kunde ikke ud staa de lange og besver lige reise som en Præst maa ud holde her.”⁴⁹⁴ Norske aviser hentydet stundom at norske prester ikke var særskilt interessert i å dra til Amerika. Her finner vi igjen uttrykk for forestillingen om Amerika som egnet for bønder og fattige, men uegnet for ”de kondisjonerte”.

Selv om det generelle inntrykket er at Amerika ble ansett som et sted der forholdene for religionsutøvelse var dårligere enn i Norge, finnes det visse unntak som mente det var ”Lige saa God Orden paa Alt” i Amerika som i Norge. Men også her ser vi antydninger til en underlegenhet, ved at Amerika må bekreftes som like bra som Norge. Slik sett synes heller ikke unntakene på dette feltet å mene at det var bedre i Amerika. Elise Wærenskjold skrev i 1870: ”da vi nu haver Norsk Præst (det er en yppelig Mand) saa har vi Gudstjeneste hver Søndag, untagen 2-2 Maander i året.” Det som i Norge var en selvfølge angående religiøs praksis var ikke en selvfølge i Amerika.

Det negative bildet ble mildnet av at mange brev uttrykker en fremtidsoptimisme også i forbindelse med religiøse forhold. Et brev fra 1870 fokuserer på den store forbedringen og raske utviklingen som har skjedd i området, også innenfor det religiøse liv, og en tro på at forbedringen vil fortsette.⁴⁹⁵ I et annet brev finner vi uttalelser som ”Kirken er ikke opført ennå men pladsen udseet”.⁴⁹⁶ Også her ser vi at fremtiden ble vektlagt, snarere enn den religiøse situasjonen i øyeblikket. Sammenlikningen ble derfor en sammenlikning mellom hva Norge *er* mot hva Amerika kan *bli*. Fremtidsoptimisme mildnet slik de generelt negative beskrivelsene.⁴⁹⁷

Strid i religiøse spørsmål

Innenfor de norske bosetningene hersket det stor uenighet om religiøse spørsmål. Særlig sent-

⁴⁹⁴ FAN III 156

⁴⁹⁵ FAN III 43

⁴⁹⁶ Olava (Øvervolden) Braaten datert 8. mars 1889, Norsk Utvandremuseum Hamar

⁴⁹⁷ Det var heller ikke alle brev som var kritiske. Det fantes også de som formidlet en mer bekymringsløs holdning til de religiøse tilstandene. Et eksempel finner vi i FAN IV 5: ”Kirke har vi, prest har vi og skole har vi, alt i bedste orden”.

ralt var spørsmålet om hvorvidt slaveri var syndig eller ikke, samt predestinasjonslæren.⁴⁹⁸ Uenighetene førte til splittelser. Informasjon om disse stridighetene ble beskrevet i mange brev, og vi kan anta at de var kjent i Norge i perioden. Det ble også skrevet bøker om denne striden som vi kan anta ble lest i Norge.⁴⁹⁹ At uenighetene beskrives som en ”Religions Strid”⁵⁰⁰ kan ha gitt inntrykk av skarpe motsetninger. Svend Larsen Haug, en gårdbruker fra Iowa, informerte om at ”paa en del stæder har hele menigheder gaaet ud og paa en del stæder en del af menighederne.”⁵⁰¹ I et senere brev skrev han at ”det Raabes fra alle Stæder, her er Christus og der er Christus ja Særdeles i dette Land.”⁵⁰² Slike beskrivelser kan ha gitt inntrykk av uroligheter.

I et brev fra 1870 ser vi at læren i Norge betegnes som den rette, mens de nye retningene innenfor den norske bosetningen i Amerika sees på med skepsis. Brevskriveren skrev: ”Om dans Lære de at det er ikke Synd at danse, naar det Sker med anden, og mange andre ting Som vi Slet ikke havde lært det gjemme.”⁵⁰³ Andre så spliden mer som en maktkamp og kunne ikke finne ut ”hva de skal være uenige om”.⁵⁰⁴ Men alle anså spliden som negativ. Her ser vi nok en gang at det var Norge som innehadde autoritet og orden i teologiske spørsmål.

At striden gikk internt i det lutherske trossamfunnet kan ha virket ekstra skremmende, fordi striden da angikk dem selv direkte. Svend Larsen Haug fra Iowa var bekymret for at den retningen han selv tilhørte hadde blitt ansett som en ”Sækt”.⁵⁰⁵ Fremmede trossamfunn kan se ut til å ha fremstått som mindre truende fordi de var fjernt fra de norske bosetningene og derfor ingen direkte trussel.

Nordmennene i Amerika beskrives også av enkelte som ugudelige og materialistisk orientert, ”[norsk-amerikanerne] er dels Jesu Christi Korsens Fiender og almindeligt er det at de har Bugen til Gud og sætter Ære i sin Skjændsel og tragter efter de Jordiske Ting.”⁵⁰⁶ Slik innveves det en trussel i ett av Amerikas positive trekk, nemlig materiell velstand. Altså ser vi en idé om at lett tilgang til jordisk gods kan gjøre at en fristes bort fra Gud og således fortape sin sjel, et tankegods vi finner igjen i Bibelen.

⁴⁹⁸ Predestinasjonslæren: Teologisk lære om at menneskets skjebne er forutbestemt av Gud, som formulert av Augustin m.fl.

⁴⁹⁹ FAN IV side 70. Brevet nevner at de har sendt en slik bok til Norge.

⁵⁰⁰ FAN III 8 (Svend Larsen Haug)

⁵⁰¹ FAN III 8 (Svend Larsen Haug)

⁵⁰² FAN III 81 (Svend Larsen Haug) Her refereres det til *Bibelen* Matt 7:15-23 om å være varsom for falske profeter.

⁵⁰³ FAN III 52. Samme brevskriver nevner flere forhold som skiller de ulike norske kirkesamfunn fra trospraksis i Norge. Han skrev, ”evangeliet meddeles til alle som hører det ikke bare de som tror, at Søndagen ikke er så bindene som Sabbathen for jødene, slik at det ikke er en synd å arbeide på søndager så lenge hviledagen byttes med en annen dag.”

⁵⁰⁴ FAN IV 61

⁵⁰⁵ FAN III 46

⁵⁰⁶ FAN III 93. Siste del av sitatet ”de har Bugen ... de Jordiske Ting” er et bibelsitat hentet fra Fil 3:19 Den semantiske betydningen av ”Bugen” er magen og ”Skjændsel” er skam.

Far til en prest som skriver om sin sønns embede mente det var ”megen Trængsel og Uro” i menigheten.⁵⁰⁷ I det følgende sitatet finner vi uttrykk for en skepsis mot den teologiske retningen de norske kirkesamfunnene tok i Amerika, og oppdelingen av menigheter som fulgte av dette:

Den Lutherske Lære iblandt den norske Befolkning er nu adskilte i 4 Samfund; blandt dem som vil have Guds Ord, og kalde sig Christne. En stor Del agter intet derom, ja foragter det norske Sprog, og spotter den gamle Lutherske Bekjendelse; men det Bedrøveligste af Alt er: At de fleste Kjerkens Lærere, gjør Saligheds Vei lettere, og Stien saa meget bredere, en Guds Ord urokkelig Sandhed har beskrevet.⁵⁰⁸

Her er det altså tydelig at striden er en trussel mot ”den sanne kristendom” og at den religiøse praksisen i Amerika er grunnere enn i Norge. For sterkt troende mennesker i Norge kan denne type beskrivelser av en mer liberal lesning av Bibelen i Amerika ha virket svært skremmende, og derfor fungert som en barriere mot å utvandre fra Norge. For flertallet var det nok likevel selve striden som virket skremmende, ved at den hadde konsekvenser for trospraksis og kunne så splid i nabolag og familier.

Trosmangfold, sekter og ukjente trosretninger

Selv om det kan synes som om fokuset på religiøse forhold først og fremst omhandlet interne forhold i den norske bosetningen, beskrev noen brev religion i Amerika mer allment. Et gjennomgående trekk var å se Amerika som et sted der ”Ale Slags Relion segter [er] Blande om verandre.”⁵⁰⁹ Og at alle kan ”gaae Over til vilken som helst Sekt eller Menighed.”⁵¹⁰ Denne forekomsten av mange ulike trosretninger og muligheten til å velge tro synes hos en overveiende majoritet ikke å være forbundet med noe positivt, men snarere et tegn på uorden. Amerika ble snarere ansett som ett ”moderland for al salgs vildfarelse.”⁵¹¹ At frihet ble ansett som noe negativt finner vi i et brev sendt fra Norge. Brevskriveren, en kontorist som var sterk forsvarer av monarkiet, var redd for republikken fordi ”den frihed, som man raaber paa, kan blive ombyttet med noget, som er det modsatte af frihed. Hva vor religion og statskirke angaar, saa seer det du til at den sløves af den saakaldte frihed”.⁵¹²

I et brev sendt til Norge mente brevskriveren at det var ”sørgelig at høre at folk som i sin Barnelærdom ere Oplærte i den rene Lutherske Lære skal Overgaae til andre som vi med

⁵⁰⁷ FAN III 208

⁵⁰⁸ FAN III 208. Her refererer brevskriver indirekte til *Bibelen* Matt. 7:13-14, om at Guds vei er smal.

⁵⁰⁹ FAN III 128

⁵¹⁰ FAN IV 31

⁵¹¹ FAN III 117

⁵¹² *Brev hjemmefra* nr 82, brevskrivners understrekning.

Bestemthed kan sige Falske Gudsdyrkelser.”⁵¹³ En annen brevskriver sammenliknet andre menigheter med ”Udsværmede Bisværme”⁵¹⁴ som man måtte ”vogte sig for Stik af”⁵¹⁵. Mangfoldet var altså ansett som en direkte trussel; vi finner ingen økumenisk idé i brevene, snarere oppfatninger om at det fantes én rett lære. Slik blir enhver annen lære en trussel mot ”den sanne tro”. Møte med andre retninger medførte derfor fordømmelse, som en brevskriver som mente baptistenes dåpsseremonier ”var noget Humbug ... som saa meget andet i Amerika.”⁵¹⁶

For mange av utvandrerne var religionsfriheten i Amerika årsaken til dette negative mangfoldet. Trusselen dette medførte kommer særlig godt til uttrykk i dette brevet:

Religions-Frihed Findes da ogsaa her, men vi *haabe* de gjenem vore Synodes Dygtige Prester af den Norske Evangeliske Luterske Kirke af Guds naade *vil stride af alle Krefter* at formere vort Kirke Samfund.⁵¹⁷

At religionsfriheten også var det som muliggjorde utøvelse av skandinavisk lutheranisme synes her å falle i bakgrunnen og blir ikke påpekt i brev. Noen trakk derfor slutningen at ”Her er riktignok i Amerika Sekternes Land, ja selv mange Norske have forkastet Kristendommen.”⁵¹⁸ Kristendom blir her likestilt med skandinavisk lutheranisme, mens alle andre – katolisisme så vel som andre protestantiske retninger – ble avskrevet som ”sekte”.⁵¹⁹

I brevmaterialet finnes ingen positive omtaler av religionsfriheten. Det finner vi derimot i amerikabøkene. Gunderson mener religionsfriheten var en velsignelse for kirken. Den hadde ført til at amerikanere var svært aktive kirkegjengere og at det var stor toleranse mellom tros-samfunn.⁵²⁰ Heller ikke Hjelm-Hansen synes direkte negativ til religionsfriheten, men han advarte mot at ”... Mangelen af en i Konstitutionen anerkjendt Religion sluttligen vil lede til almindelig Umoralitet og Anarki.”⁵²¹ I et brev trykt i *Morgenbladet* 1868 omtales også religionsfriheten som et gode.⁵²²

⁵¹³ FAN IV 31. Et annet eksempel finner vi i FAN III 93, der brevskriveren synes svært glad for at han på sin reise traff så mange nordmenn ”som holder ved den gamle erkjente Sandhed som vi i Norge elskede og holte fast ved.”

⁵¹⁴ FAN IV 61

⁵¹⁵ FAN IV 61. Det er rimlig å anta at denne type advarsler ble oppfattet som en referanse til Bibelens advarsler om falske profeter. Se *Bibelen*: Matt. 7:15-23, Matt 24, Gal. 5:9, Joh. 4:1. De gjentatte referansene til Bibelen må ha gitt slike utsagn en viss autoritet. Ved at falske profeter ble ansett som vanskelige å avsløre må dette ha vært en fare forbundet med Amerika.

⁵¹⁶ FAN III 195

⁵¹⁷ FAN III 143 (min uthevning)

⁵¹⁸ FAN III 134

⁵¹⁹ Å ikke regne katolisismen innenfor det kristne felleskap var normen heller enn unntaket i perioden. Mer overraskende er skepsisen rettet mot andre protestantiske retninger.

⁵²⁰ Gunderson 1886, s. 45

⁵²¹ Hjelm-Hansen 1874, del 2, s. 57

⁵²² *Morgenbladet* 26. juni 1868

Konkluderende bemerkning

Gunder H. Skare skrev om Amerika til sine foreldre at ”her er ikke saa Goo Relion som det Var i Nørge.”⁵²³ Sett under ett synes dette å være et utbredt syn også i andre brev. Den i overveiende grad negative omtalen av religiøse forhold i Amerika som ble formidlet, medførte at nordmenns forestillinger om de religiøse forholdene i Amerika ikke bare bør betegnes som en lite relevant motivasjonsfaktor for utvandring fra Norge, men som en faktor som kunne motivet et valg om å bli værende i Norge. Denne faktoren kan også ha innvirket på sammensetningen av utvandrere.

Gjerde hevder at de europeiske innvandrerne

... commented on a political freedom that promised men the vote, a condition that had been denied them in Europe. They were amazed at the economic opportunity that permitted them to enjoy an economic mobility that would have been impossible at home: and they were astonished at the freedom of religion.⁵²⁴

Brevene underbygger ikke at dette var tilfelle i forhold til norsk-amerikanerne, verken når det gjelder den politiske friheten som i liten grad er omtalt i brevene (som vist i kapittel 3), eller religionsfrihet, som synes å ha blitt sett på med skepsis heller enn beundring.

I brevene ble religiøst liv og felleskap i Amerika nært forbundet med den kollektive etniske kategorien ”norsk”. Beskrivelsene av prestemangel, kirkestrid og sekter har således også et samlende element og viser til kollektive fellesinteresser basert på etnisk tilhørighet. Selv om det religiøse livet beskrives som ufordelaktig, inneholder brevene også en optimisme om at utviklingen går i positiv retning. Målet var norske forhold. Slik viser beskrivelsene av det religiøse liv i Amerika også til en utvikling av at lokalsamfunnene gradvis blir mer norske. Brevene beskriver altså at utvandrerne ikke over tid blir mer ”amerikanske” slik vi kanskje skulle tro. Brevenes beskrivelser av det religiøse feltet kan således både sees på som et uttrykk for en kultur- og etnisitetskonserverende prosess og som et uttrykt ønske om å bevare og videreføre ”det norske”. Omstendighetene rundt nyetableringsfasen, som medførte endring av et norsk levevis, ble slik ansett som en midlertidig mellomfase. Bruddet ble gjennomført for å kunne oppnå kontinuitet. Amerikanske forhold ble midlertidig akseptert av nødvendighet i påvente av gjenoppsettelse av en norsk orden. Målet var således å skape et nytt Norge i Amerika snarere enn å assimileres inn i et nytt land.

⁵²³ FAN III 98

⁵²⁴ Gjerde 2005, s. 6

Kapittel 6: Amerika som et utvidet Norge

Jeg vil i det følgende presentere en tese om at forestillingene om Amerika i Norge for store deler av befolkningen var begrenset til ett bestemt utsnitt av Amerika med egne sosiale, romlige og temporale (*tidlige*) særtrekk som skilte det fra det øvrige Amerika. Dette utsnittet av Amerika utgjorde rammen for informasjonen i brevene fordi det var dette samfunnet innvanderne var en del av og hadde erfaring fra. Dette samfunnets oss/dem-kategorier og de relasjonene det var sammensatt av var ikke begrenset av lokalitet, men overskred nasjonale grenser. Slik utviklet det seg transnasjonale samfunn. Slike transnasjonale samfunn endret karakter over tid, påvirket av samspillet mellom den sosio-kulturelle sammensetningen av migrantene og de naturlige omgivelsene. Gjerde kaller disse faktorene henholdsvis *human geography* og *physical geography*.⁵²⁵ Det norsk-amerikanske samfunnets særtrekk, dets transnasjonale karakter og dets forandring over tid formet forestillingene om Amerika i Norge og gjennom det migrasjonsstrømmen. At migrantene evnet å transformere de områdene de kom til slik at disse ikke lenger var det samme, kommer frem i brevene ved at det fortelles om hvordan dette nye samfunnet gradvis tar form. Denne prosessen kan gi oss innsikt i motiver for migrasjon og i hvilken grad utfarten berodde på et ønske om å bevare eller forandre ens livssituasjon. Som jeg vil belyse nærmere i dette kapittelet kan det synes som om mange utvandrere var motivert av et ønske om å bevare sin livsform, slik også Semmingsen har påpekt. Forestillingen om at dette var mulig i Amerika var formet av det bildet brevene gav av et Amerika transformert av nordmenn, tilpasset den norske bondestandens preferanser og normer.

Hva særpreger transnasjonale samfunn og hvorfor kan de norsk-amerikanske samfunnene sees på som transnasjonale? En størrelse, i denne sammenheng et samfunn, er hva den er i kraft av sine relasjoner til andre.⁵²⁶ Et samfunn kan sees på som en størrelse preget av felleskap, forbindelseslinjer, lojalitetsbånd og samhandling. Et transnasjonalt samfunn kjennetegnes således av at relasjonene overskrider nasjonale grenser.⁵²⁷ Av brevene ser vi at kontakten med familie, bygda og venner i Norge ble opprettholdt. Slik fløt norske lokalsamfunn på et vis sammen med lokalsamfunn i Amerika. Gunnar Malmberg mener at "[i]nternational linkages are not only established between countries but more precisely between specific places or re-

⁵²⁵ Gjerde 1997

⁵²⁶ Bourdieu 1992, s. 15f og 228f, Emirbayer 1997, Kjeldstadli 2006 og Kjeldstadli (Upublisert), s. 24

⁵²⁷ Denne følgende tilnærmingen til transnasjonalisme er hentet fra Gabbacia 1999, Gerber 2001 og Thelen 1999. I fag som sosiologi og antropologi har det vært en omfattende debatt vedrørende definisjonen av transnasjonalisme-begrepet, se for eksempel Portes 1997. Jeg forholder meg her til en vid definisjon med vektlegging av det som har vært omtalt som "transnationalism from below" som i Gerber 2001.

gions»⁵²⁸. Dette er tydelig i Norge-Amerika-migrasjonen. Disse samfunnene hadde familie, slektsbånd og bygdeidentitet som bærende enhet. Det gjør at disse samfunnene blir mer synlige for oss hvis vi legger det Faist kaller meso-nivået til grunn for undersøkelsen.⁵²⁹ Det innebærer å se etter forbindelseslinjer og kontakter innenfor nettverk snarere enn å se på mikroperspektivets individnivå og makroperspektivets strukturnivå. Forbindelseslinjer opprettholdt gjennom brevene gjør at det norske samfunnet og det amerikanske samfunnet ikke kan sees på som to distinkt atskilte deler. For nettverkene involvert i denne prosessen, for eksempel bygda og familien, var lokalsamfunn i Amerika av stor betydning og en integrert del av hverdagen. Nettverkene på tvers av Atlanterhavet var slik tett integrert på en måte som gjør at vi kan omtale dette som et samfunn. Fordi disse nettverkene var mellom bygder og mellom slektninger fikk de transnasjonale samfunnene preg av å være sosialt homogene. Videre var de dynamiske, forandret seg gradvis og forandret resten av samfunnene de var en del av.

Utvandrerens utbredte kontakt med Norge via nye utvandrere, brev og immigrantpresse bandt de norske bosetningsområdene kontinuerlig sammen med familie, venner og storsamfunnet i Norge. At de norske bosetningene i mange tilfeller var etnisk sett svært homogene og at de lå i avsidesliggende områder der det amerikanske storsamfunnet var lite dominerende, gjorde at kontakten med Norge var en viktig del av kontakten med verden utenfor det lokale. Tilsvarende kan sies om mange bygder i Norge, der amerikakontakten var en viktig del av kontakten med verden utenfor bygda.

Hvilke sosiale, romlige og temporale særtrekk hadde de transnasjonale norsk-amerikanske samfunnene? I overveiende grad var det norske Amerika plassert i det landlige Midtvesten, med forbindelseslinjer til det landlige Norge. Den norske migrasjonsstrømmen til disse områdene hadde funnet sted fra 1830-tallet, men fikk først et bredt omfang fra tiden etter 1860. De norske migrantene tilhørte i overveiende grad bondestanden og hadde bøndene og bygdeallmuens særtrekk og preferanser. Samspillet mellom disse faktorene gjorde at de migrasjonserfaringene som forestillingene om Amerika i Norge bygde på kun var et lite utsnitt av de samlede migrasjonserfaringene i Amerika.⁵³⁰ I den amerikanske migrasjonshistorien som helhet ser vi at ulike etniske grupper har svært forskjellige erfaringer. Begrenses dette til regionen Midtvesten, ser vi at også den har en kompleks migrasjonshistorie, der ulike etniske grupper hadde ulike forestillinger og motiver, og utvandret til ulik tid til forskjellige steder i regionen.⁵³¹ Det er altså ikke nok å kategorisere den norske migrasjonen geografisk alene for å finne dens

⁵²⁸ Malmberg 1997, s.40. Faist har et tilsvarende syn, og påpeker at migranter ofte opprettholder sterke bånd til lokalt opprinnelsessted. Se Faist 1997a

⁵²⁹ Faist 1997a

⁵³⁰ Med *samlede* mener jeg i denne sammenheng de erfaringer som også andre etniske grupper gjorde seg i samme periode.

⁵³¹ White 1991, s. 181ff

særtrekk. Det norske migrantsamfunnet bosatte seg i områder med visse tids- og stedsspesifikke særtrekk. Fordi vestekspansjonen var en kontinuerlig prosess, forandret områdene raskt karakter i de årene flest nordmenn utvandret. For eksempel kunne en bosetning rett øst for Mississippi-elven i 1830 ha mer tilfelles med en bosetning i vestre Minnesota i 1880-årene, enn med en bosetning ved Mississippi i 1880-årene. Særtrekkene var bestemt av når området hadde blitt tatt i bruk av europeere, hvilke særegne kultiveringsmuligheter området hadde og de ulike næringsveiene og organisjonsformene til migrantene som kultiverte det. Det særegne for de norske migrantene i denne sammenheng er at de hadde en tendens til å følge like bak det som til enhver tid utgjorde "the frontier". De kom til områdene på et tidspunkt etter at områdene var preget av gruvedrift, kommersiell jakt og handelstasjoner, men før landområdene ble kjøpt opp og preget av enten industri eller veletablerte gårder. De samlede norske migrasjonserfaringene i perioden bar derfor preg av å nesten ikke innebære handels-, gruve- eller industrimigrasjon. Som tidligere vist ble dette kommunisert i brevene.

Brevkorrespondansen gjorde at familie og venner fortsatt kunne ta del i et sosialt felleskap preget av hverdagslige bekymringer og gleder på tvers av den geografiske avstanden. Brevene skapte slik et transnasjonalt felt karakterisert av felleskap og nærhet i kontrast til eksotifisering og fremmedhet. Slik kan selve sjangeren brev og omstendighetene rundt skriveprosessen ha bidratt til å forme forestillingene om Amerika i retning av det kjente og noe som var innenfor "vi"-grensen, i motsetning til aviser og amerikabøker som i større grad var preget av sensasjonsbeskrivelser og eksotifisering. Dermed kan beskrivelser av hverdagslige enkelthendelser ha blitt lest som generelle amerikabeskrivelser, selv om dette ikke var avsenders intensjon.

Den migrasjonsformen nordmenn var en del av var i hovedsak den rurale nybyggermigrasjonen. Faktorer av både sosial, romlig og temporal art var bestemmende også for hvilke type migranter et område var egnet for. Ved at migrantene også over tid tilpasset et område etter eget virke, skapte dette en *kumulativ prosess*⁵³² fordi det var informasjon om disse særegne forholdene som nådde potensielle migranter i Norge og slik tiltrakk flere migranter av samme type.

Generelt ser vi at bosetninger etablert i Midtvesten ble etnisk og sosialt homogene lokalsamfunn, delvis som en konsekvens av slike kumulative migrasjonsprosesser.⁵³³ Videre var disse rurale områdene i Midtvesten relativt isolert ovenfor storsamfunnet og det øvrige USA.⁵³⁴ Den relativt isolerte nybyggertilværelsen begrenset assimilasjonspresset, noe vi ser uttrykk for i brevene primært gjennom fravær av det man kunne forvente av omtale hvis assimilasjons-

⁵³² Malmberg 1997, s. 39f

⁵³³ Se Gjerde 1997, s. 100ff og White 1991, s. 184ff

⁵³⁴ Gjerde 1997, s. 107ff, White 1991, s. 182

presset hadde vært større, men også gjennom omtaler som indikerer at lokalsamfunnene var nokså like lokalsamfunn i Norge. Dette, i kombinasjon med at bosetningene ble bygget opp fra bunnen av, gjorde at de norske migrantene i overveiende grad kunne forme sine lokalsamfunn etter egne preferanser (selvsagt med de strenge begrensningene som lå i naturen selv og nybyggernes materielle ressurser). De som sto for endringene kom fra et bestemt sosialt sjikt av Norge. ”Fornorskingen” av Midtvesten bar derfor preg av å være av både etnisk og sosial karakter. Det transnasjonale samfunnet som ble skapt hadde bondestandens, snarere enn embedsstandens, særtrekk. Dette medførte at der migranter i 1830 måtte tilpasse seg noe helt nytt og ukjent, kunne migranter i 1870 tre inn i et relativt veletablert samfunn som i store trekk var kjent, vel å merke hvis de selv tilhørte bondestanden.

Lokalsamfunnene ble slik formet av nybyggernes særskilte habitus, som var den norske bondestandens habitus. De norske innvandrerne formet lokale områder i Amerika slik at de i kulturell forstand ble relativt like norske bygder. Dette reduserte de sosiokulturelle kostnadene ved å utvandre, og gjorde utvandring mer attraktivt for flere.⁵³⁵ På den annen side bidro ikke denne prosessen til å redusere de sosiokulturelle kostnadene tilsvarende for andre sosiale grupper. Både brev, bøker og aviser informerte den norske befolkningen om disse prosessene, noe som førte til at destinasjonen ”Amerika” fremsto som ”kjent”. I et brev kan vi lese at ”Der er 2 store Norske settlement Bygder alt er nesten som hjemme.”⁵³⁶ Janson informerer om tilsvarende ved å skrive:

Men altid søger Normand til Normand, de trykker ud eller kjøber ud de andre Nationer, som da drager længere Vest, og saaledes gaar det til, at man i Minnesota f. eks. kan reise fra Smaaby til Smaaby, fra Bygd til Bygd og høre Norsk og bare Norsk paa Gader, i Butikker og paa Landeveie, naturligvis som oftest blandet med engelske Ord.⁵³⁷

I et foredrag i *Christiania Arbeidersamfund* i 1868 ble det opplyst om at de norske utvandrerne både holder på gamle skikker og holder seg for seg selv.⁵³⁸ Mer vanlig var det likevel å ikke omtale likhetene eksplisitt slik som i de to overstående sitatene, men snarere beskrive hverdagslige hendelser som om de verken kulturelt eller etnisk var nevneverdig forskjellige fra Norge.

I hvilken grad hadde innvandrerne mulighet til å påvirke egen tilværelse? Dette kan synliggjøres hvis vi anlegger et meso-perspektiv. Det var som et kollektiv på lokalt nivå at utvandrerne var aktører med påvirkningskraft på egen tilværelse (hadde *agency*). Dette innebar konkrete

⁵³⁵ Fischer, Reiner og Straubhaar 1997a, s.57

⁵³⁶ FAN IV 130

⁵³⁷ Janson 1881 (fjerde foredrag)

⁵³⁸ Fra et referat i *Morgenbladet* 28. mars 1868

handlinger, som oppbygning av kirker og menigheter, men også på mer abstrakt nivå, som å gjøre egne normer og kulturelle særtrekk dominerende.⁵³⁹ I reaksjon til teser om at immigranten var en hjelpeløs ”uprooted” har det vært påpekt at det fantes sterke individuelle aktører som bidro til at innvandrerne selv tok kontroll over tilværelsen.⁵⁴⁰ Jeg ser ingen grunn til å betvile dette, men vil likevel påpeke at innvandrerne som kollektive aktører var vel så viktige som driftige enkeltaktører. Ved å se innvandrerne som kollektive aktører som selv formet sine omgivelser blir det tydelig at de innrettet samfunnene mot å bevare livsform knyttet både til sosiokulturelt særtrekk (jordbruk), etnokulturelt særtrekk (norsk), lokalkulturelt særtrekk (bygd/region) og religiøst særtrekk (luthersk). Her ser vi at deres makt som aktører var begrenset når det gjaldt religiøst nivå, fordi dette var avhengig av kompetanse de selv verken innehadde eller hadde makt til å erverve seg på kort sikt. En rekke studier av de norske bosetningene i Amerika har da også vist at de norske utvandrerne etablerte settlement’er som var svært etnisk homogene, og der norske institusjoner, kultur og tradisjoner ble videreført.⁵⁴¹ Som vist i foregående kapitler finner vi også denne prosessen formidlet i brevene.

Akin L. Mabogunje har foreslått at migrasjon bør studeres som ”a circular, independent, progressively complex and self-modifying system.”⁵⁴² I følge Faist har dette perspektivet særlig lagt vekt på at eksistensen av tidligere innvandring reduserer både overfartskostnader (for eksempel forhåndsbetalte billetter), kostnader knyttet til nyetablering (lete etter arbeid og husly, lære nye ferdigheter) og de psykologiske kostnadene ved tilpasning, samt gir mer utfyllende informasjon om jobbmuligheter for innvandrerne som kommer etter.⁵⁴³ Et sentralt element Faist utelater når han ser på betydningen av migrasjon som et selvforsterkende og selvmodifiserende system, er tidligere utvandreres *transformasjon* av (deler av) mottakerlandet *over tid*. For massemigrasjonen fra Norge til Amerika innebar denne transformasjonen som vi tidligere har sett at regionale og lokale områder i USA ble endret fra å være dominert av ”amerikansk kultur” eller ”villmark” til å være ”norske” områder, der norske tradisjoner og norsk kultur dominerte. Utvandrerne selv hadde slik transformert deler av USA fra noe ”fremmed” til noe ”kjent”. Samspeillet mellom utvandrernes beskrivelser og utvandrernes transformasjon av de kontekstuelle forhold i USA gjorde utvandringen til en selvforsterkende prosess. Det er to forhold som her fremtrer som sentrale: viktigheten av å se migrasjonen innenfor en bred tidshorisont der utvandrernes transformasjon av destinasjonssted kommer med i betraktningen, og

⁵³⁹ Svært mange brev beskriver slike prosesser, både direkte og indirekte, se kapittel 4 og 5. Viktig er det også at brevene i særdeles liten grad kan leses som uttrykk for det motsatte, nemlig avmakt lokalt.

⁵⁴⁰ For tesen om ”uprooted”, se Handlin 1953. For reaksjoner, se for eksempel Bodnar 1998

⁵⁴¹ Semmingsen 1950, Lovoll 1997, Lovoll 2005, Jordanger 2001, Aamodt 2005

⁵⁴² Mabogunje 1970, s. 4 Sitert etter Faist 1997a, s.193. For migrasjon som ”self-modifying system” se også Wegge 1998

⁵⁴³ Faist 1997a, s. 193

av å undersøke utvandrerne mulighet til å transformere mottakerlandet. Slik fremtrer vilkårene for å endre samfunnet på lokalt nivå i USA som sentrale for selve migrasjonsprosessen. Både Gjerde og Daniels har påpekt at denne muligheten var større for nordmenn enn for mange andre grupper, og Lovoll har vist at de norske utvandrerne endret samfunnet de kom til på lokalt nivå.⁵⁴⁴ Jeg mener brevene informerte om denne endringsprosessen og derfor endret forestillingene om Amerika i Norge seg i retning av en forestilling om Amerika som likere Norge. Dette innebar at det ble formidlet at utvandring til Amerika ikke behøvde å innebære en drastisk kulturell, etnisk eller religiøs omstilling.

Selv om utvandrerne ikke forandret Amerika på generelt nivå, forandret de Amerika på lokalt nivå i den grad at Amerika var noe annet i 1870/80-årene enn i 1830. Eksistensen av norske skoler, kirker og lokalmiljø gjorde at forskjellen mellom Norge og Amerika på forhold som tradisjon, kultur, språk og sosiale bånd i perioden ble gradvis mindre. Derfor kunne potensielle utvandrere i større grad konsentrere seg om materielle faktorer i beslutningsprosessen. Det er således ikke bare mer og bedre informasjon som gjør kjedemigrasjon og tidligere utvandring til en sentral forklaring på migrasjonsprosessens selvforsterkende kraft, men også tidligere utvandreres evne til over tid å transformere destinasjonslandet til et sted der sosialt liv og tradisjoner kunne ivaretas i tilnærmet samme grad som i avreiselandet. Transformasjonen tidligere utvandrere hadde gjort av det rurale Midtvesten hadde gjort det lettere å overføre *sosial kapital* ervervet i Norge til Amerika.⁵⁴⁵ Avgjørende her var samhörighet, samhandling og opplevelsen av fellesinteresse både på familie-, slekts- og vennenivå og på etnisk nivå.

Selv om de norske migrantenes forandringer av USA ikke fikk avgjørende innflytelse på USA som helhet, hadde de stor innflytelse lokalt og til dels regionalt. De som skrev om USA generelt så ikke disse forandringene. Brevene fra immigrantene derimot, som hadde et lokalt perspektiv, kunne informere om at Amerika hadde blitt svært likt Norge.

I brevene framstår det norske Amerika som det normale. Bøkene er som nevnt ofte noe mer eksotifiserende og blir således overrasket over hvor ”norsk” Amerika er. Slik som Janson:

Da jeg sad i den store Kirke der i Scandinavia [settelment i Wisconsin], fuld av lutter Norske, med norsk Salmesang, norsk Prædiken og norsk Natur rundt omkring, maatte jeg gnide mig i Øinene og spørge, om jeg virkelig var i Amerika, eller om dette var en Drøm.⁵⁴⁶

Det som synes å ha overrasket Janson er det som framstår som den ønskede normaltilstanden i brevene. Her oppstår brudd med å beskrive Amerika som lite vesensforskjellig fra Norge først

⁵⁴⁴ Gjerde 2002, Daniels 2002, Lovoll 1997

⁵⁴⁵ Faist 1997a, s. 199ff

⁵⁴⁶ Janson 1881 (fjerde foredrag)

idet brevsriveren forlater hverdagslivet og narrativt trer inn i noe fremmed. Eksempler på dette er beskrivelser fra overfarten eller fra midlertidige opphold i en by eller et annet distrikt enn "hjemme". Slik blir det "fremmede" i brevene ikke en del av en potensiell utvandrerdestinasjon og mentalt sett ikke et trekk ved det Amerika potensielle utvandrere hadde som sammenlikningsgrunnlag.

Disse norske lokalsamfunnene i Midtvesten var, som vi har påpekt tidligere, en del av et transnasjonalt samfunn. Dette medførte at potensielle migranter i Norge ikke bare forholdt seg til et alternativ som var relativt likt Norge, men at dette alternativet også var en del av det samme samfunnet den potensielle migranten allerede var en del av. Dette fikk fundamental betydning for motivene for å utvandre.

Ved at lokalområder i Amerika hadde blitt "norske" innebar ikke utvandring et steg ut av "vi"-kategorien. Slik ble det de ytre ressursene tilgjengelig i Amerika, altså det som ikke var menneskelig betinget, som fremsto som den største forskjellen mellom Norge og Amerika. Denne forskjellen var i all hovedsak tilgang på jord.

Ved å anlegge et slikt perspektiv på utvandrerne blir den jevne utvandrer ikke en individuell "eventyrer", drømmer eller person med stor vilje til forandring så fremt dette kunne medføre økonomisk vinning. Snarere blir utvandrerne personer som opprettholdt de sosiale bindingene de var en del av og som ønsket å opprettholde sentrale trekk ved den livsformen de var oppfostret i.

Norsk-amerikanerne hadde transformert omgivelsene på en slik måte at de appellerte til visse sosio-kulturelle grupper og at det var behov for en spesiell type *human resources*. Eksempler på typer *human resources* som ble etterlyst eller anbefalt var bønder og landarbeidere som både hadde nødvendige kunnskaper⁵⁴⁷ og var godt egnet for kroppsarbeid (ung og arbeidsom), som beskrevet i kapittel 2 og 3. Videre forutsatte denne samfunnsformen tilgang på en rekke spesifikke ytre ressurser. Det lå ingen determinisme i at det norsk-amerikanske migrant-samfunnet skulle ta den formen det tok. Kontrafaktisk kan vi se for oss at "det norske Amerika" kunne vært et elitefenomen, der nettverkene besto av en øvre middelklasse som baserte seg på handel og kapitalinvesteringer, eller et intellektuelt elitenettverk som baserte seg på akademisk og kulturell kapital. Hadde dette skjedd, ville Amerika for nordmennene hatt en annen konnotasjon, men også faktisk vært noe helt annet, ved at Amerika da ville ha vært formet av andre sosiale gruppers evner og preferanser.

⁵⁴⁷ I denne sammenheng er det viktig å ikke undervurdere kompleksiteten i de jordbrukskunnskaper som behøvdtes for å drive en gård vellykket. Slike kunnskaper tok mange år å erverve. Se også Scott 1998

Det norske migrantsamfunnets spesialisering kan bidra til å forklare at det fikk en begrenset varighet. Som nevnt var samfunnet i stor grad avhengig av en ytre ressurs de selv ikke rådde over, nemlig tilgangen på billig jord, innenfor en viss geografisk enhet og med visse klimatiske egenskaper, som kunne nyttiggjøres med jordbrukskunnskaper ervervet i Norge. I løpet av 1890-årene/begynnelsen av 1900-tallet hadde "the frontier" nådd den 98' lengdegrad, som er et markant klimaskille⁵⁴⁸. Da mistet migrantsamfunnet noe av sitt fundament, nemlig mulighet til ekspansjon ved billig og god jord. Dette medførte at utvandrere etter dette måtte danne nye migrantsamfunn, basert på andre ressurser, lokaliteter og tilpasset andre sosiale grupper og preferanser. For de gruppene som på begynnelsen av 1900-tallet ønsket jord ble Canada et alternativt reisemål, for andre grupper var det i byer som New York og Seattle at migrasjons-samfunn ble etablert. Disse var i stor grad basert på håndverksferdigheter. Slik representerer overgangen til 1900-tallet et brudd i det transnasjonale norsk-amerikanske migrasjonssamfunnet som hadde blitt etablert. Når dette er nevnt, skal man likevel ikke undervurdere betydningen av endringer i makrostrukturelle forhold, som innvandringsbegrensende regler i USA fra 1917 og 1924.

Oscar Handlins tese om *the uprooted*, at innvandrerne til Amerika var rotløse og fremmedgjorte i den nye verden, egner seg ikke for å belyse norsk-amerikanernes erfaringer. Brevenes beskrivelser av lokalsamfunnet, forholdet til storsamfunnet og kontakten med slektninger i Norge tyder på at norsk-amerikanerne ikke var "bewildered people". Det synes heller som om norsk-amerikanerne ganske raskt tilpasset seg sine nye omgivelser og beholdt både sentrale kulturelle trekk og kontakt med slektninger i Norge. Heller ikke grunntanken i det som har vært kritisert for å være *the immigrant paradigm*⁵⁴⁹, nemlig at innvandrerer frivillig eller tvunget har kastet av seg "det europeiske" og blitt noe nytt, synes å være dekkende. Immigrantparadigmet kan idéhistorisk spores tilbake til farmeren Crèvecoeur, som i 1783 skrev at "[in America] individuals of all nations are melted into a new race of men"⁵⁵⁰. Dette overskygger at norsk-amerikanerne i stor grad bygde sine egne samfunn på egne premisser. Heller ikke essensen i Emma Lazarus' dikt inngravert på frihetsstatuen, "Give me your tired, your poor / Your huddled masses yearning to breathe free"⁵⁵¹, synes å fange situasjonen til norske migran-

⁵⁴⁸ 98' lengdegrad gikk tvers gjennom Dakota-statene. Områdene vest for 98' breddegrad er svært utsatt for tørke, og jordbruket må drives med andre metoder (dryfarming eller irrigering) og andre vekster (f.eks. ikke hvete) enn områdene øst for 98' breddegrad. Skillet går ikke gradvis, men er et markant klimaskille der overgangssonen ikke er bredere en 150-200 kilometer. Se White 1997, s. 185 og 227

⁵⁴⁹ For utdypning og kritikk av *the immigrant paradigm* se for eksempel Gabaccia 1999, Gerber 2001

⁵⁵⁰ Crèvecoeur 1782, i Gjerde (red.) 1998. Det er i denne sammenheng verdt å merke seg at slik som Crèvecoeur vektla at det var *europere* som ble amerikanere, har *the immigrant paradigm* vært sentrert rundt at det er etterkommere av hvite europere som utgjør kjernen av Amerika. Se også Gabaccia 1997

⁵⁵¹ Utrag fra Emma Lazarus dikt: "The New Colossus", se Lazarus 2005, s. 58

ter.⁵⁵² Svært få av brevene fremstiller Norge som et sted de ble tvunget ut av, det være seg på grunn av fattigdom, maktovergrep eller religion. Det er langt mellom brev som indikerer at nordmenn lengtet etter borgerlige friheter. Det synes derfor ikke som om nordmenn *yearned to breathe free* i den forstand Lazarus' dikt har vært tolket i ettertiden.

Undersøkelser av Semmingsen, Hvidt og Nilsson har vist at av utvandrerne fra byene Bergen, København og Stockholm var det mellom 25 og 50 prosent som ikke selv var født i byen.⁵⁵³ Dette fenomenet har blitt kalt etappevandring. Semmingsen har forklart dette ved at selve flytteprosessen til byen hadde gjort folk psykologisk forberedt på flytting. Tatt i betraktning brevenes vektlegging av rurale leveveier mener jeg en tilleggsforklaring på dette fenomenet som bør tillegges mer vekt, er at utvandrerne ønsket å bevare det leveviset de selv hadde vokst opp med. Byene i Skandinavia kunne ikke tilfredstille dette ønsket, og erfaringer med bylivet kan videre ha forsterket ønsket om å leve som jordbrukere. Derfor ble utvandring til Amerika et høyst aktuelt alternativ for denne gruppen.

Lovoll skriver at "[f]lyttinga fra et bygdemiljø i Norge til et liv som farmer i Amerika har vært kalt en konservativ utvandring, motivert av ønsket om å bevare en tradisjonell livsstil."⁵⁵⁴ Brevene kan tyde på at dette motivet var utbredt. Nerbøvik påpeker også dette, og mener mange var motivert av et ønske om å videreføre sin agrare livsform fremfor å tilpasse seg en urban, "dei første utvandrarane hadde ein tanke om å ta gamle Norge på slep etter seg. Dei gav ikkje utan vidare opp tanken om ei agrar livsform, tufta på *norske* verdjar og tradisjonar"⁵⁵⁵. Mine funn underbygger også dette, men jeg vil påpeke at det ikke bare gjaldt *de første utvandrerne*. Snarere kan det synes som om fenomenet vedvarte gjennom hele 1800-tallet.

Gjerde skriver at "... many Norwegian immigrants were struck both by the social and economic opportunity in the United States *and* by the chance to replant a Norwegian world within their new national home."⁵⁵⁶ Gjerde mener dette dobbeltaspektet, økonomiske muligheter og muligheten til å fortsette å leve på norsk vis, er fremtredende i utvandrerne frihetsbegrep. USA ble forbundet med frihet og Europa med ufrihet. Gjerde setter dette i sammenheng med det han kaller *complementary identities*. I USA var det for norske utvandrere mulig å kombinere en etnisk norsk identitet med en amerikansk nasjonal identitet, noe som innebar friheten til å fortsette å være norske. Med begrepet *complementary identities* vektlegger Gjerde betydningen

⁵⁵² Det må her bemerkes at jeg ikke påberoper meg å være den første som påpeker dette i forhold til norske innvandrere til USA, verken i forhold til "the uprooted", "the immigrant paradigm" eller "your poor, your huddled masses". Både Semmingsen, Lovoll og Gjerde, for å nevne noen, har vist dette tidligere.

⁵⁵³ Baines 1994, s. 538

⁵⁵⁴ Lovoll 1997, s. 59

⁵⁵⁵ Nerbøvik 1996, s. 28

⁵⁵⁶ Gjerde 2002 s. 17

av ønsket om å tilhøre en amerikansk nasjonal identitet. I materialet fra perioden 1866-1900 synes ikke ønsket om å adoptere en amerikansk identitet å være fremtredende. Muligheten til å skape et Norge i Amerika, der Amerika hentyder til det norske samfunnet i Amerika heller enn nasjonen, synes å ha vært en mer sentral idé blant immigrantene. Slik blir friheten til å danne *complimentary identities* ikke en aktiv frihet, men snarere et fravær av tvang. Spørsmålet er derfor om norske utvandrere identifiserte muligheten til å fortsette å praktisere sin kultur som en frihet, eller om dette var en frihet kun synlig ved sitt fravær (slik tilfellet var for religiøse flyktninger). Muligheten til å opprettholde det norske i Amerika anses som viktig, men friheten til å fortsette å være norsk var ikke et trekk som skilte Amerika fra Norge, og kan slik ikke ha vært en drivkraft i seg selv. Gjerde bruker derfor etter mitt syn et for vidt frihetsbegrep.

I den grad utvandringen og bosetningsprosessen i Amerika kan sees på som motivert av frihet, mener jeg det må sees på innenfor et frihetsbegrep som er langt mer materielt fundert. Ser vi på frihet som muligheten til å realisere et ideal, ser vi at denne friheten i Norge først og fremst var begrenset av de materielle forutsetningene. Idealet for mange utvandrere var å erverve status som selveiende bonde, med muligheter for å forsørge egen familie. Det som behøvdes for å realisere dette idealet var ikke først og fremst borgerlige friheter, men tilgang på jord og muligheter til å erverve nok kapital til å få tilgang på denne jorda. Dette innebærer ikke en reduksjon av den jevne utvandrer til en *homo oeconomicus*. Utvandrerens mål var ikke maksimering, men snarere trygghet for seg og sine og bevaring av ervervede normer og verdier. Slik kan utvandringen også ses på som en motreaksjon mot de omfattende endringer som skjedde i Norge i perioden. Å bli eller forbli selveier ved å utvandre kan også ses på som et alternativ til proletarisering og medførende fremmedgjøring. I denne sammenheng er det altså det å erverve eller sikre selveierstatus som fremstår som motiv, uavhengig av om dette innebar en økning i materiell standard eller ikke. Midtvesten ble fremstilt som et sted der dette kunne sikres uten at det medførte for store endringer på andre områder, noe som var en konsekvens av den transnasjonale karakteren migrasjonsprosessen skapte og var en del av.

Kapittel 7: Amerikasyn hos eliten og allmuen

Vi skal i dette kapittelet se nærmere på skillelinjene mellom ulike syn på Amerika i Norge og se hvordan og hvorfor de ulike synene fikk dominans i ulike sosiale lag.

Det er i denne sammenhengen sentralt å løsrive seg fra dikotomien positivt eller negativt Amerikasyn. Dikotomien kan lett maskere både variasjoner innenfor en kategori og likheter mellom kategoriene positivt/negativt syn. Særlig i brevene ser vi beskrivelser av både positive og negative trekk i ett og samme brev. Debattskrifter om Amerika, men også aviser og amerikabøker mer generelt, synes å ha vært noe mer polemiske og kan i større grad plasseres på skalaen positiv–negativ. Men også her ser vi at det forekommer beskrivelser av både positive og negative sider i ett og samme skrift.

Ved heller å skille mellom eliteinformasjon og folkelig informasjon synliggjøres visse sentrale fellestrekk på tvers av skillet positiv/negativ som mer presist belyser forestillingene om Amerika og hvordan de påvirket migrasjon. Som en grovinndeling har jeg latt brevene stå som representant for folkelig formidling og bøkene som representant for elitepreget formidling om Amerika. Jeg har identifisert følgende sentrale skiller:

Brev

Erfaringsnære beskrivelser
 Amerika som destinasjon
 Materielle forhold
 Tro: Religiøs praksis
 Geografisk referanse: lokalt
 Subjekt: Individet/familien
 Intendert leser: Bønder/lønnsarbeidere
 Formidlet felt: Gruppespesifikt
 Fokus: Hverdagslighet
 Effekt: Normaliserende
 Underbyggelse: Konkrete eksempler

Amerikabøker

Generelle beskrivelser
 Amerika som modell
 Ideelle forhold
 Tro: Teologi, lovverk
 Geografisk referanse: nasjonalt
 Subjekt: Nasjonen
 Intendert leser: Alle klasser
 Formidlet felt: Universalistisk
 Fokus: Ytterpunkter
 Effekt: Eksotifiserende
 Underbyggelse: Amerikas idealer/normer

Disse kategoriene er uavhengige av om avsenderens syn var positivt eller negativt. De tar utgangspunkt i hva ved Amerika avsender beskriver, og hvordan avsender underbygger sitt syn. For relasjonen mellom avsender, tekst og mottaker kan disse kategoriene belyse graden av relevans, felles kontekstuell kunnskap og autoritet langt bedre enn dikotomien positiv/negativ.

Den politiske og intellektuelle eliten la stor vekt på det amerikanske statssystemet i debattene om hva som karakteriserte Amerika. *Folketidende* og *Norsk Folkeblad*, med henholdsvis Søren Jaabæk og Bjørnstjerne Bjørnson som redaktører, vektla frihet, medansvar og mangel på klassesdeling i sine omtaler av Amerika. *Norsk Folkeblad* vektla særlig det politiske liv i Amerika. Den intellektuelle venstresiden så den borgerlig-liberale fremtidsoptimismen som kvintes-

sensen av Amerika, og anså Amerika som en modell for Norge. Kvinnebevegelsen fremhevet også Amerika som forbilledlig.⁵⁵⁷ I høyrekretser derimot ble Amerika holdt frem som et negativt eksempel på hva venstrepolitikk⁵⁵⁸ kunne føre til: Allmenn stemmerett ble sidestilt med pøbelherredømme, og republikken som statssystem kunne lede til lovløshet, korrupsjon og en undergang for all frihet.⁵⁵⁹ Videre ble Amerika kritisert for å være kulturløst. Hamsun var en av de sterkest kritiserte Amerika for å være kulturløst, selv om han ellers vanskelig lar seg plassere innenfor en høyre-venstre-akse. Han mente kulturløsheten bunnet i at "[d]er har utviklet sig et Liv i Amerika, som ene og alene gaar ud paa Madnyttten".⁵⁶⁰ Slik materialisme ledet til "åndsnød", ble det hevdet i høyrekretser. Kritikkk av Amerika fantes også i venstrekretser, der enkelte var skeptiske til materialismen også de mente preget Amerika. En representant var Arne Garborg, som skrev:

Eg er rædd det er pengarne som rår allstad. Og ingen stad verre en i Amerika. Og so tala um skilnad på folk her - mot i eit land, der jønnbanekongar og petroleumsringar og storkapitalistar av alle slag tener millionar, samstundes med, at der vel ingenstad er verre arbeidarsvelting en i dei store amerikabyarne!⁵⁶¹

Både høyresiden og venstresidens karakteristikker av Amerika finner vi igjen i intellektuelle og politiske kretser i det kontinentale Europa.⁵⁶² Både i Norge og Europa for øvrig ser vi altså at for både høyre- og venstrekretser var Amerika først og fremst en modell, enten til etterfølgelse eller advarsel. "Amerika" refererte til nasjonen USA både politisk og geografisk. Fordi Amerika i bøkene ble målt etter samme kriterier, var de ulike oppfatningene compatible innenfor en diskusjon selv om konklusjonene var ulike. Slik ser vi at begge sider er del av en konsensus der grunnforutsetningene for debatten er de samme.

I kontrast til dette sto brevene, der Amerika henviser til et potensielt destinasjonssted for utvandring, ofte svært lokalt eller regionalt. Slik ble Amerika målt etter helt andre kriterier enn i amerikabøkene. Det kan derfor hevdes at brevene og bøkene ikke var innenfor samme diskurs. Som vi har sett var mer elitepregede forestillinger mindre orientert mot lokalt destinasjonssted, og selv om amerikabøker også beskriver det norske Amerika, synes Amerika som helhet å være hovedemnet. Både for eliterepresentanter som så den amerikanske nasjonen som et forbilde og de som så den som en advarsel, kan bøndenes oppfatninger og valg ha fortonet

⁵⁵⁷ Skard 1976, 204ff

⁵⁵⁸ Med "venstrepolitikk" menes i denne sammenhengen den borgerlige sentrum/venstre-politikken som sprang ut av den ikke-alliansen mellom storbønder og den radikale delen av byborgerskapet i Norge i andre halvdel av 1800-tallet, som førte fram til dannelsen av partiet Venstre i 1884. Se Nærbøvik 1999, spesielt del 2: "Eit regime for fall".

⁵⁵⁹ Skard 1976, s. 202ff. Dette synet finner vi også igjen i den svenske emigrasjonsdebatten i perioden 1900-39, se Alm 2003

⁵⁶⁰ Hamsun 1962, s. 7 og s. 19

⁵⁶¹ Garborg 1894

⁵⁶² Om Europa se Woodward 1991, s. 40ff og Diner 1996, s. 31ff. I Tyskland ble ideen gjerne satt i forbindelse med dobbeltmoral og materialisme som et angelsk særtrekk, noe som preget både Storbritania og USA. Se Diner 1996, s.31ff

seg som naive og basert på et svakt informasjonsgrunnlag. Slik eliten ikke så relevansen av utvandrerne sirlige nedtegnelser av lokale forhold, så nok heller ikke bøndene relevansen av elitens advarsler og fordømmelser. Dette gjaldt for eksempel Garborgs advarsel som referert ovenfor, som knyttet ”Arbeidersvelt” til ”dei store Amerikabyarne”. En slik advarsel var ikke særskilt relevant dersom storbyene ikke var målet for utvandringen.

I flere amerikabøker ser vi at det i motsetning til brevene ikke bare er individet og familien utvandringens fordeler og ulemper måles opp mot, men også nasjonen.⁵⁶³ Dette er tydelig hos Sommer og Lange, som anså utvandring som irrasjonelt fordi det var til skade for nasjonen. Sommer argumenterte for at utvandring bare burde foretas av de som enten var til skade for Norge, for eksempel kriminelle, eller av de som kunne ”[u]dvandre for at berige deres Kundskaber, hovedsagligen i merkantil Retning for enten senere at vende hjem og gavne Moderlandet, eller for at forblive derude, etablere sig og knytte Forbindelser med Moderlandet”.⁵⁶⁴ Utvandring blir slik ikke et middel for individet eller familien, men for nasjonen. Nasjonen gjøres også relevant av Hugo Nisbeth. Han mente utvandringen var til gagn for Norge fordi de utvandrede sendte mer penger hjem enn de tok med seg.⁵⁶⁵

I spørsmålet om hvem utvandringens fordeler og ulemper ses i forhold til, har bøkene generelt et bredere sosialt nedslagsfelt, de måler Amerika ut fra fordeler og ulemper for alle sosiale samfunnslag. Dette uttrykket for et bredere og mer universelt utgangspunkt kommer også til uttrykk ved at amerikabøkene måler Amerika etter mer abstrakte størrelser som kultur og sivilisasjon, og, som vi har vært inne på, det politiske feltet gjøres relevant i en helt annen grad enn i brevene. Slik blir Amerika målt etter en hel rekke kriterier som brevene ikke anvender. Bøkene ser Amerika i bredden, brevene ser et geografisk og sosialt utsnitt av Amerika i dybden.

Fordi bøkene og brevene tok utgangspunkt i ulike sfærer, dekket de forskjellige informasjonsbehov. Bøkene kunne gi et mer komplett bilde av Amerika som helhet, mens brevene kunne gi mer presis og spesialtilpasset informasjon. Spørsmålet blir derfor hva slags informasjon som var tilpasset hvilke grupper. For personer som drev politisk agitasjon i Norge, for eksempel, kunne de aller fleste brevene synes meningsløse. For en embedsstand som satte verdier som ”kultur” og ”sivilisasjon” høyt ville brevene fremstå som platte og irrelevante. For en som vurderte utvandring, derimot, ville informasjon som var spesifikk og nøyaktig i forhold til sted og sosial situasjon være av avgjørende betydning. Hva som var relevant for hvem frem-

⁵⁶³ Unntaket er brev skrevet av den øvre middelklassen eller embedstanden Se brev fra Offiser i *Brev Hjemmefra* nr. 1

⁵⁶⁴ Sommer 1867, s. 16f

⁵⁶⁵ Nisbeth 1872, s. 5f

står slik som en sentral faktor. Brevene oppfylte kravet til relevans for potensielle utvandrere, men i liten grad for andre grupper.

Norske bønder lærte gjennom brevene at deres praktiske ferdigheter og kunnskaper om jordbruk, som var tilpasset norske forhold, i stor grad var overførbare til visse deler av Amerika. En god avling var avhengig av både gode naturforhold, arbeidsinnsats og tilpassede kunnskaper og ferdigheter.⁵⁶⁶ Uteble ett av disse forholdene feilet avlingen. I motsetning til den individuelle faktoren *arbeidsinnsats* og den ytre faktoren *fruktbare åkre*, var *kunnskap* en faktor som var avhengig av samspillet mellom individ og naturmiljø. Bøndene hadde derfor et behov for å forsikre seg om at Amerika ikke bare var fruktbart, men at områdene også lot seg utnytte med de kunnskaper og ferdigheter norske bønder hadde. Dette var et informasjonsbehov som brevene dekket i langt større grad enn amerikabøkene. Dette kan ha sammenheng med at amerikabokforfatterne undervurderte kompleksiteten i bøndenes kunnskap og denne kunnskapens spesialiserte karakter. Dette innebar en tro på at fruktbart område og arbeidsinnsats var nok, fordi kunnskapen som trengtes ble ansett for enten å være lett å erverve eller fordi kunnskapen var så generell at det var uproblematisk å overføre den fra et sted til et annet. Ole Bulls koloniprojekt i 1852, *Oleana*⁵⁶⁷, kan kategoriseres som utopisk og mislykket blant annet fordi det ikke tok hensyn til spesialtilpasset jordbrukskunnskap. Dette førte også til at *Oleana* ble opphav til mange nidviser i Norge.⁵⁶⁸ Selv om noen av amerikabøkene fremstår som balanserte ved at de påpeker både positive og negative sider ved Amerika, tar de på linje med Ole Bull ikke hensyn til verken hvor situasjonsspesifikk og kompleks kunnskapen var eller hvor viktig den var for å lykkes som jordbruker. Slik evnet de ikke å informere tilstrekkelig på dette avgjørende punktet. Brevene derimot kan sies å informere om dette, om enn på indirekte måter. Folk fra samme region, bygd eller familie hadde i stor grad tilsvarende kunnskaper og ferdigheter, noe som innebar at et brev som beskrev vellykkede avlinger indirekte informerte om at de kunnskapene og ferdighetene mottaker av brevet hadde tilfelles med avsender, var tilstrekkelige. Generelle beskrivelser av store avlinger hos amerikanske, tysk-amerikanske eller til og med norsk-amerikanske bønder hadde ikke samme verdi.

I disse mer generelle beskrivelsene synes amerikabøkene også å være mer opptatt av ytterpunkter og det eksotiske ved Amerika enn det brevene er. Dette gjelder både i positive og negative omtaler. Et eksempel er Janson, som beskriver det moderne landbruket i Amerika ikke ved å beskrive enkelte landbruksmaskiner, god jord eller markedsøkonomi slik vi har sett at

⁵⁶⁶ For en utdypning av *Local and situated knowledge* se Scott 1998, kapittel 4.

⁵⁶⁷ Se Semmingsen 1952

⁵⁶⁸ Eksempel fra visen "I Oleana er det godt at være", vers 3 og 6: "Og kornet det træsker sig selv oppaa Laaven, imens ligger jeg aa hviler mig i Koven", "Aa Laxen dem springer saa lystig i Bække, dem hopper selv i Gryden aa roper: dem ska' dække". Blegen 1958, s. 265ff

brevene gjorde, men ved å vise til en stordriftsgård som ikke kan ha vært typisk. Janson beskriver en gård som i sesongen hadde ”600 Arbeidere”, ”dyrker 50,000 Tønder Land”, hadde ”Telegrafledninger mellem Hovedbygningerne” og eget ”Hospital for de Syge” og ble drevet på ”militærvis”.⁵⁶⁹ En slik fascinasjon for og vektlegging av ytterpunkter medfører at Amerika i bøkene fremstår som noe vesensforskjellig fra Norge. Videre ser vi at der Janson beskriver amerikansk jordbruk, som tilsynelatende hadde stor relevans for bønder i Norge som vurderte utvandring, medfører fokuset på ytterpunkter at informasjonen får mindre relevans fordi det ikke samsvarer med potensielle utvandreres ambisjonsnivå. Slik ser vi at også der amerikabøkene tar opp et tilsynelatende relevant tema, formidles ikke tematikken på en måte som for potensielle utvandrere var særskilt relevant.

Disse forskjellene i valg av tema hadde den konsekvensen at to sannferdige beskrivelser av tilsynelatende samme fenomen kunne være svært ulike eller direkte motstridende. Et eksempel er storsamfunnets etniske, religiøse og rasemessige ekskludering av immigranter. Norske utvandrere, som opplevde svært lite av dette og derfor ikke skrev hjem om det, skapte et bilde i Norge av et storsamfunn som ikke ekskluderte immigranter. I motsats til dette står for eksempel Langes beskrivelser. I hans bok fremstilles immigranten som utnyttet av griske amerikanere. Ifølge Lange ble immigrantene ekskludert fra Amerikas goder samtidig som de ble presset til å utføre de arbeidsoppgavene amerikanerne selv ikke ville ha. Vi vet at mange immigrantgrupper ble utnyttet og ekskludert.⁵⁷⁰ Fenomenet Lange beskriver var i så måte sannferdig og ikke et oppdiktet argument. Men Lange tok utgangspunkt i en annen geografisk og etnisk enhet en brev flest, og kom derfor frem til helt andre konklusjoner. Lange skrev om Amerika og immigranter generelt, mens brevene beskrev situasjonen for norske immigranter lokalt i det rurale Midtvesten. Amerikakritikernes beskrivelser kan ha blitt tolket som løgn av de som kjente til brevenes beskrivelser fordi bøkene og brevene tilsynelatende var motstridende, og det ble et spørsmål for mottakeren om hvilken kilde han eller hun stolte på. Tilsvarende kan Lange og andre amerikakritikere ha tolket brevene som løgn fordi det ikke stemte overens med den kunnskapen de selv hadde om Amerika mer generelt. Dermed kan de ha diskvalifisert denne type kunnskap og kommet til følgende konklusjon: ”Brevene fra Immigranterne – i ni af ti Tilfælder er de neppe en Pibe Tobak værd”⁵⁷¹. Dette gjaldt ikke bare kritikerne av Amerika. I undertittelen på Gundersens bok, *Bedre end ”1000 Amerika Brev”*, fremkommer det en mistillit til informasjonsverdien og sannhetsgehalten i brevene. Videre skriver han i innledningen:

⁵⁶⁹ Janson 1881 (fjerde foredrag). Det fantes slike farmer Janson her beskriver i områdene der det bodde mange nordmenn, for eksempel i Red River dalen Minnesota. Disse farmene ble kalt ”bonanza farms”. Se Scheiber 1976, s. 210

⁵⁷⁰ Se Grestle 2000, s. 68ff

⁵⁷¹ Lange 1887, s. 8

De Breve, man faar derfra, ere i Almindelighed meget ufuldkomne og som Regel upaalidelige; enten klages der til for Yderlighed eller ogsaa roses der altfor meget, alt efter Brev-skriverens lunefulde Anskuelse og Synsmaade.⁵⁷²

Gunderson og Lange, som kan sies å være representanter for hvert sitt ytterpunkt i bedømmelsen av Amerika, så altså behov for å diskreditere brevene som kilde til informasjon om Amerika. De sådde tvil om brevenes autoritet. På den annen side fantes det også amerikabokforfattere som tok utvandrerens parti mot angrep i avisene. Skipsnæs skrev:

De norske Aviser ser i alle dem, som forlader Fædrelandet, kun bedragene daarer, medens de ei utydelig giver at forstaa, at den norrske Arbeider er selv Skyld i sin fortrykte Stilling. Amerika skildres som et forvildselsernes Land og Lasternes Godoma, og den, som vover at Hæve Røsten mod vitterlige Usandheder, bliver meget nær sat i Klasse med Landsforræderi.⁵⁷³

Skipsnæs' tekst inneholder flere interessante momenter. Han mente at hans meningsmotstandere forklarte fattigdom kun ut fra individet selv, og ikke tok hensyn til naturforhold og politiske forhold. Amerikas annerledeshet på disse områdene ble det ikke tatt hensyn til, og det eneste som gjensto av annerledeshet var således på moralsk plan. Slik fremsto utvandring som en irrasjonell handling. I tillegg ble utvandringen regnet som ufordelaktig for Norge, noe som medførte at utvandrerene ble stemplet som landsforræder. Spørsmålet er i hvilken grad slik retorikk gjorde seg gjeldende i norsk offentlighet i perioden, eller alternativt om Skipsnæs argumenterte mot stråmenn.

Semmingsen mener antiutvandringsagitasjonen i avisene var betydelig i 1860-årene, at den avtok i 1870-årene for på ny å blusse opp igjen i 1880-årene.⁵⁷⁴ I Semmingsens beskrivelse av avisdebattene kan det spores visse likhetstrekk med Skipsnæs' beskrivelse av motstanden mot utvandring, selv om Skipsnæs nok overdrev både omfanget av kritikken og hardnakketheten hos sine meningsmotstandere. For eksempel trykte et av de fremste amerikakritiske organene i Norge, *Morgenbladet*, også amerikapositive tekster. Avisen var skepsisk til Amerika, men fremsto i 1860-årene likevel som jevnt over positiv til utvandring fordi den mente Norge var overbefolket i forhold til sin kapitalmengde og produksjon.⁵⁷⁵ Tiltross for en slik malthusiansk analyse mente *Morgenbladet* at "fattigdommens egentlige rot" var synden. Løsningen var

⁵⁷² Gunderson 1886, innledning. Utsagnet kan også sees som et salgsargument, men jeg anser ikke dette for å være motstridende med at uttalelsen også indikerer en skepsis mot sannhetsgehalten i brevene.

⁵⁷³ Skipsnæs 1870, s. 4

⁵⁷⁴ Semmingsen 1950, s. 405ff

⁵⁷⁵ Semmingsen 1950, s. 411. *Morgenbladet* skiftet i 1890-årene syn på utvandring, og mente da det var til skade for Norge fordi det var de sterkeste som dro. Se Semmingsen 1950, s. 423. Ved gjennomgang av et utvalg av *Morgenbladets* utgaver fra 1865-1875 funnet frem ved *Morgenbladets* venners bibliografi har jeg kommet til samme konklusjon som Semmingsen.

derfor ”sann Kristendom”.⁵⁷⁶ Dette innebar nødvendigvis at løsningen på fattigdom for den enkelte ikke kunne være utvandring, men så ble da også utvandringens fordeler og ulemper målt etter nasjonen, ikke individets, behov. *Morgenbladet* identifiserer altså en helt annen løsning på problemkomplekset *fattigdom* enn både Skipsnæs og brev generelt. Slik blir det også formet et annet syn på Amerika. Amerikas egenskaper som destinasjon for utvandrere blir for *Morgenbladet* irrelevant. Dette er derimot essensen både hos Skipsnæs og i brevene, som forklarer fattigdom delvis ut fra omstendigheter utenfor individet (som for eksempel dårlig jord).

Sommer forklarer utvandringen med kunnskapsmangel hos de som utvandret. Derfor lot utvandrerne seg lure; de var ”... forlokkede af falske, enten geistlige eller verdslige Forførelse.”⁵⁷⁷ Videre mente han at man kun hørte om de som lyktes fordi de var de eneste som uttalte seg. Agentene lovet ”Guld og herligheder til Lettroende,”⁵⁷⁸ og unngikk å fortelle om negative sider ved Amerika. Sommer synes ikke å anerkjenne eller være oppmerksom på brevenes betydning som kommunikasjonskanal. Ved å primært angripe agentene, kan det synes som om Sommer mente det var den fremste årsaken til utvandringen. Slik setter han sitt eget opplysningsprosjekt i opposisjon til agentene, snarere enn i opposisjon til brevene. Agentene beskyldes for å fare med løgn, og mistenkes for å ha økonomiske egeninteresser av å promotere Amerika. Dette er en kritikk vi finner igjen i avisene.

Sommers syn har mye tilfelles med anti-Amerika-agitasjonen rundt 1840. Biskop Neumann og Henrik Wergeland så utvandringen som en forferdelig sykdom. De mente utvandrerne verken lyttet til fornuft eller fakta, og at utvandringen var til stor skade for Norge.⁵⁷⁹ Arne Johnsen har vist at Amerika var et gjennomgangstema i skuespill fra perioden rundt 1850. Amerika hadde i disse skuespillene funksjon som ”fristerinnen” noen måtte redde fra, eller som fluktsted for tvilsomme og umoralske karakterer.⁵⁸⁰

Amerikakritiske skribenter i både 1840- og 1860-årene forklarte utvandringen alene ved å henvise til at bøndene hadde blitt lurt og forført. Å utvandre ble ansett som irrasjonelt og til skade både for nasjonen og enkeltindividet. Ved å bruke metaforer hentet fra sykdom, slik som ”smitte” og ”feber”, fremsto utvandringen som så irrasjonell at forsvarere av utvandringen kunne avvises ved å vise til at også de hadde blitt ”smittet”, eller at de hadde økonomisk egeninteresse av å spre sitt ”farlige” budskap. Beskyldningene fra den andre siden kunne være like sterke. Skipsnæs beskyldte amerikakritikerne for å være så fanatiske at de var immune mot all

⁵⁷⁶ *Morgenbladet* sitert etter Semmingsen 1950, s. 411

⁵⁷⁷ Sommer 1867, s. 7

⁵⁷⁸ Sommer 1867, s. 8

⁵⁷⁹ Johnsen 1924, s. 133ff

⁵⁸⁰ Johnsen 1924, s. 133ff

rasjonalitet.⁵⁸¹ Vi ser her at utvandringsdebatten hadde nådd et punkt der enkelte av aktørene ikke lenger anerkjente hverandre som rasjonelle meningsmotstandere.

At folket var forført hadde ifølge amerikakritikerne også den konsekvensen at de hadde begynt å stille urimelig høye krav. I følge et leserbrev i *Morgenbladet* hadde folk i Norge begynt å kreve jernbane i hvert prestegjeld, men uten å være villige til å betale skatt. Folket var henfalt til amerikadrømmerier som hadde gjort dem arbeidsudyktige, uproduktive og late. Fordi leserbrevet hadde Norges ve og vel som utgangspunkt, ble dets konklusjon at man ikke skulle prøve å forhindre disse forførte i å ”henslæbe sine Træge Kroppe” til Amerika. ”Tabet af dem vil erstattes ved Indflytning af en Race, som sætter bedre Pris paa gamle Norges Herligheder”⁵⁸². Slik fikk utvandringen karakter av å være en renselsesprosess. De få som ikke var forført men som likevel utvandret fordi de var reelt undertrykt, representerte krefter Norge trengte. Dette gjaldt ifølge leserbrevforfatteren husmenn fra Oppland som ble undertrykt av ”Gaardmændene”. Disse personenes utvandring ble ikke forklart med at de dro fordi de følte seg undertrykt, men snarere ved at ”Deres Udvandring maa betragtes som en Guds Straf over Bondeadelsmændenes Haardhet og Egennytte”.⁵⁸³ Slik fremstår heller ikke den undertrykte husmannen som et reelt handlende individ, men er snarere et Guds redskap for å straffe storbondens synd. Slik ser vi at utvandrerer generelt blir redusert enten til å være forført, som hos Sommer, eller som i leserinnelegget til å være et Guds redskap. Dette synet på folkets rasjonalitet kommer igjen avslutningsvis når innsenderen mener *Dølen* (bladet han argumenterer mot), kun baserer seg på ”folkevit”, noe som er ”fornærmelig for Sandheden og krænkende for en enkelt Mand.”⁵⁸⁴ Det er tydelig at leserbrevforfatteren ikke tillegger folkets holdninger og kunnskaper noen legitimitet.

Noen leserbrev til avisene anerkjente i større grad potensielle utvandrere som individer som skulle tas hensyn til, og at utvandringen slik ikke kun gjaldt nasjonens beste. I slike innlegg argumenteres det i større grad ut fra faktiske forhold i Amerika, og om hvorvidt det som ble fortalt derfra var sannhet, løgn eller ufullstendig. At amerikabrev bare fortalte om det positive var en beskyldning som gikk igjen. Som vist i foregående kapitler kunne dette være informasjon om at innvandrerne ble diskriminert, at tilpasning var svært vanskelig, at det fruktbare landet var tatt eller at arbeidslønnen ikke var så god som brevene hevdet.⁵⁸⁵ Beskyldningene om at de som formidlet informasjon om Amerika utelot å formidle negative sider, må ha vært

⁵⁸¹ Skipsnæs 1970, s. 7

⁵⁸² *Morgenbladet* mandag 4. juni 1866

⁵⁸³ *Morgenbladet* mandag 4. juni 1866

⁵⁸⁴ *Morgenbladet* mandag 4. juni 1866. ”Folkevit” er det samme som folkevett.

⁵⁸⁵ Et godt eksempel er *Morgenbladet* 16. januar 1868

beskyldninger med moderat påvirkningskraft så lenge bøndene fikk brev som fortale om både positive og negative sider ved Amerika.

Som hos Sommer gav også avisene agentvirksomheten, heller enn brevene, skylden for overdreven skjønmmaling av Amerika. Agentene ble i avisene fremstilt som samvittighetsløse bedragere.⁵⁸⁶ I løpet av 1860-årene var det et massivt angrep på agentvirksomheten og mange mente staten burde gripe inn for å regulere den. I 1869 vedtok Stortinget enstemmig en lov som regulerte agentvirksomheten.⁵⁸⁷ Det er verdt å spørre seg om agentene hadde påvirkningskraft i spørsmålet om hva Amerika var, og videre på beslutningen om å utvandre, eller om deres påvirkningskraft begrenset seg til valg av dampskipselskap.

Det kan synes som om autoriteten som ble tillagt et utsagn var nært forbundet med hvor avsender og mottaker sto i forhold til hverandre sosialt. Bøker skrevet av eliten synes å se brevenes informasjon som verken relevant eller troverdig. På den annen side forsøker ikke brevene i særlig grad å argumentere mot den type ideer og fremstillinger vi finner i bøkene. Det kan være flere årsaker til dette. Mange brevskrivere kan ha ansett de temaene bøkene tok opp som lite relevante og lite troverdige. En annen mulighet er at forestillingene representert i bøkene var ukjente for det brede lag av befolkningen, fordi bøkene ikke ble lest. Disse faktorene peker hen mot en sosial barriere mellom eliten og folket. Slik kan forestillinger om Amerika ha blitt konstruert innenfor sosiale lag mer enn på tvers av sosiale lag.

Amerikabøkene fremstiller seg selv som eksperter på Amerika. Dette kan leses som et forsøk fra elitens side på å okkupere kunnskapsfeltet Amerika. Men, fordi brevene samlet hadde et bredt nedslagsfelt, ble ikke Amerika et felt som eliten fikk monopol på. På samme måte som eliten hadde mistet monopolet og slik autoriteten på trosspørsmål ved utbredelsen av lesekyndighet, mistet de monopolet på informasjonsproduksjon om Amerika etter hvert som utvandringen vokste i omfang. Elitens fremstillinger hadde slik ingen autoritative fortrinn i forhold til brevene, snarere tvert imot.

Et av de fremste autoritative fortrinnene brevene hadde var at det fantes personlige bånd mellom mottaker og avsender. Personlig kjennskap til brevets avsender gjorde mottaker til en kvalifisert leser. For den jevne nordmann var det derfor enklere å vurdere sannhetsgehalten i brev enn i bøker og aviser skrevet av ukjente. Dette ga mottakerne en trygghet i forhold til informasjonen de fikk via brev. Denne tryggheten ble styrket av lojalitetsbånd mellom avsender og mottaker og ved at mottaker hadde sanksjonsmuligheter overfor avsender. Til tross for store geografiske avstander var utvandrerne fortsatt del av bygdas felleskap med dens indre

⁵⁸⁶ Se for eksempel *Morgenbladet* 31. juli 1866 og *Morgenbladet* 5. august 1868. En forsvarsskrift fra agentene der de hevder de vil emigrantens beste står i *Morgenbladet* 31. august 1866

⁵⁸⁷ Semmingsen 1950, s. 86ff. Se særlig s. 118 og s. 121

justis. Hvis løgn eller overdrivelser ble avslørt av for eksempel utvandrere fra samme bygd, kunne dette føre skam og statustap over en selv og slekten hjemme. At avsender og mottaker hadde en rekke overlappende gruppeidentiteter, slik som samme sosiale bakgrunn og tilhørighet til samme region eller bygd, kan ha skapt en følelse av felles interesser og lojalitet som styrket brevenes troverdighet.

At brevene var moderate og langt på vei sannferdige i sine beskrivelser bør sees i sammenheng med at dette var kommunikasjon mellom mennesker som var glade i hverandre og som hadde interesse av at slektninger og venner hadde det godt. Dette indikerer at man ikke bør overdrive mistanken om diverse sekundære motiver hos avsender, som for eksempel å skrive usannheter for å øke egen status. Selv om dette med all sannsynlighet forekom, viser de moderate beskrivelsene i brevene at dette ikke var utbredt.

Det kan synes som om skribenter som polemiserer mot det de oppfattet som folkets og brevenes forestillinger om Amerika, tok utgangspunkt i de brev som var offentlige, det vil si trykt i aviser eller tidsskrifter. Dette var samtidig brev som i svært liten grad bar preg av å være spesialskrevet for en bestemt mottaker, altså manglet de et av de fremste egenskapene ved brev som kommunikasjonskanal. Derfor var dette brev som hadde mye tilfelles med bøkene ved at de var skrevet på en måte som gjorde at de kunne gi mening for mange. Dette innebar igjen at de offentlige brevene var mer polemiske, konsentrerte seg mer om ytterpunkter og hadde et mer universelt utgangspunkt enn andre brev.⁵⁸⁸ Det kan synes som at det nettopp er brev med denne type egenskaper som mange historikere senere har lagt merke til og basert sine studier på. Slik kan utypiske brev, som enten roser eller fordømmer Amerika mer enn vanlig eller skriver om mer eksotiske forhold enn vanlig, feilaktig ha fått stå som typiske brev, både i siste halvdel av 1800-tallet og i senere historisk forskning. Dette kan ha skapt et bilde av at forestillingene om Amerika i Norge var preget av større ytterpunkter og overdrevne standpunkter enn tilfellet var. Konsekvensen av dette for tolkningen av motivene for utvandring innebærer at informasjonsgrunlaget utvandrerens baserte sine handlinger på har vært ansett som mer usikkert enn det som går fram i denne undersøkelsen. Dette medfører igjen at utvandrerens til dels har fremstått som en eventyrer og drømmer, eller som rammet av ”Amerikafeber”. Slik har utvandringsprosessen vært ansett som mindre rasjonell og velinformert enn det jeg mener den var.

⁵⁸⁸ Utvalg av brev i Blegen 1958 er gode eksempler på dette. Svært mange av disse brevene ble i sin samtid trykt i avisene. Disse brevene er gjennomgående mindre hverdagslige enn brevene i for eksempel *Fra Amerika til Norge*-samlingene. Blegens brevsamling har for øvrig vært brukt som en sentral kilde til brev for senere historikere.

Kapittel 8: Konklusjon

Jeg vil hevde at det var brevene som i størst grad påvirket potensielle utvandreres syn på Amerika. Amerika fremstilles i brevene som moderat bedre enn Norge. Både negative og positive sider blir belyst. Informasjonen brevene ga var jevnt over velbalansert, rasjonell og tilstrekkelig. Amerika var begrenset til å bety den norske rurale bosetningen i Midtvesten. Det fordelaktige ved Amerika var god lønn for kroppsarbeid og god, billig jord. Dette muliggjorde en beskjeden, men trygg sosial mobilitet innenfor rammen av landbruksnæringene. Denne sosiale mobiliteten ble fremstilt som mulig for alle som hadde arbeidsvilje. Snarere enn et budskap om *from rags to riches* var dette et budskap om muligheten til å unngå potensiell fattigdom i Norge og en tilværelse der det var mulig å forsørge familien. Fordelene Amerika kunne tilby ble ansett som fordelaktige både for menn og kvinner så lenge de var i ung alder. Amerika ble ansett som fordelaktig for bygningsarbeidere, landbruksarbeidere og jordbrukere. Språket ble fremholdt som det fremste hinderet for øvrige yrkesgrupper. Amerika ble videre betraktet som et sted der nordmenn kunne nyttiggjøre seg av de kunnskaper og ferdigheter de allerede hadde. Amerika ble i all hovedsak sett på som de norske lokalsamfunnene i Amerika, og vurdert ut fra å være et lokalsamfunn. Egalitet på lokalt nivå ble fremhevet som et gode. Forhold på nasjonalt nivå, slik som lover, stemmerett og politiske forhold mer generelt, ble i liten grad vektlagt, men ser likevel ut til å ha vært ansett som positivt. Det som ble fremholdt som negativt ved Amerika var dårligere forhold for trosutøvelse enn i Norge. Dette ble sett i lys av lokale forhold, der lokalsamfunnene led av prestemangel og indre stridigheter. Religionsfrihet ble betraktet med skepsis fordi tidligere utvandrere hadde negative erfaringer med denne ordningen. Andre negative trekk ved Amerika var enkelte sider ved den amerikanske naturen, som ble ansett for å være barskere og mer lunefull enn den norske og derfor kunne utgjøre en viss fare for utvandrerne. Det samme gjaldt mildere former for kriminalitet og svindel som ble ansett som noe mer utbredt i Amerika enn i Norge. Det var likevel ingen svartmaling av slike forhold. Amerika ble ansett som et foregangsland for utvikling av maskiner og produktivitet. Dette ble i liten grad forbundet med industrialisme, men snarere forbundet med landbruket.

Som konsekvens av at nordmenn hadde forandret Amerika på lokalt nivå i retning av samfunn som var svært like norske lokalsamfunn, dannet det seg en forestilling i Norge om at forskjellen mellom å leve i Norge og Amerika ikke lenger var så store når det gjaldt forhold som religion, kulturelle tradisjoner og slektsforbindelser. Dette medførte at det materielle sto igjen som det fremste kriteriet som skilte Amerika fra Norge.

Brevene evnet å gjøre verden betydelig mindre for folk i Norge, og gjorde norske bygdesamfunn til deler av et større transnasjonalt kommunikasjonsnettverk. Dette nettverket bidro ikke bare til økt utvandring, men påvirket Amerikaforestillingene også i bredere forstand. Brevene var en demokratisk informasjonskanal, noe som medførte at forestillingene om Amerika i Norge ble preget av et grasrotperspektiv med lokalsamfunnet som fremste enhet. Forestillingene bar preg av å være formet av det erfaringsnære, konkrete og hverdagslige. Dette innebar blant annet at deler av Amerika ble innlemmet i vi-kategorien og gikk fra å være noe fremmed til å bli noe kjent. I kontrast til dette sto mer elitepregede forestillinger, som så den amerikanske staten snarere enn lokalsamfunnene i Midtvesten som fremste enhet. De mer elitepregede amerikabeskrivelsene fremstiller Amerika som en modell for Norge, enten som advarsel eller forbilde.

Bøker og aviser fremhevet en rekke trekk ved Amerika som ikke blir fremhevet i brevene. Dette gjelder i særlig grad amerikanske politiske forhold, men også særtrekk ved ulike områder i Amerika utenfor det rurale Midtvesten. Både positive og negative elitepregede amerikabeskrivelser mente folket i Norge hadde for lite kunnskap om Amerika. Kunnskapen de formidlet synes likevel ikke å ha kunnet konkurrere med den spesialsyddede kunnskapen brevene formidlet. Slik fremstår brevene som den fremste migrasjonsmotiverende faktoren fordi de evnet å formidle relevant informasjon. Det var i all hovedsak brevene som ga den tryggheten som skulle til for å ta beslutningen om å utvandre. Sammenligner vi brevene i perioden 1865-1900 med Biskop Neumann og Ole Rynnings amerikabeskrivelser fra 1830-årene, ser vi en markant endring i retning av mindre usikkerhet knyttet til Amerika. Perioden 1865-1900 preges således av bedre informasjonsgrunnlag. Årsaken til denne forandringen sees best som en kumulativ prosess, der flere utvandrere bidro til et gjennombrudd for mer moderate beskrivelser, og der mer moderate beskrivelser bidro til økt utvandring gjennom at de skapte trygghet og ga informasjon som ble oppfattet som troverdig. Denne informasjonsstrømmen var knyttet til personlige forbindelseslinjer. Slik var det summen av mindre nettverksrelasjoner som best forklarer massemigrasjonen fra Norge til Amerika.

I et større perspektiv ser vi altså at små nettverk som lett overses eller som ved første øyekast fremstår som ubetydelige, samlet kan få avgjørende betydning for en migrasjonsprosess. Disse nettverksrelasjonene kan bidra til store migrasjonsstrømmer og til kontinuerlig å forandre lokalsamfunn på begge sider av migrasjonsstrømmen. Hva som skjer på den ene siden av strømmen påvirker hva som skjer på den andre siden. Migrasjonsprosesser har gjerne vært sett i forhold til nasjonale kategorier som inn- og utvandring, eller kategorier som har fått klare

nasjonale preg, slik som for eksempel integrering og assimilering.⁵⁸⁹ Slike begreper kan være fruktbare fordi nasjonale grenser og minoritet-/majoritetsgrenser ikke opphører å være relevante selv om grupper bryter slike grenser og danner samfunn på tvers av dem. På den annen side kan et nasjonalt orientert begrepsapparat også skjule kompleksiteten og variasjonen innenfor fenomenet migrasjon. De klare distinksjonene mellom internmigrasjon og internasjonal migrasjon kan for eksempel gjøre at man legger overdreven vekt på overgangen fra én nasjon til en annen, og skjule at også internasjonal migrasjon for migranten ikke behøver å bety et avgjørende brudd med samfunnet han eller hun flytter fra. Dette innebærer videre en fare for for sterk vektlegging av tilpasning til storsamfunnet, fremfor tilpasning til mindre lokalt funderte enheter. Vektleggingen av nasjonalt betingede begreper kan slik gjøre oss uoppmerksomme på den makten migrantene som aktører har til å forandre forholdene de lever under lokalt. Begreper som integrering og assimilering kommer i denne sammenheng til kort.

De tradisjonelle nasjonale kategoriene brukt for å belyse migrasjon har heller ingen gode begreper for den påvirkningen migrasjonen har på det stedet migranten dro fra. Slik kan den kumulative prosessen som migrasjon ofte fører til bli gitt en misvisende framstilling i forskning, ved at den framstilles som statisk, ikke tillegges nok betydning eller at den oversees. Fremveksten av slike kumulative prosesser påvirker ikke bare selve migrasjonsstrømmene, men har også innvirkning på andre områder. Prosessen kan øke både åpenheten for og skepsisen mot det som er nytt i samfunn på begge sider av migrasjonsstrømmen. Påvirkningen kan være av materiell eller rent praktisk art, som for eksempel gjennom ny teknologi eller ny praktisk viten, og den kan styrke eller bryte nasjonalt samhold. Og ikke minst, påvirkning skaper et sammenlikningsgrunnlag med en annen tilværelse og med levemåter under andre forhold, der det sammenlignes med ikke er abstrakte, fremmede og eksotiske fenomener, men hverdagslige og relaterbare forhold. Informasjonsstrømmer er historikere og samfunnsviteres fremste inngangsport til disse nettverkene og bør derfor undersøkes, ikke bare med henhold til deres betydning for migrasjonsprosessen alene, men også i forhold til andre fenomener. Prosessen som formet nordmenns forestillinger om Amerika som et område innefor "vi"-kategorien, kan ha fått stor betydning for den mer helhetlige relasjonen mellom Norge og USA.

⁵⁸⁹ Integrering og assimilering har i overveiende grad blitt brukt om integrering eller assimilering på tvers av skillete nasjonal majoritet og etnisk minoritet, derav betegnelsen nasjonalt fundert begrep.

Epilog

”Jei faar nu afbryde min simple skrivelse for denne gang.”⁵⁹⁰

Som vi har sett bar den nord-atlantiske migrasjonsprosessen preg av å være transnasjonal. Forskningsarbeider om nyere migrasjon har gjerne sett transnasjonalisme som et moderne fenomen, fordi de har antatt at fenomenet er avhengig av mer effektive kommunikasjonslinjer for å opprettholdes enn det som fantes på 1800-tallet.⁵⁹¹ Båndene til migrantenes opphavssted har vært antatt å være både sterkere og mer vedvarende i moderne migrasjon enn i den nord-atlantiske migrasjonen. Amerikabrevene viser at denne antagelsen er problematisk. Jeg mener erfaringer fra den nord-atlantiske migrasjonens historie viser oss at migrasjon som fenomen har en rekke fellestrekk over tid, og at det som antas å være nytt og som forklares med årsaker spesifikt forbundet med vår samtid, kanskje ikke er så nytt likevel. De som vektlegger nyere kommunikasjonsteknologi som en forutsetning for utvikling av effektive transnasjonale samfunn, undervurderer at behov kunne løses effektivt på andre måter tidligere.⁵⁹² En vektliggning av internett, telefon og jetfly innebærer at kvantiteten i kommunikasjon er viktigere enn kvaliteten. Selv om brev var langsommere og inneholdt rent størrelsesmessig mindre informasjon, enn for eksempel telefon og epost, innebærer ikke dette at informasjonen var mindre effektiv, eller at kommunikasjonsbehovet ikke ble dekket. Bånd til opphavsstedet synes å være sterke og betydningsfulle i begge tilfeller. Nordmenn som utvandret til Amerika sluttet ikke å være nordmenn selv om de gradvis også ble amerikanere, på lik linje som pakistanere i Norge ikke opphører å være pakistanere selv om de gradvis også blir nordmenn.

Det kan synes som om migrasjonen ut av Norge på 1800-tallet har flere likhetstrekk med innvandringen til Norge de siste 30 årene. Dette gjelder blant annet behovet for å opprettholde et transnasjonalt nettverk der nasjonal etnisk identitet ikke avhenger av geografisk lokalitet, men snarere er overførbar. Videre er det verdt å spørre om innvandringen til Norge har en vel så stor grad av lokal karakter som Norge-USA-migrasjonen hadde. Flytter en innvandrer til ”Norge”, eller flytter hun til en bestemt geografisk, sosiokulturell og etnisk-kulturell del av Norge? Svaret er selvsagt begge deler. Men det kan være nyttig å spørre hvilken del det legges vekt på, både av migranten selv og av forskere, byråkrater og politikere.

⁵⁹⁰ Ole Gulliksen Daaset 1874 FAN III 174

⁵⁹¹ For utdypning av dette poenget se også Gerber 2001 og Gabaccia 1999

⁵⁹² For eksempel vektlegger Steven Vertovec dette, se Vertovec 1999

Liten mulighet til å forandre på nasjonalt nivå betyr ikke automatisk liten mulighet til å forandre på lokalt nivå. Dette kan bidra til å forhindre følelsen av maktesløshet. Kanskje har pakistansk-nordmennenes egenerfaringer fra sitt hverdagsliv i sitt lokalmiljø vært undervurdert i norsk integreringsdebatt? Kanskje er det personer med ferske egenerfaringer fra ny-etablering som i praksis fungerer som integreringskatalysatorer? Det er verdt å spørre seg om ikke slike personer snart bør anerkjennes som ekspertene på feltet.

I likhet med nordmennene i Midtvesten ser vi at mange migranter til Norge anser opphavslandet som en ressurs, særlig med hensyn til religion. Dette kan gi trygghet og faste holdepunkter i en ny og ukjent situasjon og slik hindre følelsen av rotløshet og meningsløshet. Dette behovet for å opprettholde kontakten med opprinnelsesstedet synes å være et mer allment trekk ved migrasjon, snarere enn en konsekvens av det noen har antatt å være uoverskridelige kulturelle grenser mellom Vesten og den øvrige verden.

Ved å se behovet for å finne sammen som et behov for å tilfredstille hverdagslige utfordringer som å få og ha arbeid, et sosialt liv og å praktisere sin tro, kan etnisk samhold avmystifiseres og heller forstås som en serie av høyst rasjonelle praktiske valg. Dette gjelder enten det er snakk om nordmenn i Minnesota eller tamiler i Vardø. Et fenomen som har gått under det svært belastende begrepet ”ghettofisering” er slik sett ikke så problematisk som noen synes å mene. Problemet med ghettofiseringen oppstår først hvis etnisk samlokalisering har sosio-økonomiske årsaker og er en konsekvens av fremveksten av en etnisk sosial underklasse, eller ved at storsamfunnet i praksis tvangs isolerer grupper ved å kreve assimilasjon, men uten å oppgi diskriminerende praksis.

Kontakten mellom de som vandret og de som ble igjen innebar en personlig kontakt som ga innblikk i andre måter å leve sine liv på. Vedvarende kontakt over lengre tid skapte nærhet mellom ellers adskilte samfunn. Dette kunne være å dele erfaringer av hverdagslig, triviell og alvorlig art, der ”samtalen” ikke lenger var territorielt bundet. Aktørene ble nødt til å oversette egne erfaringer og andres erfaringer til en annen stedlig kontekst. Dette bidro til å øke refleksjonsnivået over eget liv og den situasjonen man var i, både i avsenderlandet og mottakerlandet. Dette gjaldt for innvandrere til USA på 1800-tallet, slik det også gjelder for innvandrere til USA, Norge eller andre steder i dag.

Litteratur og kildeliste

Litteratur

Ahmed, Ishtiaq 1997: "Exit, Voice and Citizenship" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Alm, Martin 2003: *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkmedel – svenska berättelser om USA åren 1900-1939*, Nordic Academic Press, Lund

Alm, Martin 2005: *Amerika som sjukdom eller läkmedel*, Paper fra historikermöte i Uppsala 2005 (uoffisiell publikasjon).

Alsvik, Ola 1994: "Brev fra Norge til Amerika – kilder til norsk lokalhistorie?" i *Heimen* nr. 3, 1994

Andresen, Per Sveaas 1980: "Vestover i det amerikanske grenseland" i Langholm, Sivert og Francis Sejersted (red.): *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen*. Aschehoug, Oslo

Bakken, Reidar 1995: *lad ingen sladdrelystne læse mine brever... , Nordmenn blir amerikanarar*, Valdres forlag, Fagernes

Barth, Fredrik 1969: *Ethnic Groups and Boundaries, the Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo

Bailey, Adrian J. 2001: "Turning Transnational, Notes on the Theorisation of International Migration" i *International Journal of Population Geography* Vol. 7

Baines, Dudley 1994: "European Emigration, 1815-1830: Looking at the Emigration Decision Again" i *The Economic History Review*, New Series, Vol. 47, No. 3

Baines, Dudley 1995: *Emigration from Europe 1815-1930*. Cambridge University press edition

Baudrillard, Jean 1986: *Amerika*, Profil forlag, Oslo

Berkaak, Odd-Are 1999: "Oppgjøret ved OK Corral: Tolkninger, fortellinger og virkninger" i *Dugnad* nr. 1 1999

Berkaak, Odd Are og Frønes, Ivar 2005: *Tegn, Tekst og Samfunn*, Abstrakt forlag

Bodnar, John 1998: "Immigration Portrayed As an Experience of Transplantation" i Gjerde, Jon (ed.) 1998: *Major Problems in American Immigration and Ethnic History, Documents and Essays*, Berkeley

Bourdieu, Pierre 1991: *Language and Symbolic Power*, Polity Press, Cambridge UK.

Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loïc J. D. 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Chicago

Bourdieu, Pierre 1995: *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Pax, Oslo

Bibelen 1985: Det Norske Bibelselskap, 16. opplag 2005, Jongbloed, Nederland

Bjerén Gunilla 1997: "Gender and Reproduction" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Blanck, Dag 2001: "Religion and Ethnicity: Perspectives on American Immigration History" i *Norwegian American Essays 2001*, NAHA-Norway, Oslo

Blakemore, Diane 1992: *Understanding Utterances, an Introduction to Pragmatics*, Blackwell, Oxford

Blegen Theodore 1940: *Norwegian Migration to America*, Norwegian-American Historical Association

Blegen, Theodore 1956: "The immigrant image of America" i *Norwegian-American Historical Association Norwegian-American Studies and Record* Vol 19

Blegen, Theodore 1958: *Amerikabrev*, forord Ingrid Semmingsen, Oslo

Bloch, Maurice 1991: "Language, Antropology and Cognitive Science" i *Man*, New Series Vol. 26, No.2

Brandt-Pedersen, Finn og Rønn-Poulsen, Anni 1994: *Metode bogen, analysemetoder til litterære tekster*, Nøgleforlaget, Kolding

Bromark, Stian og Herbjørnsrud, Dag 2003: *Frykten for Amerika, en europeisk historie*, Tiden, Oslo

Browning, W. R. F. 1996: *Dictionary of the Bible*, Oxford University Press

Bryn, Steinar 1992: *Norske Amerika-bilete, Om amerikanisering av norsk kultur*, Oslo

Bugge, Lars 2002: 'Pierre Bourdieus teori om makt' i *Agora* nr. 3/4, Oslo

Burke, Peter 1992: *History and Social Theory*, Polity Press

Cayton, Adrew R. L. og Gray, Susan E. 2001: *The American Midwest, Essays on Regional History*, Indiana University Press, Indianapolis

Chartier, Roger 1989: "The Practical impact of Writing" i Finkelstein, David og McCleery, Alistair (red.) 2001: *The Book History Reader*, Routledge, New York

Chartier, Roger 1992: "Labourers and Voyagers, From the Text to the Reader" i Finkelstein, David og McCleery, Alistair (red.) 2001: *The Book History Reader*, Routledge, New York

Chambers J.K. 1995: *Sociolinguistic Theory, Linguistic Variation and its Social Significance*, Blackwell, Cambridge

Chapman, M. og Fuller, G. 1974: "On the Role of Mental Maps in Migration Research", i *International Migration Review*, Vol.8, No. 4.

Chalaby, Jean K. 1996: 'Beyond the Prison-House of Language, Discourse as Sociological Concept', i *The British Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 4

Curti, Merle og Birr, Kendall 1950: "The Immigrant and the American Image in Europe, 1860-1914". i *Mississippi Valley Historical Review*, Vol.37, No. 2

Dahl, Ottar 1973: *Grunntrekk i historiforskningens metodelære*, Universitetsforlaget, Oslo

Danbom, David B. 1995: *Born in the Country, a History of Rural America*, The Johns Hopkins University Press, London

Daniels, Roger 2001: "The Changing Nature of American Immigration and Ethnicity" i *Norwegian American Essays 2001*, NAHA-Norway, Oslo

Daniels, Roger 2002: *Coming to America, A History of Immigration and Ethnicity in American Life*, Second edition, Perennial, New York

De Jong, Gordon F. 2000: "Expectations, Gender, and Norms in Migration Decision-Making" i *Population Studies*, Vol. 54, No 3

Diner, Dan 1996: *America in the eyes of the Germans, an Essay on Anti-Americanism*, Markus Wiener Pub., Princeton

Dovring, Folke 1962: "European Reaction to the Homestead Act" i *Journal of Economic History*, Vol 22, No. 4

Eby, Cecil D. 1962: "America as 'Asylum': A Dual Image" i *American Quarterly*, Vol 14, No. 3

Elstad, Hallgeir 2002: *Illustrert Norsk Kristendomshistorie*, Fagbokforlaget, Bergen

Emirbayer, Mustafa 1997: "Manifesto for a Relational Sociology" i *The American Journal of Sociology*, Vol. 103, No. 2

Engen, Arnfinn (red.) 1978: *Utvandringa – det store oppbrotet*, Samlaget, Oslo

Faist, Thomas 1997a: "The Crucial Meso-Level" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Faist, Thomas 1997b: "From Common Questions to Common Concepts" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Fawcett, James T. 1989: "Networks, Linkages, and Migration Systems" i *International Migration Review*, Vol. 23, No. 3, Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's

Fet, Jostein 1995: *Lesande bønder*, Samlaget, Oslo

Fet, Jostein 2003: *Skrivande bønder*, Samlaget, Oslo

Fewold, Eugene L. 1966: "The Norwegian Immigrant and His Church" i *Norwegian-American Studies and Records* vol. 23, NAHA

Fischer, Peter A., Reiner og Straubhaar 1997a: "Should I Stay or Should I Go?" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Fischer, Peter A., Reiner og Straubhaar 1997b: "Interdependencies between Development and Migration" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

Fisher, Marvin 1961: "The Garden and the 'Workshop'; Some European Conceptions and Preconceptions of America, 1830-1860" i *The New England Quarterly*, Vol.34, No.3

Frønes, Ivar 2001: *Handling, kultur og mening*, Fagbokforlaget, Polen

Fuglerud, Øivind 2001: *Migrasjonsforståelse – flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Universitetsforlaget, Oslo

Førre, Kari G. 2005: "Frihet under ansvar", Paper historikermötet i Uppsala 2005

Gabaccia, Donna R. 1997: "Liberty, Coercion, and the Making of Immigration Historians" i *The Journal of American History*, Vol. 84, No. 2

Gabaccia, Donna R. 1999: "Is Everywhere Nowhere? Nomads, Nations, and the Immigrant Paradigm of United States History" i *The Journal of American History* Vol. 86, No. 3

Gerber, David A. 2001: "Forming a Transnational Narrative: New Perspectives on European Migration to the United States" i *The History Teacher*, Vol. 35, No. 1

Gerstel, Gary 1997a: "Liberty, Coercion, and the Making of Americans" i *The Journal of American History*, Vol. 84, No. 2

Gerstel, Gary 1997b: "The Power of Nations" i *The Journal of American History*, Vol. 84, No. 2

Gerstle, Gary 2000: "American Freedom, American Coercion: Immigrant Journeys in the 'Promised Land'" i *Social Compass*, Vol. 47, No.1

Gjerde, Jon 1985: *From Peasants to Farmers: The Migration from Balestrand, Norway, to the Upper Middle West*, Cambridge University Press

Gjerde, Jon 1997: *The Minds of the West: Ethnocultural Evolution in the Rural Middle West, 1830-1917*, The University of North Carolina Press, London

Gjerde, Jon (red.) 1998: *Major Problems in American Immigration and Ethnic History, Documents and Essays*, Berkeley

Gjerde, Jon og Ann McCants 1999: "Individual Life Chances, 1850-1910: A Norwegian-American Example" i *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 30, No. 3

Gjerde, Jon 1999: "'Here in America There Is Neither King nor Tyrant': European Encounters with Race, 'Freedom,' and Their European Pasts" i *Journal of the Early Republic*, Vol. 19, No. 4

Gjerde, Jon 2001: "The Middleness of the Middle West" i Cayton, Andrew R. L. og Gray, Susan E. 2001: *The American Midwest, Essays on Regional History*, Indiana University Press, Indianapolis

Gjerde, Jon 2002: "Boundaries and Linkages: Norwegian Immigrants, the United States, and Norway" i Nichol, Todd W. (red.) 2002: *Interpreting the Promise of America, Essays in Honor of Odd Sverre Lovoll*, Norwegian-American Historical Association, Northfield

Gjerde, Jon 2003: "The Perils of 'freedom' in the American Immigrant Churches" i Nichol W. Todd (red.) *Crossings, Norwegian-American Lutheranism as a Transatlantic Tradition*, NAHA, Northfield

Gjerde, Jon 2005: "Freedom and the Immigrant Myth: European Immigrants in United States" i Orm Øverland (red.) *Norwegian-American Essays 2004*, NAHA-Norway, Oslo

Habermas, Jürgen 1991: *Den borgerlige offentlighet – dens fremvekst og fall*, 2. utg., Gyldendal, Oslo

Halvorsen J.B. og Koht H. 1885-1908: *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, Kristiania

Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford

- Hammer, Tomas og Tamas, Kristof 1997: "Why Do People Go or Stay?" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford
- Hamre, James S. 1981: "Norwegian Immigrants Respond to the Common School" i *Church History*, Vol. 50, No. 3
- Handlin, Oscar 1953: *The Uprooted – From the Old World to the New World*, Watts, London
- Handlin, Oscar 1998: "Immigration Portrayed As an Experience of Uprootedness" i Gjerde, Jon (ed.) 1998: *Major Problems in American Immigration and Ethnic History, Documents and Essays*, Berkeley
- Hagemann, Gro 1997: *Det moderne gjennombrudd: 1870-1905, Aschehougs Norgeshistorie bind 9*, Oslo
- Haugen, Einar 1952: "The Struggle over Norwegian", i *Norwegian-American Studies and Records*, Northfield
- Hermele, Kenneth 1997: "The Discourse on Migration and Development" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford
- Hoerder, Dick og Rössler, Horst (red.) 1993a: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York
- Hoerder, Dick 1993b: "From Dreams to Possibilities: The secularization of Hope and the Quest for Independence" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.) 1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York
- Hodne, Fritz og Grytten, Ola H. 2000: *Norsk økonomi i det nittende århundre*, Fagbokforlaget, Bergen
- Horwitz, Richard P. (red.) 2001: *The American Studies Anthology*, Delaware
- Hunt, Linda Lawrence 2003: *Bold Spirit – Helga Esteby's Forgotten Walk across Victorian America*, University of Idaho Press, Idaho
- Hvidt, Kristian 1971: "Informasjonsspredning og emigration med særligt henblik på det atlantiske transportsystem" i *Emigrationen fra Norden indtil 1. Verdenskrig – Rapporter til det Nordiske Historiekeremøde i København 1971 9-12 August*, Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri, København
- Haanes, Vidar L. 2003: "Pastors for the Congregations: Transatlantic Impulses" i Nichol W. Todd (red.) *Crossings, Norwegian-American Lutheranism as a Transatlantic Tradition*, NAHA, Northfield
- Indseth, Thor 2005: "Norsk-amerikanere før og nå" i *Fortid* nr. 3/4 2005
- Jenkins, Philip 1997: *A History of the United States*. MacMillan Press Ltd.
- Jenswold, John R. 1992: "Becoming American, Becoming Suburban", i *Norwegian-American Studies*, vol.33, Northfield
- Johnsen, Arne Odd 1924: "Bjornson's Reaction to Emigration" i *Norwegian-American Studies and records*, Vol 6, Northfield

Jordheim, Knut 2003: *Svart, rødt og hvitt, Norske immigranternes holdninger og synspunkter til afroamerikanere og indianere 1838-1875*, Hovedfagsoppgave i Historie ved Universitetet i Oslo

Jordanger, Terje M. H. 1998: "Bosetningsdynamikken blant Valdres innvandrere i den øvre delen av Midt-Vesten" i Lovoll, Odd (red.): *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo

Jordanger, Terje M. H. 2001: "Ethnicity and Traditions in Rural Middel West: A Case Study of Blue Mounds Settlement in Wisconsin" i *Norwegian American Essays 2001*, NAHA-Norway, Oslo

Jordanger, Terje M. H. 2005: "The Migration of Tradition" i Orm Øverland (red.) *Norwegian-American Essays 2004*, NAHA-Norway, Oslo

Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise 1999: *Diskursanalyse som teori og praksis*, Roskilde Universitetsforlag

Kamphoefner, Walter D., Wolfgang, Helbich, Sommer, Ulrike (red.) 1991: *News from the Land of Freedom – German Immigrants Write Home*, Cornell University Press, London

Keilhau, Wilhelm 1935: *Det Norske Folks Liv og Historie Gjennom Tidene*, Bind 10, Aschehoug, Oslo

Kivisto, Peter 2001: "Theorizing transnational immigration: a critical review of current efforts" i *Ethnic and Racial Studies* Vol. 24 No. 4, Routledge Taylor og Francis Ltd.

Killingsworth, Jimmie M. 1992: 'Discourse Communities, Local and Global' i *Rhetoric Review*, Vol. 11, No. 1

Kjeldstadli, Knut 1989: "Historisk antropologi", i *Historisk tidsskrift*, bind 68, No. 1, Universitetsforlaget

Kjeldstadli, Knut 1991: "Struktur, norm og interesse – om historikernes behov for handlingsteori" i *Historisk tidsskrift*, bind 70, No. 1, Universitetsforlaget

Kjeldstadli, Knut 1996: "Habitusser og andre troll – på sporet av vår egen underjordiske. En kommentar til Pierre Bourdieus begrep habitus." i *Dugnad*, Vol. 22, nr 3

Kjeldstadli, Knut 1997: "En Freudiansk Funksjonalist?" i Førland, T.E. (red.) 1997: *Tid og Tanke nr. 1, Norbert Elias: En sosiolog for historikere?*, Oslo

Kjeldstadli, Knut 1999: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo

Kjeldstadli, Knut (red.) 2003: *Norsk innvandringshistorie*, Pax, Oslo

Kjeldstadli, Knut 2006: "Å tenke i relasjoner" i *Fortid* nr. 4, Oslo

Kjeldstadli, Knut (Upublisert): *Global Migrasjon – og våre forestillinger om historie og samfunn*

Klemenčič, Matjaž 1993: "Images of America among Slovene and Other Yugoslav Migrants" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.) 1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Knudsen, Ståle 2003: "Situating Technology, Confrontations over the Use of Sonar among Turkish Fishermen and Marine Scientists" i *Perspective on Global Development and Technology*, Vol. 2, Issue 1, Leiden

Kongslie, Ingeborg 1984: "Draumen om fridom og jord" i *Samtiden*, nr. 3 1984

-
- Kongslie, Ingeborg 1992: "Kulturmøte: den gamle og den nye verden", i *Syn og Segn*, hefte 3
- Kolloen, Ingar Sletten 2003: *Hamsun, Svermeren*, Gyldendal, Skien
- Kramnick, Isaac 2003: "Introduction" i Tocqueville, Alexis de 2003: *Democracy in America and Two Essays on America*, Penguin Classics, England
- Kuklick, Bruce 1972: "Myth and Symbol in American Studies" i *American Quarterly*, Vol.24, No. 4 1972, The Johns Hopkins University Press
- Langholm, Sivert og Sejersted, Francis (red.) 1980: *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen*, Oslo
- Lazarus, Emma 2005: *Selected Poems*, Library of America, United States of America
- Lottum, Jelle van og Sogner, Sølvi 2006: "Magnus og Barbara. Mikrohistorie i Nordsjø-regionen på 1600-tallet" i *Historisk tidsskrift*, bind 85, nr. 3
- Lovoll, Odd 1997: *Det løfterike landet*, Oslo
- Lovoll, Odd (red.) 1998: *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo
- Lovoll, Odd 1999: *Innfridde løfter*, Oslo
- Lovoll, Odd 2005: *Norske småbyer på prærien, en kulturhistorisk studie*, Vett og Viten, Norge
- Lowell, B. Lindsay 1989: "Sociological Theories and the Great Emigration", i *Norwegian-American Studies* no. 32
- Legreid, Ann M. 1999: "Faith, Feeling, and Superstition: Health and Mortality Issues Among Scandinavian Immigrants in America" i Kongslie og Tølforsby (red.) 1999: *Norwegian-American Essays*, NAHA, Oslo
- Lunde, May 1990: "Emigration to North America from the Provinces of Troms and Finnmark as Reflected in three Northern Norwegian Newspapers 1860-1900" i Gulliksen, Kongslie, Tølforsby (red.) 1990: *Essays on Norwegian-American Literature and History Volum II*, NAHA, Oslo
- Malmberg, Gunnar 1997: "Time and Space in International Migration" i Hammer, Brochmann, Tamas og Faist (red.) 1997: *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*, Berg, Oxford
- Manning, Patrick 2005: *Migration in World History*, Routledge
- Marx, Leo 1964: *The Machine in the Garden, Technology and the Pastoral Ideal in America*, Oxford University Press, New York 2000
- Maauarin, Anne-Renée 1997: *Fra nyheter til livstegn – norske utvandrerkvinner skriver hjem*. Hovedfagsoppgave etnologi, Universitetet i Oslo
- Mennell, Stephen 1992: *Norbert Elias, an introduction*, Dublin
- Meyer, Frank 1997: "Habitus og nasjonalkarakter" i Førland, T.E. (red.) 1997: *Tid og Tanke nr. 1, Norbert Elias: En sosiolog for historikere?*, Oslo
- Miller, Kerby A. 1993: "Paddy's Paradox: Emigration to America in Irish Imagination and Rhetoric" i Hoerder, Dick og Rössler, Horst (red.) 1993a: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Moen, Ole O. "Hundre år i oppbrudd. Utvandringa fra Lillehammer og Fåberg, 1837-1937" i Lovoll, Odd (red.): *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo

Morawska, Ewa 1993: "From Myth to Reality: America in the Eyes of East European Peasant Migrant Laborers" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Morawska, Ewa 2001: "Structuring migration: The Case of Polish Income-Seeking Travlers to the West" i *Theory and Society*, Vol. 30, No. 1

Myhre, Jan Eivind 1998: "Historiske perspektiver på flytting" i Lovoll, Odd (red.) *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo

Myhre, Jan Eivind 2003: "Del II 1860-1901" i Kjeldstadli, Knut (red.) 2003: *Norsk innvandringshistorie*, Pax, Oslo

Nerbøvik, Jostein 1999: *Norsk Historie 1860-1914, Eit bondesamfunn i oppbrot*. Det Norske Samlaget, Oslo

Neumann, Iver B. 2001: *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget, Bergen

Nichol, Todd W. (red.) 2002: *Interpreting the Promise of America, Essays in Honor of Odd Sverre Lovoll*, Norwegian-American Historical Association, Northfield

Nichol, Todd W. (red.) 2003: *Crossings, Norwegian-American Lutheranism as a Transatlantic Tradition*, NAHA, Northfield

Niemi, Einar 1998: "Norsk emigrasjonsforskning siden Ingrid Semmingsen. Veien videre?" i Lovoll, Odd (red.) 1998: *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo

Niemi, Einar 2003: "Del I, 1814-1860" i Kjeldstadli, Knut (red.) 2003: *Norsk innvandringshistorie*, Pax, Oslo

North, Douglass C. et. al. 1983: *Growth and Welfare in the American Past, a New Economic History*, Englewood, New Jersey

Okkenhaug, Inger Marie 1994: "Amerikabrev som kilde", i *Historie*, 4:1994, Bergen

Portes, Alejandro 1997: "Immigration Theory for a New Century: Some problems and Opportunities" i *International Migration Review*, Vol. 31, No. 4

Phillips, Tom 1999: "Embracing letter writing within a discourse analysis", i Parker, Ian (red.): *Critical Textwork, an introduction to varieties of discourse and analysis*, Philidelphia

Puskás Julianna 1993: "Hungarian Images of America: The Sirens' Song of Tinkling Dollars" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Ramella, Franco 1993: "Across the Ocean or over the Border: Expectations and Experiences of Italians from Piedmont in New Jersey and Southern France" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Rasmussen, Janet E. 1986: "The best place on earth for women: the American experience of Aasta Hansteen" i *Norwegian-American Studies and Records*, Vol. 31

Reczyńska, Anna 1993: "America and the Ruhr Basin in the Expectations of Polish Peasant Migrants" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Ree, Idar 2003: *Utvandrara frå Stavanger 1903-1913, Ein studie i urban migrasjon*, Hovudfagsoppgåve i historie, Universitetet i Oslo

Riegler, Claudius H. 1993: "Scandinavian Migrants' Images and the Americanization of the Work Process" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Rosoli, Gianfausto 1993: "From 'Promised Land' to 'Bitter Land': Italian Migrants and the Transformation of a Myth" i Hoerder, Dick og Rossler, Horst (red.)1993: *Distant Magnets: Expectations and Realities in the Immigrant Experience, 1840-1930*, Ellis Island, New York

Sahlins, Marshall D. 1972: "On the Sociology of Primitive Exchange", i Sahlins, Marshall D.: *Stone Age Economics*, Chicago

Said, Edward W. 2001: *Orientalismen, vestlige oppfatninger av Orienten*, De norske bokklubbene

Scheiber, Harry N. 1976: *American Economic History*, Harper og Row, New York

Scott, William T. 1971: "Tacit Knowing and the Concept of Mind" i *The Philosophical Quarterly*, Vol. 21, No. 82

Scott, James. C 1998: *Seeing Like a State – how Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, Yale University Press, New Haven

Seip, Anne Lise 1997: *Nasjonen bygges 1830-1870, Aschehougs Norges Historie bind 8*, Aschehoug, Oslo

Semmingsen, Ingrid 1950: *Veien mot vest, Utvandringen fra Norge til Amerika 1865-1915*, Aschehoug, Oslo

Semmingsen, Ingrid 1952: *Ole Bull og Oleana – et hundreårsminne*, Nordmannsforbundet

Semmingsen, Ingrid 1961: "Immigration and the Image of America in Europe" i Commager, Henry Steel (red.): *Immigration and American History, Essays in honor of Theodore C. Blegen*, University of Minnesota Press, Minneapolis

Semmingsen, Ingrid 1972: "Emigration from Scandinavia" i *The Scandinavian Economic History Review* Vol.10, No.1 og 2

Semmingsen, Ingrid 1978: "Amerikaferd" i Engen, Arnfinn red.: *Utvandringa – det store oppbrotet*, Samlaget, Oslo

Sillitoe, Paul 2000: "Let them eat cake, Indigenous knowledge, science and the 'poorest of the poor'" i *Anthropology Today*, Vol. 16, No. 6

Sirevåg, Torbjørn 1992: *American Patterns, the Open Society in Myth and Reality*. 3. utg., Gyldendal

Skard, Sigmund 1976: *USA i norsk historie: 1000- 1776-1976*. Samlaget, Oslo

Smith, Henry, Nash 1950: *Virgin Land, the American West as Symbol and Myth*, Harvard University Press (2005-utgaven)

Sommerfeldt, W.P. 1951: *Norsk forfatterleksikon 1881-1920*, Oslo

Strikwerda, Carl 1999: "Tides of Migration, Currents of History" i *International Review of Social History*, 44

Svalestuen, Andreas A. 1971: "Nordisk emigrasjon – en komparativ oversikt" i *Emigrasjonen fra Norden indtil 1. Verdenskrig – Rapporter til det Nordiske Historiekermøde i København 1971 9-12 August*, Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri, København

Svalestuen, Andreas A. 1980: "Professor Ingrid Semmingsen – emigrasjonshistorikeren" i Langholm og Sejersted (red.): *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen*, Aschehoug Oslo

Svennevig, Jan 2001: *Språklig samhandling*, Cappelen Oslo

Turner, Fredrick Jackson 1893: "Significance of the Frontier in American History", i Turner, Fredrick Jackson: *The Frontier in American History*, Dover publication (1996-utgaven)

Thelen, David 1999: "The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History" *The Journal of American History*, Vol. 86, No. 3

Thorbjørnsrud, Berit 2001: *Innledende essay*, i Said, Edward W.; *Orientalismen, vestlige oppfatninger av Orienten*, De norske bokklubbene

Tindall, George Brown and Shi, David Emory 2000: *America, A narrative history, brief fifth edition* W.W. Norton & Company, New York

Tocqueville, Alexis De 2003: *Democracy in America and Two Essays on America*, Penguin Classics, England

Tønneson, Johan 2006: "Modelleseren – en liten gave til historikeren?" i *Fortid* nr. 3, Oslo

Try, Hans 1979: *To Kulturer, En Stat 1851-1884, Norges Historie*, Bind 11, Cappelen, Oslo

Tveite, Stein 1980: "'Overbefolkning', 'befolkningspress' og vandring", i Langholm og Sejersted (red.): *Vandringer, festskrift til Ingrid Semmingsen*, Aschehoug, Oslo

Vertovec, Steven 1999: "Conceiving and researching transnationalism" i *Ethnic and Racial Studies*, Vol 22, No. 2

Wacquant, Loïc J. D. 1992: "The Structure and Logic of Bourdieu's Sociology" i Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loïc J. D. 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Chicago

Wegge, Simone A. 1998: "Chain Migration and Information Networks: Evidence from Nineteenth-Century Hesse-Cassel" i *The Journal of Economic History*, Vol. 58, No. 4

Woodward, Vann C. 1991: *The Old Worlds New World*, Oxford University Press, Oxford

White, Richard 1991: *"It's Your Misfortune and None of My Own" – A New History of the American West*, University of Oklahoma Press, USA

White, Richard 1999: "The Nationalization of Nature" i *The Journal of American History* Vol. 86, Issue 3

Zinn, Howard 2003: *A People's History of the United States: 1492-Present* HarperCollins, New York

Østberg, Kai 2006: "Sosiabilitet, omgangsformenens historie mellom nesesnyting og demokratisk samfunnsomveltning" i *Fortid* nr. 4

Østrem, Nils Olav 2002: *Utvandrarkultur, ei migrasjonshistorisk undersøkning av Skjold prestegjeld*. Doktorgradsavhandling, Institutt for Historie, Universitetet i Tromsø

Østrem, Nils Olav 2005: "Emigrant Culture: The 'Psychological Factor' in Norwegian Emigration History", i Øverland, Orm (red.): *Norwegian-American Essays 2004*, NAHA-Norway, Oslo

Øverland, Orm 1992a: "Introduksjon", i *Fra Amerika til Norge I, Norske utvandrerbrev 1838-1857*, Kjeldeskriftfondet

Øverland, Orm 1992b: "Introduksjon", i *Fra Amerika til Norge II, Norske utvandrerbrev 1858-1868, (med et tillegg av brev 1836-1857)*, Kjeldeskriftfondet

Øverland, Orm 1993: "Introduksjon", i *Fra Amerika til Norge III, Norske utvandrerbrev 1869-1874, (med et tillegg av brev 1845-1867)*, Kjeldeskriftfondet

Øverland, Orm 1996: "Learning to read immigrant letters, reflections towards a textual theory", i Øverland (ed.) *Norwegian-American Essays 1996*, NAHA-Norway, Oslo

Øverland, Orm 1998: Hjemlandsmyter. Om skaping av gamle røtter i et nytt land" i Lovoll, Odd (red.) 1998: *Migrasjon og tilpasning, Ingrid Semmingsen, Et minneseminar*, Tid og Tanke nr.3 1998, Unipub Forlag, Oslo

Øverland, Orm 2002a: "Introduksjon", i *Fra Amerika til Norge IV, Norske utvandrerbrev 1875-1884*, Kjeldeskriftfondet

Øverland, Orm 2002b: "Letters as links in the chain migration, from Hedalen, Norway to Dane county Wisconsin 1857-1890", i Nichol, Todd (red.) *Interpreting the promise of America*, Northfield

Øverland, Orm 2003: "Religion and Church in early Immigrant Letters" i Nichol W. Todd (red.) *Crossings, Norwegian-American Lutheranism as a Transatlantic Tradition*, NAHA, Northfield

Aamodt, Helge 2005: "Kjæm'n frå Tynset, trivs'n øver alt" *En studie av norske immigrantkolonier i Amerika med vekt på immigrantene fra Østerdalen*, Hovedfagsoppgave i Historie ved Universitetet i Oslo

Aarflot, Andreas 1969: *Tro og Lydighet, Hans Nilsen Hauges kristendomsforståelse*, Universitetsforlaget, Oslo

Kilder

Amerikabøker

Boyesen, Adolph T. 1869: *Utvandrerne veileder og raadgiver*, Et folkeskrift. 2. opplag, Christiania

Garborg, Arne 1894: "Amerika og utvandringi" i *Den 17 de mai*. Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo, Norsk-amerikansk samling

Gunderson L.L. 1886: *Amerikanske Skildringer efter korte Fremstillinger af Love og forhold i De for. Stater, Amerika Bedre end "1000 Amerika Brev" samt "Norske Jagttagelser fra Amerikansk Synspunkt"* Wisconsin, Chicago

Hjelm-Hansen, P. 1874: *Om Nordamerika*. Utgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, Tredie tillægshäfte til "Folkevennen" for 1874, Kristiania

Hamsun, Knut 1962: *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*, Oslo

Janson, Kristofer 1881: *Amerikanske Forhold, fem foredrag*, Gyldendalske boghandleres forlag, København

Lange, Anton B. 1887: *Amerika og Amerikanerne*, Forfatterens Forlag, Chicago

Neumann, Jacob 1837: *Varselord til de udvandringslystne Bønder i Bergens Stift*, Bergen

Nisbeth, Hugo 1872: *Emigrationen og Emigranten* (Brev til Aftenbladet), Christiania (Denne versjonen er i bokform)

Reiersen, Johan R. 1844: "Veiviser for Norske Emigranter til De forenede nordamerikanske Stater og Texas" i Holst, Per A. (red.) 2000: *Norsk emigrantlitteratur Bind 1 Skrift*, Stavanger

Rynning, Ole: *Ole Rynnings True Account of America*. Translated and edited by T.C Blegen, NAHA, 1926 (Denne utgivelsen inneholder både den norske teksten og en engelsk oversettelse, samt forord av Theodore Blegen)

Skipsnæs, J. A. J. 1870: *Om Udvandringen i Madison, Wisconsin*, 2. utg., Christiania. (Første opplag trykt i Chicago)

Sommer, Wilhelm 1867: *Om Udvandringen til Amerika i Almindelighed og for Danmark og Sverige-Norge i Særdeleshed*, København

Sundt, Eilert 1855: *Giftermål i Norge*, Finnes i fulltekst på UiTs hjemmesider http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2b.html

Sundt, Eilert 1857: *Om Sædlighetsstilstanden i Norge*, Finnes i fulltekst på UiTs hjemmesider: http://www.rhd.uit.no/sundt/bind4/eilert_sundt_bd4_A.html

Aviser, tidsskrifter, statistisk materiale og annet

Blegen, Theodore (umerket): Fotokopi av kortarkiv, Nasjonalbiblioteket

Folketidende 1868

Forsidefoto: Dahl, Andreas Larsen, bildet er antagelig fra vestre del av Dane County, Wisconsin ca. 1873-1879, State Historical Society of Wisconsin, Andrew Dahl Collection

George, Henry 1894: "Arbeidsløsheten i Amerika" i *Samtiden*, femte aargang, Bergen

Geospatial & statistical Data Center, University of Virginia: <http://fisher.lib.virginia.edu/collections/stats/histcensus/> Diverse befolkningsstatistikk og Økonomisk statistikk USA

Holst, Per A. 2000a (red.): *Norsk emigrantlitteratur Bind 1, Skrifter*, Stavanger

Holst, Per A. 2000b (red.): *Norsk emigrantlitteratur Bind 2, Erindringer*, Stavanger

Holst, Per A. 2003a (red.): *Norsk emigrantlitteratur Bind 3, Historie*, Stavanger

Holst, Per A. 2003b (red.): *Norsk emigrantlitteratur Bind 4, Stavanger Amtstidene og Adressavisen*, Stavanger

Lewnhaupt, Carl 1870: *Indberetning fra Hans Majestæts Chargé d'Affairs i Washington angaaende Udvandringen fra de Forenede Riger til de Nordamerikanske Forenede Stater*

Morgenbladet: Årgang 1866-1874

Moll, Albert 1899: "Skolevæsenet i Amerika" i *Samtiden*, tiende aargang, Bergen

Nasjonalbiblioteket: *Norsk-Amerikansk samlings nettsider Det Løfterike landet*, <http://www.nb.no/emigrasjon/>

Norges bank: Historiske valuttakurser: http://www.norges-bank.no/stat/historiske_data/no/historiske_valutakurser/hktab_n.xls

Norges offisielle statistikk VII. 25 Utvandringsstatistikk Utgitt av Departement for Sociale saker Kristiania 1921, tilgjengelig på http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_vii_25.pdf

Norwegian Heritage: Avisannonser om befordring: 115 Scannede annonser finnes på nettstedet: <http://www.norwayheritage.com/gallery/gallery.asp?categoryid=14>

Samtiden årgang 1894 til 1899

Statistisk Aarbok 1890

Utvandringsstatistikk, Publisert på Statistisk Sentralbyrå nettsider: http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/aarbok/ht-020220-051.html

Brev

Amerikabrev / utgitt av Theodore C. Blegen; med et forord til den norske utgaven av Ingrid Semmingsen, Oslo, 1958

Brev Hjemmefra, brev fra Norge til utvandrerne 1840-1860. Brauten, Else og Hoff, Randi Holden (red.) Solum, Oslo, 1997

Bakken, Reidar 1995: *lad ingen sladdrelystne læse mine brever... , Nordmenn blir amerikanarar*, Valdres forlag

Brev hjemmefra: brev fra Norge til utvandrere, 1840-1960 / redigert av Else Braut og Randi Holden Hoff ; [utgitt i samarbeid med] Norsk lokalhistorisk institutt, Solum Forlag, 1997

Haugen, Einar og Haugen, Eva: *Land of the free, Bjørnstjerne Bjørnson`s America Letters. 1880-1881*, NAHA, 1978

(FAN I) *Fra Amerika til Norge I, Norske utvandrerbrev 1838-1857*, Orm Øverland og Steinar Kjærheim (red.) for Kjeldeskriftfondet, 1992

(FAN II) *Fra Amerika til Norge II, Norske utvandrerbrev 1858-1868 (med et tillegg av brev 1836-1857)*, Orm Øverland og Steinar Kjærheim (red.) for Kjeldeskriftfondet, 1992

(FAN III) *Fra Amerika til Norge III, Norske utvandrerbrev 1869-1874 (med et tillegg av brev 1845-1868)*, Orm Øverland og Steinar Kjærheim (red.) for Kjeldeskriftfondet, 1993

(FAN IV) *Fra Amerika til Norge IV, Norske utvandrerbrev 1875-1884*, Orm Øverland og Steinar Kjærheim (red.) for Kjeldeskriftfondet, 2002

Norsk Utvandrer museum Hamar. Brev publisert på Nasjonalbibliotekets nettsider: http://www.nb.no/emigrasjon/brev_oversikt_forfatter.php Omlag 220 brev fra perioden 1866-1900